DE SOCIALISTISCHE GIDS
MAANDSCHRIFT DER SOCIAAL-DEMOCRATISCHE ARBEIDERSPARTIJ
Jaargang X No. 5 Mei 1925

BIJ DE NADERING DER VERKIEZINGEN

DOOR

IR. J. W. ALBARDA.

I.

Het Amsterdamsche Kongres onzer Partij heeft de resolutie, die over de verkiezingen handelt, met algemeene stemmen aangenomen. Niet het geringste verzet ontmoette ook bij het Kongres die zinsnede der resolutie, waarin de partij zich „in principe bereid" verklaarde „tot samenwerking met alle demokratische elementen, ook bij een kabinetsvorming."

Heeft zich dan, in minder dan twaalf jaren tijds, in de S. D. A. P. een ommekeer voltrokken, dat de partij, die in Augustus 1913 na hartstochtelijke debatten de aanvaarding van minister-portefeuilles verwierp, in Februari 1925 zonder discussie tot deelneming aan de regeering zich in beginsel bereid verklaarde?

Het zou wel een zeer merkwaardige ommekeer zijn. Van het spel der krachten immers, dat hem zou hebben moeten te weeg brengen, is niets waar te nemen geweest. Wel hebben zich, tusschen 1913 en nu, met het vraagstuk van de deelneming aan de regeering sprekers en schrijvers in onze partij meer dan eens bezig gehouden, maar de behandeling droeg geen enkele maal het karakter van den strijd, die aan een belangrijke verandering van standpunt pleegt vooraf te gaan.

In werkelijkheid kan van een ommekeer in de opvattingen der S. D. A. P. niet gesproken worden. De groote verandering, die hier in het spel is, is niet een verandering van het standpunt der partij, maar een verandering van de politieke verhoudingen, die de partij omgeven. De partij staat nu niet anders dan in 1913 tegenover het regeeringsvraagstuk — dit vraagstuk vertoont zich thans anders dan toen aan de partij.

Ook in 1913 zou de partij zich vermoedelijk wel „in principe bereid"

hebben willen verklaren „tot samenwerking met alle andere demokratische elementen, ook bij een kabinetsvorming." Een zoodanige verklaring zou echter toen alle practische beteekenis hebben gemist. Er waren toen geen demokratische elementen, op wie de partij voor de vorming van een kabinet het oog zou kunnen richten. De drie partijen der rechterzijde stonden als tegenstanders van het algemeen kiesrecht tegenover de S. D. A. P., en reeds om die reden kon geen harer voor samenwerking met onze partij in aanmerking komen. De vrijzinnige concentratie had weliswaar den kiesrechteisch aanvaard, maar haar rechtervleugel en haar centrum — de vrij-liberale bond en de liberale Unie — konden daarom nog niet tot de demokraten gerekend worden. Haar linkervleugel, de vrijzinnig-demokratie, zou alleen dan voor de vorming van een regeering met de S. D. A. P. in aanmerking hebben kunnen komen, als zij en onze partij te zamen over een grooter aantal zetels de beschikking hadden gehad, dan het geval was, en als de vrijzinnig-demokraten zich niet met de liberalen in de concentratie verbonden hadden. Het portefeuille-vraagstuk vertoonde zich in 1913 voor de partij niet als een mogelijkheid tot het regeeren met demokratische groepen. Het had geen anderen inhoud dan dien van de vraag van Dr. Bos, of de S. D. A. P. bereid was met de vrijzinnige concentratie een ministerie te vormen. Die vraag beantwoordde de partij in 1913 ontkennend. Zij zou, kon dezelfde vraag haar opnieuw worden gesteld, haar ook nu ontkennend beantwoorden — zelfs met nog grootere beslistheid dan toen.

Maar de vraag van de deelneming aan een regeering heeft nu voor ons een geheel anderen inhoud gekregen dan dien, waarmee zij in 1913 aan de partij werd gesteld. Aan samenwerking met een combinatie van vrijzinnigen denkt nu niemand meer. Een „linksch" ministerie, uit liberalen en sociaal-demokraten samengesteld, behoort niet meer tot de politieke mogelijkheden. Sedert de invoering van het algemeen kiesrecht en de evenredige vertegenwoordiging is de laatste schijn van geestverwantschap tusschen liberalen en sociaal-demokraten verdwenen. Er is geen enkel groot doel meer, waarnaar zij te zamen zouden kunnen streven. Hunne partijen staan tegenover elkaar zooals de klasse der werkgevers en die der arbeiders. Bestonden er nog herstemmingen, dan zouden zij naar alle waarschijnlijkheid ook daarbij elkaar geen steun meer verleenen.

De eenige van de aan de linkerzijde der Kamer gezeten groepen, die voor samenwerking met de sociaal-demokraten in aanmerking komen kan, is die der vrijzinnig-demokraten. Ook deze heeft zich in de laatste jaren, zij het ook minder ver dan de S. D. A. P., van de liberalen verwijderd. De opschuiving van de liberalen naar den kant der reaktie

bij welke beweging de hervormingsgezindheid van den vroegeren linkervleugel der liberale Unie in doodelijke verdrukking is gekomen, heeft den afstand tusschen den Vrijheidsbond en de Vrijzinnig-demokraten groot doen worden. Als vertegenwoordigster van den intellektueelen middenstand, bij wien een idealisme in eere blijft, dat in de werkgeverswereld al lang aan het klassebelang opgeofferd is, en die van de slagen der reaktie ruimschoots haar deel gehad heeft, was het der Vrijzinnig-demokratische partij onmogelijk den marsch mede te maken, dien de Vrijheidsbond in schuins-rechts-achterwaartsche richting heeft ondernomen. Sedert hun partij zich naast de onze op het standpunt van de nationale ontwapening heeft geplaatst, is de kloof tusschen hen en de liberalen nog wijder geworden. Tegelijkertijd hebben zij met onze partij gemeen gekregen een politiek doel van den eersten rang, in den strijd waarvoor zij onze hulp nog minder kunnen ontberen dan wij de hunne.

Indien wij voor de vorming van een demokratische regeeringsmeerderheid op geen andere partij dan de vrijzinnig-demokratische het oog konden richten, dan zou de principieele bereidverklaring van ons kongres niet meer dan platonische beteekenis hebben. Zelfs de grootste optimisten onder ons zullen niet verwachten, dat sociaal-demokraten en vrijzinnig-demokraten, die nu onderscheidenlijk twintig en vijf zetels in de Tweede Kamer bezet houden, op den 1sten Juli zooveel winst behalen, dat zij het te zamen tot 51 zetels brengen, of dicht genoeg daarbij komen om — naar het voorbeeld van Engeland, Zweden en Denemarken — een demokratische minderheidsregeering te vormen. Ook al zou de Demokratische Partij, eveneens voorstandster van nationale ontwapening, met een of enkele vertegenwoordigers in het Parlement verschijnen, dan nog is zulk een uitkomst nu ondenkbaar.

Als onze partij nochtans met de mogelijkheid van een demokratische regeering rekening houdt, is het, omdat zij de medewerking daartoe van een der partijen van de rechterzijde niet uitgesloten acht.

Het behoeft geen betoog, dat daarbij aan de anti-revolutionaire partij evenmin als aan de christelijk-historische kan worden gedacht. Die beide partijen zitten stevig aan reaktie en konservatisme vast, en de arbeiders, die tot haar behooren, oefenen nog steeds geen merkbaren invloed op haar politiek gedrag uit.

In de katholieke partij evenwel is de arbeidersinvloed duidelijk zichtbaar. De omstandigheid, dat de katholieke arbeiders voor een zeer groot deel in den sfeer der groot-industrie leven, is een van de voornaamste oorzaken, dat in de katholieke wereld de klassetegenstellingen doorwerken, ja, dat daar de klassenstrijd doorbreekt. Zóóver,

dat het partijverband, waarbinnen nu Roomsche arbeiders en Roomsche werkgevers, demokraten en konservatieven, bijeen zijn, verbroken wordt, is het proces nog niet gevorderd. Wel is dit zoo krachtig geworden, dat in den boezem der katholieke partij een moeilijke strijd woedt over de richting van het politiek beleid. Zal de scheuring, op den duur onvermijdelijk, vooreerst nog worden voorkomen, dan moet meer dan eens toegegeven worden aan den drang van den vleugel, wiens afscheiding men op een oogenblik het meest vreest. Bij de nadering van de verkiezingen van 1922 moest men derhalve concessies doen aan de konservatieven, die door de stichting van de Nieuwe Katholieke Partij getoond hadden het konservatisme meer lief te hebben dan het algemeene partijverband. In 1924 dreigde het gevaar van den tegenovergestelden kant. De groeiende St. Michaëlbeweging, die reeds in de dagen van de vlootwet haar invloed bij een deel der katholieke kamerfraktie had doen gelden, aangewakkerd door de verbittering, die Colijn's bezuinigingspolitiek, Aalberse's afbrekend beleid en De Visser's slooperswerk in de katholieke arbeiderswereld hadden te weeg gebracht, noodzaakte de katholieke leiders tot de overweging van nieuwe oriënteering.

Het was een gedenkwaardige redevoering, die de heer Nolens op 19 November 1924 in de Tweede Kamer uitsprak. Tien maanden te voren, op 17 Januari, had nog de katholieke leider verklaard, dat zijn partij „zoo in haar geheel, als wat de leden afzonderlijk betreft, niet bereid was tot samenwerking met de sociaal-demokratische arbeiderspartij." In November sprak hij weliswaar nog met voorkeur over samenwerking met de andere rechtsche partijen, maar hij hield de gedachte, dat die samenwerking na de verkiezingen van 1925 wel eens onmogelijk kon zijn, niet verborgen. „Mocht echter — en dat is een eventualiteit, welke niet tot de onmogelijkheden behoort — die samenwerking onmogelijk blijken" — zoo ging de heer Nolens voort — „dan zal m.i. voor de katholieke partij in de Kamer, zooals die er dan zal uitzien, het oogenblik gekomen zijn om te overwegen of zij op den duur, gezien ook haar partijsterkte, verantwoord zou zijn met a priori iedere samenwerking met andere groepen af te wijzen, en om te overwegen met welke groep of groepen die samenwerking practisch mogelijk zou zijn. De logica, maar deze ook alleen, zou haar tot die overweging dwingen." Een forschere dwang, zoo voegen wij er bij, dan die van de logica der feiten, laat zich nauwelijks denken.

Werd deze uitspraak van den heer Nolens algemeen verstaan als de erkenning van de mogelijkheid en de verklaring van de bereidwilligheid om in bepaalde omstandigheden met de S. D. A. P. een regeeringsmeerderheid te vormen — ook het lijstje der voorwaarden, die de heer

Nolens voor de samenwerking opstelde, liet die opvatting volkomen toe. Op 19 November heeft de heer Nolens, zoo mag men dus vaststellen, de kans op de totstandkoming van een regeeringsmeerderheid, waarvan de Roomsch-Katholieken met de sociaal-demokraten deel uitmaken, duidelijk erkend.

Dat die kans in den tijd, die sedert November verstreken is, grooter is geworden, kan men niet zeggen. Integendeel. De bondsvergadering van de Roomsch-Katholieke Staatspartij, op 30 en 31 Januari gehouden, heeft de kans op samenwerking tusschen de Katholieken en de sociaal-demokraten belangrijk verminderd, en die op voortzetting van de rechtsche coalitie doen stijgen.

Het is mogelijk, dat zij, die in de partijgeheimen der Katholieken ingewijd zijn, er anders over denken — buitenstaanders hebben geen anderen indruk kunnen krijgen, dan dat in de bondsvergadering der Staatspartij de heer Van Wijnbergen niet alleen het rebelsche St. Michaël maar ook den beleidvollen Monseigneur overwonnen heeft. St. Michaël had zich ook over de samenwerking van de R.-K. Staatspartij met andere partijen duidelijk uitgesproken. Nog op 14 Januari had de heer Wittert van Hoogland, in een te Amsterdam gehouden en in druk verschenen redevoering, als St. Michaël's meening verkondigd, dat ,,eerst na de verkiezingen de R.-K. Staatspartij te beoordeelen heeft, welke middelen het meest geschikt zijn om tot het doel te geraken." Hij noemde het praematuur over de coalitie te spreken, waarin de R.-K. Staatspartij ,,maar al te vaak het onderdanig aanhangsel der beide Protestantsche bondgenooten is". In de brochure, waarmede prof. Veraart het Program van actie der R.-K. Staatspartij, ,,zooals het hoofdbestuur van St. Michaël zich dat voorstelt", toelichtte, had St. Michaël's voorzitter hetzelfde verklaard. Hij wenschte: ,,dat de Katholieke Staatspartij geheel zelfstandig haar politieke ontwikkeling bepaalt, en eerst na deze telkens voor een nieuwe wetgevende periode te hebben geformuleerd, gaat uitzien, met welke andere partijen het mogelijk is in een regeering samen te werken, dan wel of zij met andere groepen of geheel zelfstandig loyale partij van oppositie moet vormen". St. Michaël wilde dus, hoewel het niet gelijk Dr. Nolens voor de voortzetting der coalitie een zekere voorkeur uitsprak, evenals deze de gelegenheid om tot een andere combinatie toe te treden zoo lang mogelijk open houden.

Toen kwam Mr. van Wijnbergen's openingsrede, in de bondsvergadering van 30 Januari uitgesproken en denzelfden dag alom in den boekhandel verkrijgbaar gesteld. De titel, met groote letters op het omslag gedrukt, was reeds een overwinningskreet: ,,Voortzetten onze Christelijke politiek"! De bondsvergadering juichte den redenaar

toe. De hernieuwing der coalitie werd geproclameerd, nog vóór het program van aktie in behandeling genomen was. Met dat program kwam men daarna vlug en zonder veel moeite klaar. Het droeg de kenmerken van voor coalitiegebruik bestemd te zijn. De heer Kortenhorst, een van de minst beschroomde woordvoerders van de reaktie in katholieken kring, jubelde in de „R. K. Werkgever", dat het program als een overwinning van de werkgevers beschouwd worden mocht. De „Standaard" hield haar groote blijdschap evenmin verborgen!

Bij de vernedering, die het arme verbond St. Michaël in de laatste Januaridagen te verkroppen kreeg, is een paar maanden later een nieuwe en niet minder diepe gekomen. De katholieke demokraten hadden gehoopt, dat zij voor hun serviele onderwerping aan een partijtucht, die de demokratie smoorde, beloond zouden worden bij de samenstelling der kandidatenlijsten voor de Kamerverkiezingen. Het „politiek advies" stelde die hoop bitter teleur. Dat den heer Veraart een betrekkelijk gunstige plaats op een der kandidatenlijsten wel gegund werd, deed slechts met grooter duidelijkheid uitkomen, dat andere St. Michaëlisten uit de Kamer geweerd bleven, en dat ook van enkele demokratische van de nu zitting hebbende Kamerleden de uitwerping voorbereid was. Het systeem, volgens hetwelk de leden der kiesvereenigingen in het politiek advies wijziging kunnen brengen, is zoodanig gekozen, dat de inspanning van den linkervleugel der R. K. Staatspartij weinig of geen succes kan hebben. Zoo schijnt andermaal de kans op de totstandkoming van een andere regeeringscombinatie dan die der coalitie verminderd.

Het is duidelijk, dat de katholieke demokraten, die van de Colijnsche regeeringspraktijken meer dan hun bekomst hebben, op een voor hunne inzichten en wenschen gunstige samenstelling van de katholieke Kamerfraktie hun hoop moesten hebben gevestigd. Wat ook de bondsvergadering van 30 en 31 Januari besloten heeft — de vraag, of tot de vorming eener nieuwe rechtsche regeering zal worden medegewerkt, kan eerst na de verkiezingen in concreto worden gesteld en eerst dan met beslistheid worden beantwoord. De katholieke demokraten mochten, evenals wij, verwachten, dat die vraag inderdaad aan de orde zal komen. Al kon het niet uitgesloten worden geacht, dat de drie partijen der rechterzijde te zamen minder dan 51 zetels zouden veroveren — zeer waarschijnlijk was, als niet vele tienduizenden katholieke kiezers drosten, een zóó groote afbrokkeling van de rechtsche meerderheid niet. Bij het overleg met de andere rechtsche partijen over de vorming eener regeering en over de samenstelling van het ministerie, zou dan een overwegend demokratisch gezinde katholieke fraktie tegen

de tot standkoming van een bewind onder de leiding van iemand als den heer Colijn, zich met kracht hebben kunnen verzetten. Dat het dan zou gelukken de Anti-Revolutionairen en de Christelijk-Historischen tot de vorming van een demokratisch kabinet te bewegen, zal wel geen der katholieken zich voorgesteld hebben. De eenige uitweg zou dan, wanneer men ten minste een parlementair kabinet wenschte te zien verschijnen, in samenwerking met de demokratische groepen der linkerzijde te vinden zijn geweest.

Is nu, na het verloop, dat de dingen tot dusver in de katholieke partij gehad hebben, de kans op de tot standkoming van een demokratische regeering geheel verdwenen? Het zou bedroevend zijn en misschien zelfs ontmoedigend voor allen, die naar verandering van koers in het regeeringsbeleid snakken; voor allen, wier verlangens gericht zijn op het herstel van de schade, aan de stoffelijke en geestelijke belangen der arbeidersklasse door het Colijnsche bewind toegebracht, en op de bevordering van de ontwapening.

Wat er komen zal, na de verkiezingen, eene reaktionaire regeering of een demokratische, hangt voornamelijk van de arbeiders af. Het is niet uitgesloten, zeiden wij hierboven, dat de drie partijen der rechterzijde minder dan 51 zetels behalen, tenzij vele tienduizenden katholieke kiezers drossen. De kans, dat inderdaad groote aantallen Roomsche arbeiders hun stemmen aan de katholieke lijsten onthouden zullen om ze aan de sociaal-demokratische lijsten te geven, is veel grooter geworden, nu bij de kandidaten der R. K. Staatspartij even weinig van hun gading te vinden is als in haar program van aktie. Dat zij bij de stembus goedkeuring zouden uitspreken over het beleid van het ministerie Colijn-Ruys en voortzetting van den tegenwoordigen koers zouden wenschen, daarvan zullen zeer velen hunner zelfs den schijn willen vermijden. Indien dit de katholieke fraktie op het verlies van eenige zetels te staan komt, terwijl bovendien de anti-revolutionaire partij — zooals algemeen en ook in haar eigen gelederen verwacht wordt — twee of meer zetels moet afstaan, en ook de christelijk-historische fraktie geen winst boeken kan, is het niet uitgesloten, dat de drie groote rechtsche partijen zich de meerderheid zien ontgaan.

Konden wij den leider van den Vrijheidsbond in het hart lezen, dan zouden wij daar vrij zeker den wensch vinden, dat de hier verondersteldе situatie zich voordoen zal. Op dit geval toch moet de heer Dresselhuis gehoopt hebben, toen hij de vorming van een nationaal ministerie aanbeval, samen te stellen uit de rechtsche partijen en den Vrijheidsbond. Het is echter zeer onwaarschijnlijk dat de rechtsche partijen bereid zouden zijn, den hartewensch van den liberalen staatsman te vervullen. Christelijk-historischen en anti-revolutionairen

mogen er misschien voor te vinden zijn — de katholieken zouden zich niet blootstellen aan het gevaar van de massale desertie hunner arbeiderskiezers, dat door een samenwerking met de vertegenwoordigers der liberale werkgevers zou worden te voorschijn geroepen. Wat aan de opneming van den Vrijheidsbond in de coalitie in den weg staat, is niet de antithese tusschen geloof en ongeloof, maar die tusschen arbeid en kapitaal.

Indien de drie rechtsche partijen te zamen in de minderheid mochten blijven, zou er geen andere parlementaire meerderheid te vormen zijn dan die, waarvan de Roomsch-Katholieken met de sociaal-demokraten deel uitmaken en waarbij zich de vrijzinnig-demokraten scharen zouden. Dat deze drie partijen te zamen in elk geval over meer dan vijftig zetels zullen beschikken, staat wel vast. Of zij te zamen zouden kunnen regeeren, is minder zeker.

De noodzakelijkheid om dit laatste te onderzoeken, zal zich niet alleen voordoen in het geval, dat de rechterzijde tot een minderheid teruggebracht wordt. Zij zal zich ook opdringen in het meer waarschijnlijke geval, dat de rechterzijde, zonder de meerderheid te verliezen, belangrijken achteruitgang te boeken krijgt. Als de antirevolutionaire partij gevoelige verliezen lijdt, de christelijk-historische gehavend uit den strijd komt, de katholieke haar 32 zetels niet behoudt, moet dat — ook al hebben zij te zamen nog meer dan 50 zetels gered — als een veroordeeling van het regeeringsbeleid en van de in de laatste jaren gevoerde meerderheidspolitiek worden verstaan. Het zal een persoonlijke nederlaag zijn voor den heer Colijn, een nederlaag tevens voor den heer Van Wijnbergen. Een ministerie-Colijn, al of niet met den heer Van Wijnbergen als minister van onderwijs, zal dan bezwaarlijk kunnen verschijnen. Zooveel vertrouwen mag men hebben in het politiek beleid van den heer Nolens, dat hij de katholieke partij niet zou blootstellen aan het risiko van een onderneming, die spoedig op een échec uitloopen zou en haar op het verlies van zeer veel aanhang zou komen te staan.

De „eventualiteit", waarvan de heer Nolens op 19 November 1924 sprak, zal dan werkelijkheid zijn. De katholieke partij zal zich dan moeten beraden, of zij „verantwoord zou zijn met a priori iedere samenwerking met andere groepen af te wijzen". Wijst zij samenwerking met de S. D. A. P. af of maakt zij die onmogelijk, dan is het haar zwaar te dragen schuld, dat een regeering van herstel en demokratie niet gevormd kan worden. Verklaart zij zich in beginsel tot samenwerking bereid, dan zal zij zich bij de beraadslagingen over den grondslag, waarop die berusten zal, hebben vrij te maken uit de macht van de heeren Van Wijnbergen en Kortenhorst. Stellen deze

heeren en hunne geestverwanten inderdaad de Roomsche eenheid boven alles, dan mogen zij in dat geval eens toonen, of zij de kunst der onderwerping, waarvan zij bij de arbeiders de beoefening zoo menigmaal eischen, ten minste even goed verstaan als dezen.

Voor den demokratischen vleugel in de Katholieke partij breekt met den dag na de stemming een tijd van zware verantwoordelijkheid en groote inspanning aan. In de dagen, die op den 1sten Juli volgen, zal hij de fouten moeten goedmaken en de verzuimen moeten herstellen, waaraan hij zich in Januari heeft schuldig gemaakt. Den strijd, waarvoor zijn leiders toen op gewichtige momenten zijn teruggedeinsd, zal hij dan onverschrokken en met beleid hebben te voeren. Aan de samenstelling van de Kamerfraktie zal hij dan weinig of niets meer kunnen veranderen, al is het denkbaar, dat zekere beslissingen omtrent den politieken koers tot het bedanken van sommige gekozenen en hunne vervanging door meer demokratische kandidaten zouden leiden. Des te meer zullen de demokratische katholieken dan kunnen en moeten doen om te bewerken, dat de staatspartij tot koersverandering besluit. De uitlating van prof. Veraart, in een vergadering op 22 April te 's Gravenhage, dat, indien het bij de stemming over het Politiek Advies den demokraten tegenloopt „de practische aktie van St. Michaël afgeloopen is", bewijst slechts, dat deze aanvoerder de taak, die den katholieken demokraten nog wacht, niet ziet of niet aandurft.

Het onderzoek van enkele mogelijkheden, die uit den verkiezingsstrijd van 1925 kunnen voortkomen, leert ons, dat de katholieke staatspartij in een weinig benijdenswaardige, want uiterst moeilijke positie verkeert. Van haar besluit zal het afhangen, of de reaktie dan wel de demokratie haar stempel drukken zal op de regeering der eerstvolgende jaren. Welke richting zij ook kiest, zij zal altijd de inwendige spanningen voelen toenemen en de tegenstellingen zich zien verscherpen. Maar er is voor haar aan de keuze geen ontkomen.

Het onderzoek leert ons voorts, naar ik hoop, dat voor de dingen, die komen zullen, niets zoo belangrijk is als een forsche versterking van de sociaal-demokratie. Geen duidelijker getuigenis van den afkeer, waarmee het Colijnsche bewind de arbeidersklasse en andere groepen van ons volk heeft vervuld, dan een ferme groei van het sociaal-demokratisch stemmen- en zeteltal. Het sociaal-demokratisch verkiezingssucces kan de slag zijn, die den arm der reaktie verlammen doet. Het kan de stoot zijn, die de demokratische elementen tot samenwerking dwingt. Zou iemand denken, dat de overgang naar betere tijden zonder slag of stoot kan worden verkregen?

FERDINAND LASSALLE

1825 — 11 April — 1925.

DOOR

J. F. ANKERSMIT.

De honderdste herdenking van den geboortedag des grondleggers van de Duitsche arbeidersbeweging valt in een tijd, waarin het verwarde twistgeschrijf, dat zich aan den naam van dezen grooten voorganger der sociaal-demokratie sinds zijn dood vastgeknoopt heeft, vrijwel tot rust gekomen is en er zich een afgerond beeld van hem gevormd heeft, zooals het in groote lijnen wel voor de historie zal stand houden.

Het feit zelf, dat tot nog een halve eeuw na Lassalle's verscheiden de inzichten omtrent den aard zijner persoonlijkheid zoozeer uiteenweken, wijst er op, dat hij niet gemakkelijk in één eenvoudige formule te bevatten is. Zulke meeningsverschillen zijn omtrent Marx, Engels, Bebel, Jaurès ondenkbaar. Wie zich met deze andere grooten bezig houdt, ontvangt aanstonds een indruk van hun wezen, die zich bij verder doordringen niet wijzigt. Hun aard ligt terstond helder voor ons open. De ontwikkeling van hun gedachtenleven verloopt zonder schokken in één vaste lijn en hun openbare handelingen zoowel als hun persoonlijk leven zijn in algeheele overeenstemming met de leer waarvan zij de dragers zijn. Met Lassalle is het anders. Er zijn zonder twijfel opvallende tegenstrijdigheden tusschen menig moment van zijn publiek en individueel doen en de hoogste eischen der socialistische zaak waaraan hij zich met hart en ziel gewijd had. Zoo kon de gedachte opkomen, of zijn optreden als arbeidersleider wel uit zijn innerlijk voortkwam en niet veeleer voor hem een gelegenheid was geweest om zijn klassegenooten te verbluffen. Zoo kon het zijn, dat hij eenerzijds gevierd werd als de praktische revolutionair bij uitstek, die in onverzoenlijke tegenstelling stond tot de heerschende machten, en anderzijds beschouwd werd als een nationale held, die aan de vurigste verlangens van zijn gansche volk uiting gegeven had. Zoo geviel het dat de leider der demokratie aangezien werd voor een autokraat in hart en nieren.

Waar wij thans, mede door de publikatie van zijn brieven en nagelaten geschriften door zijn ijverigen historiograaf prof. dr. Gustav Mayer, in staat zijn een totaal overzicht te verkrijgen van de figuur van Lassalle, is het mogelijk geworden de tegenstellingen in zijn wezen tot een hoogere eenheid te verzoenen.

Wat ons dikwijls verwondert in Lassalle's optreden, zoozeer dat wij moeite hebben het te verteren, bleef toch bij nauwkeurige beschouwing steeds aan de oppervlakte van zijn wezen en raakte niet de innerlijke kern van zijn historische figuur. Het kwam ten slotte immer voort uit zijn onweerstaanbare behoefte, om ten koste van alles steeds in de eerste plaats succes te hebben bij al wat hij nastreefde, op de onmogelijkheid voor hem om af te zien van resultaat op zijn pogen, op zijn buitenmate ontwikkeld zelfbewustzijn dat geen mislukking zijner bedoelingen duldde, zoodat hij niets ontzag, geen enkel middel verwierp, als het kon strekken om te bereiken wat hij zich voorgenomen had.

Lassalle kende deze zijne zwakheid, die hem intusschen meermalen tot bron van de sterkste oogenblikkelijke kracht werd, beter dan wie ook. In zijn drama „Franz von Sickingen" laat hij zijn tragischen held deze woorden toevoegen, die als op hem zelven gemunt zijn:

> O, niet de eerste zijt gij en zult niet
> De laatste zijn, wien het den hals zal kosten,
> In groote dingen sluw te zijn. Verkleeding
> Mist op het marktplein der historie waarde . . .
> Hul daarom immer u van top tot teen
> Aarzelloos in uw eigen fiere kleuren.

Zeker heeft Lassalle zelf zich menigmaal verkleed in andere kleuren dan zijn eigen socialistische kleedij, als het er hem om te doen was een doel te bereiken dat hij zich gesteld had en zijn ijdelheid niet gedoogde, dat hij het niet bereikte, dat hij zich geslagen moest verklaren. Hij wist zelf zeer goed dat hij in de hevigste mate ijdel was. In een brief aan Marx van 4 Juni '58, opgenomen in het vierde deel van Mehring's uitgave der litteraire nalatenschap van Marx, Engels en Lassalle, schrijft hij, als hij van zijn aarzeling spreekt of hij een belachelijke uitdaging tot een duel met den militairen intendantuur-beambte Fabrice aannemen zal: „Ik heb nooit het verwijt van vreesachtigheid geriskeerd, dat voor mijn ijdelheid, waarvan ik, zooals ik nu zie, een behoorlijken voorraad schijn te bezitten, bizonder pijnlijk is." Die brief, en dat gansche duel-geval, zijn typisch voor Lassalle's tweeslachtigheid. Hij schrijft aan Marx:

> Er kwam bij, dat ik het duel niet slechts naar mijn eigen beginselen voor een onzinnig petrefact (versteend overblijfsel) van een overwonnen beschavingstrap houd, maar steeds meende, en ook thans, als het niet *mijzelf* betrof, stellig zou meenen, dat het juist door de beginselen der demokratische partij uitgesloten is. Maar juist daar het mij betreft, moet ik voorzichtig zijn en word aarzelend waar ik vroeger niet aarzelde.

De uiting is een ware biecht. Hij weet dat hij tegen zijn beginselen

zou handelen als hij duelleerde en toch kan hij het nauwelijks nalaten, uit vrees voor bang te worden gehouden en aldus in zijn ijdelheid gekrenkt te worden. Met Fabrice heeft hij ten slotte niet geduelleerd, maar tien jaren later stond hij voor hetzelfde dilemma en werd het hem te sterk: hij daagde den Roemeenschen jonker Racowicz, met wien zich de Beiersche diplomatendochter Helene von Dönniges, die hij wenschte te huwen, verloofd had, tot een duel uit en werd doodgeschoten. Te voren had hij den Mainzer bisschop Von Ketteler reeds laten mededeelen, dat hij bereid was tot de katholieke kerk over te gaan, wanneer deze bij Helene's katholieke ouders op het toestaan van het huwelijk aandrong.

Sterker echter nog dan uit deze gebeurtenissen, die het persoonlijk leven van Lassalle betreffen, spreekt uit verschillende episoden van zijn openbaar optreden die onbedwingbare trek van zijn karakter, om zonder de geringste kieskeurigheid geen middel onbeproefd te laten, wanneer het hem tot de overwinning kon leiden die hij begeerde. Reeds zijn eerste groote proces getuigt daarvan. Wij bedoelen het proces waarin hij, toen reeds een bekend socialist, vervolgd werd wegens aanstichting tot diefstal. Hij had zich opgeworpen als de pleitbezorger van de gravin Von Hatzfeldt, die een vertwijfeld echtscheidingsproces voerde tegen haren machtigen feodalen echtgenoot, wiens ruwe mishandelingen zij niet langer kon verdragen. Als wapen in dit proces diende hem nu de diefstal van een kistje met voor den graaf compromitteerende brieven, dien hij door twee zijner vrienden bij een minnares van den graaf liet uitvoeren. Ter verontschuldiging kan aangevoerd worden, dat de graaf al even weinig kieskeurig in zijn middelen was en o.a. een bediende van Lassalle had laten omkoopen om valsch getuigenis tegen zijn meester af te leggen. Toch, al werd hij er door een jury van vrijgesproken en na de vrijspraak in triomf te Düsseldorf ingehaald, de cassette-diefstal, welk een schitterende verdedigingsrede hij er ook voor leverde, blijft een ook door het goede doel niet te heiligen middel.

Men zou geneigd zijn, dezen misgreep uit de blinde onstuimigheid der jeugd te verklaren: Lassalle was 21 jaar toen hij zijn cassette-rede hield. Maar in zijn later leven herhaalde hij eenige malen dezelfde schier onbegrijpelijke taktloosheid. Wij denken aan het nederig rekest dat hij tot den Prins van Pruisen richtte om gedaan te krijgen dat hij niet uitgewezen werd uit Berlijn, waar alleen hij met behulp der bibliotheken zijn boek over „Het systeem der verworven rechten" kon voltooien. Wij denken vooral aan zijn onderhandelingen met Bismarck over de verleening van het algemeen kiesrecht. De bereiking van het kiesrecht had hij aan de arbeidersklasse, die hij in

een grootsche kampagne was begonnen te organiseeren, als het naastbijliggende doel ingeprent, waarvoor, met tijdelijke verwaarloozing van alle andere oogmerken, alle krachten moesten worden ingespannen. Maar hij begreep, dat de jonge arbeiderspartij, die pas bezig was te ontstaan, nog niet in staat was om uit eigen kracht het kiesrecht te veroveren. Er viel niet te verwachten, dat de reaktie reeds zoozeer door vrees voor de opmarcheerende arbeidersbataljons bevangen zou worden, dat zij hun het kiesrecht zou toestaan, om erger te voorkomen. In die omstandigheden wendde Lassalle zich tot diezelfde reaktie, in den persoon van den Pruisischen minister-president, den lateren ijzeren kanselier Bismarck belichaamd, om van deze door list te verkrijgen, wat hij door de macht van zijn aanhang niet bereiken kon. Bismarck was toen in een vinnigen strijd met de liberale bourgeoisie gewikkeld over een grondwetsgeschil, waarbij het historische recht van den vooruitgang zonder eenigen twijfel aan de zijde der liberalen was. Lassalle echter spiegelde Bismarck voor, dat hij, door het kiesrecht aan de arbeidersklasse te verleenen, in deze een politieke macht zou vormen waarvoor de liberale bourgeoisie, zijn vijandin van het oogenblik, bezwijken moest. Hij ging daarbij zoover, dat hij in een te Barmen en andere Rijnsche plaatsen gehouden rede (,,Die Feste, die Presse und der Frankfurter Abgeordnetentag") de liberalen ook in hun grondwetsstrijd in den rug aanviel, de liberale protesten tegen grondwetsschennis ,,huichelachtig gekerm" noemde en de onrechtmatigheid der Pruisische grondwet, de nietigheid van 's konings eed op de grondwet betoogde. Van deze manoeuvre zegt Ed. Bernstein in zijn boekje ,,Ferdinand Lassalle und seine Bedeutung für die Arbeiterklasse":

Wij meenen deze zinsneden het best volgens strenge historische onpartijdigheid te karakteriseeren, als wij ze aanduiden als het aas, dat Lassalle aan de Berlijnsche regeering toewierp, om haar voor de invoering van het algemeen kiesrecht te winnen. Dat hij er niet over droomde, zich zelven aan de regeering te versjacheren, staat buiten twijfel. Zuiver uit politieke taktiek voerde hij een taal, die der Berlijnsche regeering als muziek in de ooren moest klinken.

Intusschen verloor Lassalle hier toch wel uit het oog dat ook aan de lenigste taktiek zedelijke grenzen gesteld zijn door het beginsel dat men aanhangt. En het socialistisch beginsel verbood de arbeidersklasse zich met de feodale reaktie te verbinden tegen de liberale bourgeoisie, welke immers tegenover de reaktie den vooruitgang vertegenwoordigde en dus door de socialistische arbeiders tegen de reaktie gesteund behoorde te worden.

Zeker zijn er weer verontschuldigingen te over voor dit optreden van Lassalle te vinden. De liberale pers was op de gemeenste manier

tegen hem te keer gegaan. En het viel te verstaan, zoo hij er op uit was, haar een kool te stoven. Ook was het in Bismarck uit principieel oogpunt niet minder te veroordeelen, wanneer hij als hoofd der reaktie met het socialisme tegen het liberalisme samenspande. Wanneer Bismarck handelde naar de leuze: „à la guerre comme à la guerre" (in den oorlog geldt oorlogsrecht, d.i. onrecht), dan kon Lassalle als zijn tegenstander zich op eenzelfden grondslag plaatsen, waarop hij dien tegenstander hoopte te verslaan. Het was een schaakspel in grooten stijl, dat tusschen Bismarck en Lassalle gespeeld werd en zoo het historisch resultaat uitmaakt wie gelijk heeft gehad, dan heeft de historie het gelijk op Lassalle's kant gebracht, want het algemeen kiesrecht is het graf geworden niet alleen van de liberale macht, maar ook van de macht der reaktie. Maar niettemin ware door het heulen van de sociaaldemokratie met de reaktie zelfs het algemeen kiesrecht, welk een overweldigende waarde Lassalle daaraan ook terecht hechtte, tegen een te hoogen prijs gekocht. Stellig zou, had Lassalle's dood aan het schaakspel geen einde gemaakt, de bekwame politikus wel den weg gevonden hebben om zich weer uit Bismarck's greep los te maken en met het eenmaal verworven kiesrecht de arbeidersklasse als den felsten vijand der reaktie in slagorde geschaard hebben. Maar met de verdere machtsontwikkeling der arbeidersorganisatie zou het kiesrecht zonder den minsten twijfel na korter of langer tijd ook veroverd zijn zonder de al te ingewikkelde politiek, waarin Lassalle zich begeven had. Zijn grondfout was, dat hij te weinig geduld bezat om dit rijpen van het oogenblik voor de zege in den kiesrechtstrijd af te wachten en dat hij, in de overheerschende begeerte om zoo spoedig mogelijk resultaat in dien strijd te hebben, met list aan den ontwikkelingsgang poogde te ontfutselen wat er naar den natuurlijken loop der dingen nog niet uit kon voortkomen. „In groote dingen sluw te zijn" werd hier tot zijn noodlot.

Maar, gelijk in den aanvang gezegd, wanneer men het gansche levenswerk van Lassalle beschouwt, blijven toch ook ernstige misvattingen als deze zich aan de oppervlakte afspelen. Want dat levenswerk was ganschelijk aan den kamp voor demokratie en socialisme gewijd. In dien kamp heeft Lassalle zijn geheele persoonlijkheid zonder de allergeringste reserve geven. Welk een tekort aan kieschheid hem ook in de keuze der middelen verweten moge worden, nooit is hij ook maar een stroobreed van den vasten weg naar het doel afgeweken. Al zijn moeizaam trachten en vurig werken was aan dat eene groote doel geofferd en verre van zich daarover ooit te beklagen, is het de vreugde van zijn korte, doch rijke leven geweest.

Wat hem reeds als kind blijkens zijn vroegrijpe gymnasiasten-

dagboek voor oogen stond als de inzet van zijn bestaan, de strijd voor recht en vrijheid, dat bleef heel zijn leven zijn met geestdrift nagejaagde doel. Zooals de 15-jarige het schreef in een trots die later volkomen gerechtvaardigd zou worden:

Ik vertrouw op het toeval en op mijn vasten wil, om mij meer met de muzen dan met kantoorboeken, meer met Hellas en het Oosten dan met indigo en suikerbieten, meer met Thalia en hare priesters dan met kramers en hun bedienden te bemoeien, mij meer om de vrijheid dan om de warenprijzen te bekommeren, heftiger de honden van aristokraten, die den mensch zijn eerste, hoogste goed nemen, dan de konkurrenten, die hem den prijs bederven, te verwenschen . . . Ik wil, hoewel ik ook daartoe talent heb, geen glimlachende, laffe hofrekel worden! Ik wil den volkeren de vrijheid verkondigen, al zou ik bij het pogen ten onder gaan.

Weinige jaren later, in het revolutiejaar '48, vocht hij reeds voor de volksvrijheid en werd ervoor in zijn eerste gevaarlijke proces gewikkeld, wijl hij namens de Düsseldorfer landweer de Nationale Vergadering bezworen had het volk tot gewapend verweer op te roepen en in openbare vergaderingen aangespoord had naar de wapens te grijpen. Te voren reeds had hij zich in den strijd voor de rechten van gravin Hatzfeldt geworpen, dien hij nimmer met zulk een ontembare energie jarenlang had kunnen voeren, wanneer hij er niet een revolutionairen strijd tegen de voorrechten der „honden van aristokraten" en tegen hun gewillige justitie in gezien had.

In de jaren van reaktie, die op '48 volgden, wijl door het in gebreke blijven der bourgeoisie de strijd der arbeiders voor doorvoering van een demokratische staatsinrichting mislukte, — in die jaren waarin een aktief optreden voor uitbreiding der volksrechten vrijwel onmogelijk, althans zonder uitzicht op eenig resultaat was, — in die jaren heeft Lassalle met onbezweken trouw zijn naar het buitenland geweken revolutionaire vrienden bijgestaan en hun menigen onschatbaren dienst bewezen. Voor den te Londen in behoeftige omstandigheden verkeerenden Marx zamelde hij geld in; hij zond hem in brieven tal van belangrijke inlichtingen over Pruisische politieke gebeurtenissen, inlichtingen die deze ongewijzigd in zijn korrespondenties voor de Amerikaansche pers, die zijn broodwinning waren, kon afschrijven; hij bezorgde hem een uitgever voor zijn wetenschappelijk werk; hij verbreidde Marx' politiek-revolutionaire geschriften heimelijk in Duitschland; hij werkte zelfs het plan uit om te Berlijn een groot dagblad te stichten, waarvan Marx de hoofdredakteur moest worden.

Ook echter al zijn eigene geschriften, op hoe uiteenloopend terrein zij zich ook bewogen, zijn in diepste wezen alle gewijd geweest aan dienzelfden strijd voor de sociaaldemokratie, waaraan hij heel zijn hart en brein verpand had. Dit behoeft niet nader aangetoond te worden

ten aanzien van zijn talrijke redevoeringen, de eene al meer beroemd dan de andere, die hij hetzij in de gerechtszaal, hetzij in de volksvergadering hield en waarbij steeds volksrechten het strijdobjekt waren. Het geldt echter ook van al zijn wetenschappelijke geschriften, zelfs van diegene waarbij het verband tusschen hun onderwerp en den strijd der arbeidersklasse al zeer los lijkt.

Dit valt te zeggen van zijn filosofische studie over den ouden Griekschen wijsgeer Herakleitos den Duistere, een werk dat, voor zoover wij weten, nimmer herdrukt is, dat wij in het origineel althans nooit onder de oogen hebben kunnen krijgen. Uit wat er door Lassalle's biografen over geschreven is, blijkt intusschen, dat hij uit de spaarzame brokstukken, die van de Grieksche geschriften overgebleven zijn, vooral deze beide voor de socialistische gedachtenwereld belangrijke ideeën naar voren dringt, dat er ter wereld geen stilstand bestaat, maar slechts een eeuwig worden en vergaan („panta rhei, oeden menei", alles stroomt, niets blijft) en dat, om met Quack te spreken, „de ethiek van Heraclitus wordt saâmgevat in ééne gedachte, die tegelijk het eeuwig grondbegrip der zedelijkheid is, namelijk de overgave aan het algemeene." Wat de eerste gedachte betreft, zoo is het duidelijk, welk een belang deze heeft in den strijd tegen de konservatieve machten. En wat de andere idee aangaat, hare beteekenis is door Mehring in zijn „Geschiedenis der Duitsche sociaaldemokratie" duidelijk in het licht gesteld met deze woorden:

> Als Lassalle met Herakliet en Hegel in de overgave aan het algemeene het eeuwig grondbegrip van het zedelijke zag, dan had het algemeene overeenkomstig de historische ontwikkeling bij hem een andere historische beteekenis dan bij Herakliet en Hegel. Het was hem niet de algemeene wereldidee, de absolute staatsidee, maar de „idee van den arbeidersstand". Niet omdat de arbeidersklasse het grootste aantal uitmaakt, kwam Lassalle voor haar op, maar omdat zij onder de historische voorwaarden van den modernen klassenstaat de overgave aan het algemeene belichaamt, zoowel doordat zij alleen onder alle klassen tot deze overgave in staat is, als doordat hare bizondere belangen in den wirwar der klassebelangen de algemeene belangen zijn.

Ook een ander filosofisch geschrift van Lassalle, zijn feestrede bij de honderdste herdenking van den geboortedag van den Duitschen wijsgeer Fichte, staat in duidelijk verband met het geheel zijner politieke opvattingen. Bernstein zegt ervan:

> De demokratische kern, die aan Fichte's redevoeringen en staatsfilosofische opstellen ten grondslag ligt, wordt met groote helderheid aangewezen en Lassalle stijgt tot het hoogste pathos, als hij uiteenzet, wat het beteekent, wanneer Fichte aan het Duitsche volk krachtens zijn geschiedenis ten taak stelt, „zich met bewustzijn zelf te maken". Dat beduidt voor Lassalle, den Duitschen staat, zooals hij het hier noemt, in tegenstelling tot de Duitsche vorsten te stichten.

Naar aanleiding van deze rede heeft men met geringschatting over Lassalle's „staatscultus" gesproken, die onvereenigbaar zou zijn met de socialistische gedachte, in het bizonder door Engels in zijn Anti-Dühring ontwikkeld, dat de staat slechts een burgerlijke klasse-instelling is, die met de opheffing der klassen, na de inbezitname der produktiemiddelen voor de georganiseerde maatschappij, gedoemd is „af te sterven". Terecht echter wijst in het April-nummer van ons Duitsche partij-tijdschrift „Die Gesellschaft" de vroegere Oostenrijksche staatskanselier Renner er op, dat wij voorloopig noch van den staat als idee, noch van den burgerlijken staat bevrijd zijn en dat wij dien laatste „niet met succes tegemoet treden kunnen,wanneer wij hem niet den tegenhanger van een staat, zooals wij ons dien — reeds ter wille van den overgang — voorstellen moeten, kunnen voorhouden", terwijl dan toch die voorgestelde tegenhanger niet anders kan zijn dan onze „idee" van den staat. Inderdaad heeft Lassalle, vaak te zeer als socialistisch theoreticus onderschat, niet weinig een reëele politieke opvatting in onze rijen bevorderd door het beroep op den staat niet als iets minderwaardigs, maar als een dringende noodzakelijkheid voor den strijd der arbeidersklasse in het licht te stellen.

Van beteekenis voor onzen socialistischen strijd is ook Lassalle's rechtsfilosofisch hoofdwerk „Het systeem der verworven rechten". Het is een uitvoerig pleidooi voor het in overeenstemming brengen van het geschreven recht met de feitelijke behoeften der zich steeds ontwikkelende maatschappij en met de immer in een proces van groei en verandering verkeerende machtsverhoudingen, terwijl, wanneer een tegenstelling tusschen die beide optreedt, de maatschappelijke behoeften en machtsverhoudingen den voorrang behooren te hebben voor het geschreven recht, dat dan als verouderd verdwijnen moet. In het bijzonder wordt dit uitgewerkt ten aanzien van het erfrecht, dat als eeuwig natuurrecht ontkend wordt en slechts in zooverre gelden mag, als door de belangen van de maatschappij (den staat) veroorloofd is. De groote beteekenis van zulk een theorie voor de beteugeling van konservatieve aanspraken springt in het oog.

In het kort vermeld zij hier slechts de lijvige ekonomische studie „Herr Bastiat-Schulze", die tegenover de liberale ekonomie, zooals zij door een der toenmalige vrijzinnige grootheden was geleeraard, de socialistische ekonomie stelt.

Zelfs bij de vinnigste glossen van zuiver litterair-historischen aard, die onder den titel „Herr Julian Schmidt" op een der in de liberale pers bewierookte helden der „vrijzinnige wetenschap" geleverd werd, ontbrak de socialistisch-politieke tendenz niet. Met de letterkundige vernietiging van zulk een opgeblazen liberaal beoogde Lassalle een

slag toe te brengen aan de burgerlijke tegenstanders der arbeidersklasse, dezen in het kamp hunner eigen klassegenooten te berooven van hun aanhang, op het geloof in hun wetenschappelijke grondigheid berustend.

Dat Lassalle's drama in verzen „Franz von Sickingen" een letterkundige uiting zijner demokratische gedachten was, is duidelijk. Het heeft den boeren-opstand tegen adel en vorsten tot onderwerp, is de dichterlijke verbeelding van een episode uit den strijd voor de volksvrijheid, bevat in dramatischen vorm Lassalle's gedachten over de revolutionaire beteekenis van den Hervormingstijd.

Zoo is al het vele, wat Lassalle in den tijd dat aan demokratische politiek in Duitschland niet te denken viel, met schier onbegrijpelijke veelzijdigheid en wonderbaarlijke vlijt te midden van zijn talrijke processen gewrocht heeft op wetenschappelijk en litterair gebied, werk in het belang van de sociale demokratie geweest. Maar de tijd, die tot zijn onverwelkbaren roem voerde, brak toch pas aan toen hij zich weer eindelijk op het gebied der aktieve politiek kon gaan bewegen. Die onverwelkbare roem is het geweest, in de twee korte jaren, die hem nog van den dood scheidden, in de jaren 1862-64, de Duitsche arbeidersklasse als zelfstandige politieke partij gekonstitueerd te hebben. Wat Marx als balling niet kon volbrengen, dat heeft Lassalle tot stand gebracht: de vereeniging van het socialisme met de arbeidersklasse. Marx poogde hetzelfde te verwezenlijken, toen hij in 1864 de eerste Internationale stichtte, doch deze was gedoemd ten onder te gaan, omdat zij niet berustte op haar eenig gezonde basis: sterke nationale arbeiderspartijen in de verschillende landen, door internationalistischen geest vereenigd. Voor Duitschland heeft Lassalle in die leemte voorzien, nog vóór alle andere landen. Dat is zijn groote historische verdienste; het is ook de reden, waarom hij de ondoofbare liefde van het Duitsche proletariaat bezit. Van zijn bijzondere leerstellingen (de ijzeren loonwet, de produktieve associaties met staatshulp) moge veel niet aan den tand des tijds weerstand hebben kunnen bieden — ofschoon er meer waarheid in steekt dan men, onder den invloed der kritiek van de konkurreerende socialistische richting der Eisenachers, aanvankelijk wel heeft gemeend —, zijn onvergankelijke daad is het geweest, dat hij het socialisme van de wereld der theorie in de wereld der werkelijkheid heeft overgebracht. En al had hij niet anders gedaan, dan het socialisme over de gansche wereld diep te doordringen van de onschatbare beteekenis van het algemeen kiesrecht voor haren strijd, dan reeds zou hij zich daardoor een roem verworven hebben die de eeuwen tart. Nog als wij thans het slot van het „Open Antwoord" lezen aan het centrale comité tot bijeenroeping van een

arbeiderskongres, die zinsneden waarmee de vaan van het algemeen kiesrecht in de rijen der Duitsche arbeiders geplant werd, bevangt ons bewondering voor de agitatorische macht en het scherpe inzicht waaruit deze voor heel de historie van het socialisme zoo belangrijke handeling ontsproot. Een gedeelte eruit moge hier althans volgen, mede om ook Lassalle zelf van deze bladzijden nog eens te doen spreken met zijn vurigen mond:

Organiseert u als een algemeene Duitsche arbeidersvereeniging tot het voeren eener wettige en vreedzame, maar onvermoeide, onophoudelijke agitatie voor de invoering van het algemeene en direkte kiesrecht in alle Duitsche landen. Plant dezen roep voort in elke werkplaats, in elk dorp, in elke hut. Mogen de stedelijke arbeiders hun hooger inzicht en hun hoogere ontwikkeling op de landelijke arbeiders laten overstroomen. Debatteert, diskuteert overal, dagelijks, onophoudelijk, in vreedzame openbare vergaderingen zoowel als in partikuliere bijeenkomsten over de noodzakelijkheid van het algemeen kiesrecht. Hoe meer de echo uw stem millioenenvoudig weerkaatst, des te sterker zal haar druk zijn.

Herhaalt dagelijks, onvermoeid hetzelfde, telkens hetzelfde, steeds hetzelfde! Hoe meer het herhaald wordt, des te meer grijpt het om zich heen, des te geweldiger wordt zijn macht.

Alle kunst van praktische resultaten bestaat hierin, alle kracht immer op één punt — op het belangrijkste punt — te concentreeren en niet naar rechts noch naar links te zien. Kijkt niet naar rechts noch naar links, weest doof voor alles wat niet algemeen kiesrecht heet of ermee in verband staat en ertoe leiden kan!

Als gij dezen roep — wat u binnen weinige jaren gelukken kan — werkelijk voortgeplant hebt in de 89 tot 96 percent der bevolking, die de arme en onbemiddelde klassen der maatschappij uitmaken, dan zal men — weest daaromtrent niet bezorgd — uwen wensch niet lang weerstaan!

Dit is het teeken, dat gij moet planten. Dit is het teeken, waarin gij zult overwinnen! Er is geen ander voor u!

Twee jaren lang heeft Lassalle dien roep laten weerklinken door heel Duitschland en in die luttele twee jaren is een levenswerk verricht. Na die twee jaren, toen de groote agitator vrijwillig uit dit bestaan scheidde, was de Duitsche sociaaldemokratie onverwoestbaar gesticht en was het algemeen kiesrecht onafwendbaar geworden. Slechts een groot politicus en een man van ontzaglijke overtuigingskracht kon in zoo korten tijd zooveel tot stand brengen. Er zijn er thans weinigen meer die Lassalle persoonlijk gekend hebben, maar als men een hunner spreekt, gloeien zijn oude oogen en er vonkt weer geestdrift in zijn gedoofde stem. Er ging van dezen man een meesleepende bekoring uit, waaraan niemand weerstand kon bieden. In het boeiende karakterbeeld, dat de Deensche historicus Georg Brandes van hem ontwierp, schrijft deze dat heel Lassalle's wezen hetzelfde „vlammende en verterende karakter" droeg; „een lichtbrenger, een fakkeldrager, een vlammenbrenger" noemt hij hem. Den gloed dien Marx met zijn lich-

tende theorie in de hoofden ontstak, ontstak Lassalle in de harten. Het was slechts een verterend vuur in zooverre als het hem zelven verteerde; zijn jonge dood scheen gezocht: hij had zich uitgeput. Maar in de arbeidersklasse, die hij met één ruk uit het donker scheurde naar het licht, heeft hij een vuur overgeplant dat nimmer meer gebluscht is en het was een heilzaam en reinigend vuur, bestemd om de wereld te louteren.

In zijn drama „Sickingen" laat Lassalle zijn held tot Ulrich von Hutten zeggen: „Wijs niet het doel slechts, wijs ons ook den weg". Marx heeft het doel gewezen, Lassalle den weg. Daarom blijft hij een der grootsten onder onze voorgangers.

HET WETSONTWERP INZAKE DE ZIEKTE- EN ONGEVALLENVERZEKERING

DOOR

MR. M. J. A. MOLTZER.

I.

Bij de verschijning van dit wetsontwerp gaan onze gedachten terug naar de vergadering van de Tweede Kamer der Staten-Generaal op 14 November 1922, toen Minister Ruys de Beerenbrouck de verklaring aflegde, dat zijn ambtgenoot Aalberse slechts te bewegen was geweest opnieuw als hoofd van het departement van Arbeid op te treden door het vooruitzicht het groote en moeilijke werk der hervorming van de sociale verzekering tot stand te brengen. Als resultaat van 's Ministers arbeid verschijnt eerst aan het einde van de toen aanvangende parlementaire periode slechts een ontwerp op de ziekte- en ongevallenverzekering, en nog wel een ontwerp op ondeugdelijke beginselen opgebouwd, welke beginselen op de meest slordige wijze zijn uitgewerkt. Onze teleurstelling hierover is wel heel groot. Wij hadden in allen gevalle mogen verwachten, dat de Minister, alvorens in het systeem van onze ongevallenwetgeving zulke ingrijpende veranderingen voor te stellen, ons eerst in een schema zou hebben ontvouwd, hoe hij de geheele sociale verzekering inclusis de invaliditeits- en ouderdomsverzekering op den grondslag van zijn op 8 April 1924 afgelegde verklaring gedacht had te reorganiseeren. Niets van dit alles. Op dit

oogenblik weet nog niemand, zelfs Minister Aalberse niet, hoe de sociale verzekeringswetgeving er in haar geheel zal uitzien, wanneer de door den Minister gehuldigde principes ook in de overige deelen daarvan zullen zijn neergelegd; men kan althans gerust aannemen, dat van dit stuk van het reorganisatieplan nog niets gereed is.

Daarbij komt, dat wel zelden een ontwerp een departement zal hebben verlaten, zoo slecht overdacht en in elkander gezet als het onderhavige. Stellig, het Voorontwerp was nog gebrekkiger en er is wel een en ander verbeterd, maar evenmin als het mogelijk is een eenmaal verknipt en verbroddeld kleedingstuk geheel goed te maken, even ondoenlijk is het in een binnen enkele weken tijds opgezet wetsontwerp — de uiterste termijnen liggen tusschen 9 April 1924, toen de Minister in de vergadering der Tweede Kamer daartoe geprest beloofde met een ontwerp Ziektewet voor den dag te komen, en 18 Juni 1924, toen het lijvige Voorontwerp Ziekte- en Ongevallenwet verscheen — zulke ingrijpende verbeteringen aan te brengen, dat het een goed sluitend geheel gaat vormen. De grofste fouten zijn eruit gelicht. Er wordt niet meer een wet genoemd, die reeds eenige jaren afgeschaft is, de paragraaf over de ziekenfondsen, welke de Minister, vergetende, dat hij over deze materie een afzonderlijk ontwerp had ingediend, klakkeloos uit de Ziektewet-Talma had overgenomen, is geschrapt, verdwaalde artikelen zijn op hun plaats gezet, foutieve nummering van hoofdstukken en paragrafen is vermeden, maar van een innerlijke eenheid is nog steeds geen sprake. Overal bemerkt men, dat de bepalingen uit twee verschillende van gansch verschillend tijdperk dateerende wetten — de Ziektewet van 1913 en de Land- en Tuinbouwongevallenwet 1922 — zijn overgeschreven. Daarnaast zijn fouten gemaakt tengevolge van nieuwe invoegingen, welke fouten in het Voorontwerp niet voorkwamen.

Waar het Ontwerp vrijwel overeenstemt met het Voorontwerp, kan ik voor een groot deel verwijzen naar wat ik op blz. 731 en vlg. van den vorigen jaargang in dit tijdschrift heb betoogd, alsmede naar mijn rede op de vergadering van de Vereeniging van Raden van Arbeid 23 October 1924 gehouden. Voor een goed deel is het over het Voorontwerp te berde gebrachte ook op het Ontwerp van toepassing. Wanneer ik desondanks aanleiding meen te hebben de aandacht voor een bespreking mijnerzijds van het eindelijk bij de Tweede Kamer ingediende wetsvoorstel zelf te vragen, waartoe de redactie mij uitnoodigde, dan is het in het bijzonder om nog eens aan te toonen de ondeugdelijkheid der beginselen, waarop het is opgetrokken, en de slordige wijze, waarop het is samengesteld.

Gelijk bekend is wil Minister Aalberse op twee beginselen het nieuwe gebouw der sociale verzekering doen rusten. Het eerste betreft het

adagium, dat zij als verplichte verzekering in wezen een arbeidersverzekering is. Met dat denkbeeld, hetwelk vooral van Roomsch-Katholieke zijde naar voren is gebracht, ga ik volkomen accoord. Dit is echter geenszins het geval met het tweede beginsel van Minister Aalberse.

„De uitvoering der verzekering geschiedt bij voorkeur door uit de maatschappij opgekomen organen. De overheid beperke zich zooveel mogelijk tot het stellen van dwingende regelen, het houden van toezicht, het geven van noodzakelijke leiding, terwijl aanvullende organen door haar worden ingesteld, welke de uitvoering der sociale verzekering op zich zullen nemen, voorzoover daaraan, naast de uit de maatschappij opgekomen organen, behoefte mocht blijken."

Wanneer men het feit voorbij ziet, dat het ten doode opschrijven van de uit de maatschappij opgekomen ziekenkassen en het in het leven roepen van niet uit de maatschappij opgekomen bedrijfsvereenigingen, niet bepaald in overeenstemming is met wat de Minister beweert te beoogen, dan kan men in het Ontwerp neergelegd vinden de uitwerking van het bovengestelde beginsel. De uitvoering der wet toch wordt aan bedrijfsvereenigingen opgedragen en slechts voor zooveel betreft de arbeiders in dienst van werkgevers, die het risico der verzekeringen niet door een dezer laten dragen, aan R. V. B. en Raden van Arbeid. Dit wordt door de voorstanders van het „zelfdoen" van harte toegejuicht. En hun vreugde daarover is zoo groot, dat zij niet alleen vergeten op den vorm te letten, waarin de Minister gemeend heeft zijn denkbeelden te mogen gieten, maar het zelfs onnoodig achten in het publiek rekenschap af te leggen van de rechtmatigheid hunner vreugde. Men mag echter verwachten, dat de voorstanders van het bovenaangeduide beginsel niet alleen kennelijk verheugd zijn, omdat aan werkgevers en werknemers samen een groote mate van vrijheid wordt gegeven bij de uitvoering van de sociale verzekering, maar ook omdat deze door de te scheppen regeling zal zijn gebaat. Met belangstelling zie ik het eerste principieele betoog tot het bewijs daarvan tegemoet.

De Minister spreekt van een nieuw gebouw der sociale verzekering. Er zal op deze wijze iets worden gecreëerd dat er nog niet is geweest, maar het beginsel, waarop dit nieuwe gebouw moet worden opgetrokken, is verre van nieuw. Het is het oude liberale beginsel, waarvan ik den aanvang reeds in de Verklaring der Menschenrechten (zie blz. 743 vorigen jaargang) meen terug te vinden, in nieuwe vormen. In het kort is de geschiedenis zoo: de werkgevers, uitzonderingen daargelaten, verwaarloosden op schromelijke wijze hun plicht tegenover hun zieke en door een ongeval getroffen werknemers. Voorzoover het

bedrijfsongevallen betrof nam de staat den plicht van de werkgevers over en dwong hen de kosten der ongevallenverzekering voor het grootste gedeelte op zich te nemen. Dat mishaagt den werkgevers. Zij voelen dien dwang hun uit hoofde van hun nalatigheid opgelegd als iets onaangenaams en trachten er zich van te ontdoen. Daardoor is in het bijzonder bij de groote werkgevers een streven gerijpt zelf de ongevallenverzekering volgens de regelen der huidige wetgeving uit te voeren, waardoor zij tevens hopen tot kostenbesparing te geraken. En in zooverre is er iets nieuws te constateeren. In wezen is alles bij het oude gebleven.

Oogenschijnlijk valt hun streven samen met dat der arbeidersorganisaties, die echter van een geheel anderen kant komen. Dezen hebben door middel van collectieve contracten weten te bereiken, dat aan een niet onaanzienlijk aantal werknemers bij ongeschiktheid tot werken door ziekte een gedeelte van het loon wordt doorbetaald. Dit heeft echter hun wensch naar een ziekteverzekeringswetgeving niet verflauwd. Vooral bij dezen tak van verzekering voelden de arbeiders behoefte aan een niet-ambtelijke uitvoering. En zoo vonden schijnbaar de werkgevers en werknemers elkander bij hun wenschen in het bekende compromis.

Schijnbaar zeg ik, want sedert de openbaarmaking van het plan Posthuma-Kupers is wel gebleken, dat de bereikte overeenstemming niet zoo volkomen is geweest als aanvankelijk mocht worden vermoed. Bij de arbeiders is inderdaad een nieuw beginsel bezig zich te ontwikkelen. Dat nieuwe beginsel is niet te vinden in de Proeve-Ziektewet van Posthuma-Kupers, welke bedoelingen daarbij ook mogen hebben voorgezeten, evenmin in het voor ons liggende Ontwerp, maar wel in het Rapport inzake de sociale verzekering uitgebracht door een Commissie uit N. V. V. en S. D. A. P., onderteekend door Kupers, Lindner en Sajet — ik kom er nader op terug — alsook in ons strijdprogram, waar het aldus geformuleerd is: „Reorganisatie en consolideering van de sociale verzekering, op grondslag van zelfbestuur door middel van autonome publiekrechtelijke organen met verordenende bevoegdheid en huldiging van het pariteitsbeginsel."

Ik vind er eveneens iets van terug in een stuk, dat overigens uit een gansch andere denksfeer dan de mijne stamt, n.l. het staatkundig advies der Nationale Unie, waarvan de onderteekenaars de overheid nader willen brengen tot de gemeenschap en de gemeenschap tot de overheid, en daartoe aanbevelen, „dat in nader te omschrijven verband de werkgevers met de werknemers deel zullen nemen aan de uitvoering van de sociale regelingen en mede verantwoordelijk worden gesteld, dat die regelingen zooveel mogelijk aan hun doel beantwoorden en onnoodige

verzwaring worde voorkomen en belet." In de uitwerking zijn de stellers van het advies aan hun opzet m. i. niet geheel trouw gebleven, maar inderdaad, één der meest noodige dingen in ons staatkundig leven is, dat overheid en gemeenschap tot elkaar worden gebracht. Ons parlementaire stelsel in den vorm, waarin wij het kennen, heeft zich overleefd. Het heeft niet kunnen vasthouden den band tusschen staat en volk, zij hebben veeleer — dit is niet slechts een Nederlandsch verschijnsel — een bestaan naast elkaar gekregen en het volk is bezig zich steeds meer van den staat te vervreemden. Eenerzijds is de volkswil veel te samengesteld dan dat hij door middel van één wetgevend lichaam tot uiting kan komen, anderzijds heeft de staat door zijn zich immer uitbreidende taak lichamen en organen ter uitvoering daarvan geschapen met een eigen apart bestaan. Deze toestand wreekt zich op tallooze manieren. Ook op het gebied van de sociale verzekering is dit waar te nemen. Men denke aan de invaliditeits- en ongevallenverzekering. Op het laatste terrein is een strijd ontstaan tusschen rijksorgaan en particulier orgaan, waarbij zich zeer merkwaardige verschijnselen voordoen.

Er is reden tot strijd. Aan de werkgevers worden lasten opgelegd bij de uitvoering van de ongevallenverzekering, de kosten der verzekeringen zelf, daarnaast de kosten der ten behoeve dier verzekeringen te voeren administratie. Ook de werkgevers, die hun risico hebben overgedragen aan een vereeniging of vennootschap, moeten een deel dier administratiekosten mededragen. Hieruit moet strijd voortkomen, vooral omdat onder administratiekosten verschillende kosten worden gebracht, die daaronder niet kunnen worden gerekend zonder dat het woord „administratiekosten" geweld wordt aangedaan.

Wij hebben echter nog eens een duidelijk beeld voor oogen gekregen van de wijze, waarop de strijd tegen de R. V. B. wordt gevoerd, bij de quaestie der subsidie aan het Internationaal Congres voor Ongevallengeneeskunde en Beroepsziekten, dat in September van dit jaar te Amsterdam zal worden gehouden. Centraal Beheer, aanvankelijk zelf bereid het risico van het nadeelig verlies voor dit congres te dragen, mits het de finantieele leiding had en het congres tot een reclame voor die instelling en haar dochterorganisaties zou worden verlaagd, beweegt hemel en aarde over het feit, dat het Bestuur van de R. V. B. het Uitvoerend Comité met een crediet van *f* 3500.— steunt. Schending van de wet werd hier geconstateerd. De werkgevers werden weer belast met verkrachting van de wet zonder dat zij er iets aan doen konden. Kon deze subsidie begrepen worden onder administratiekosten?

Het formeele gelijk is hier aan de zijde van Centraal Beheer.

Administratiekosten zijn administratiekosten en een bijdrage voor een ongevallengeneeskunde congres valt hieronder niet. Dit moet vooropgesteld worden, ook al is de verontwaardiging, die aan den dag is gelegd, niets dan een dwaze schijnvertooning, hetgeen de gepubliceerde correspondentie tusschen het Comité en Centraal Beheer wel aan het licht heeft gebracht. Maar Centraal Beheer weet evengoed als ieder ander, dat een goede uitvoering van de wet bij zulk een enge opvatting niet mogelijk is. Zij zou dan ook met een wetswijziging, waarbij de ongelukkige uitdrukking „administratiekosten" door een andere b.v. „kosten van uitvoering" werd vervangen, weinig worden gediend.

Dat Centraal Beheer niet altijd even gelukkig is in de keuze van haar middelen, waarmee zij de R. V. B. bestrijdt, mag ons niet uit het oog doen verliezen, dat deze strijd zelf het noodzakelijk, ik zou haast zeggen het noodlottig gevolg van de wet is. Men raakt de oorzaak daarvan niet in het hart door in het bijzonder te denken aan de vraag, wat onder administratiekosten en wat niet daaronder moet worden verstaan. De oorzaak ligt in den afstand, dien de wet geschapen heeft tusschen overheids(orgaan) en gemeenschap. De R. V. B. is, in tegenstelling b.v. met „Zee-Risico", een lichaam waarvan de werkgevers en werknemers volkomen los staan en dat dikwijls als een vijand wordt beschouwd vanwege de finantieele verhouding, waarin men met haar staat. Aan de werkgevers worden door de wet groote verplichtingen opgelegd en bij de uitvoering is hun slechts op een zeer beperkt terrein medezeggenschap toegekend; een door en door onjuiste toestand. Een voornaam deel dier werkgevers koestert daarom den wensch zelf deze uitvoering ter hand te nemen en leeft daarbij in de overtuiging, dat zij het beter en goedkooper kunnen doen. Vandaar hun verbittering, die ten deele kunstmatig gekweekt, maar ten deele begrijpelijk en gemotiveerd is. Wanneer de gemeenschap de overheidstaak overnam, dan zou dit als een groote vooruitgang kunnen worden geboekt.

Wordt dit doel bereikt door het project van den Minister? Het tegendeel is waar. De toestand wordt nog veel slechter. De particuliere organen, de bedrijfsvereenigingen, zullen de voornaamste uitvoerders der wet zijn, de rijksorganen treden slechts aanvullend op. De bedrijfsvereenigingen zullen de grootste werkgevers tot zich trekken en daardoor de kosten der administratie zoo klein mogelijk kunnen houden, zullen vrijstaan in haar propaganda, zullen de lasten over de leden-werkgevers verdeelen op de door haar gewenschte wijze en in het algemeen een veel vrijer hand hebben bij de naleving der wet. De R. V. B. daarentegen is door den wetgever aan handen en voeten gebonden, is zelfs afhankelijk van haar bijkantoren, de Raden van

Arbeid, over wier gestie zij niets te zeggen heeft, kan slechts door middel van het premiestelsel haar kosten dekken, is ondergeschikt aan een politieken Minister, zal geen propaganda kunnen maken — er zal ook weinig reden tot propaganda zijn — en een veel passiever houding moeten aannemen dan de particuliere banken. Daarbij zal zij zich steeds in de publieke belangstelling van een welwillende pers mogen verheugen en nog meer dan nu aan kritiek blootstaan.

Stond zij geheel vrij, dan zou dit alles nog te dragen zijn, maar de Minister zelf acht de mogelijkheid niet uitgesloten dat de Bank, die voornamelijk de allerkleinste werkgevers zal te administreeren hebben, met haar premies niet zal uitkomen. Vandaar dat een art. 147, hetwelk in het Voorontwerp ontbrak, van den volgenden inhoud is ingevoegd:

1. „Indien door Ons, gehoord den Raad van Toezicht op de Bank, onderscheidenlijk gehoord den Verzekeringsraad, is vastgesteld, dat als gevolg van een te geringen omvang van het verzekeringsbedrijf, de kosten van de ziekengelduitkeeringen en de schadeloosstellingen, toegekend door de Bank of een Raad van Arbeid niet kunnen worden gedekt door de redelijkerwijze te vorderen premiën, wordt het bedrag van dat tekort, vastgesteld overeenkomstig door Ons te stellen regelen, omgeslagen over de Bedrijfsvereenigingen.

2. Bij algemeenen maatregel van bestuur worden omtrent dien omslag de noodige voorschriften gegeven."

Het is helaas waar, dat menschen het ergst van zich afbijten, wanneer men aan hun beurs komt. Vandaar, dat de Minister goed zou doen zeer duidelijke voorschriften te dien opzichte te geven, waardoor precies komt vast te staan, waartoe de bedrijfsvereenigingen eventueel kunnen worden verplicht. Men oordeele nu: wanneer eerst bij K. B. is vastgesteld, dat bij de Bank of een Raad van Arbeid een tekort is, m.a.w. dat de kosten van de schadeloosstellingen en de ziekengeld-uitkeeringen niet kunnen worden gedekt door de redelijkerwijze te vorderen premiën, dan wordt daarna het bedrag van dat tekort vast-gesteld overeenkomstig bij K. B. te stellen regelen en tenslottte over de bedrijfsvereenigingen omgeslagen volgens voorschriften bij algemeenen maatregel van bestuur gegeven. Met eenige verbeeldings-kracht kan men begrijpen, welk een omslag hier wordt gemaakt. Men moet altijd raden of de Minister een bepaalden gedachtengang heeft gehad. Immers behalve dat de vorm van het artikel zonderling gekozen is en de Minister de ziekengelduitkeeringen door de Bank en de schadeloosstellingen door een Raad van Arbeid laat toekennen of beide, zoowel door de een als door den ander, doemen allerlei vragen op: Aan welk criterium zal men kunnen toetsen dat het tekort inder-daad het gevolg is van een te kleine portefeuille (men denke aan koers-

verliezen op effecten)? Waarom dragen alleen de bedrijfsvereenigingen bij en niet eveneens de Raden van Arbeid onderling? Wat zijn redelijkerwijze te vorderen premiën? Wat dit laatste betreft, daarvoor zegt de Minister in zijn Memorie van Toelichting, kan geen scherp afgesneden maatstaf worden gegeven. De Wiskundige Adviseur en andere verzekeringsdeskundigen zullen advies hebben te geven voordat de Koningin haar beslissing dienaangaande zal nemen. Meent de Koningin op grond van de verstrekte adviezen dat de premiën lager zijn dan redelijkerwijze kunnen worden gevorderd, dan kan bij Koninklijk Besluit het tarief worden verhoogd.

Een andere vraag, die zich hierbij voordoet, is, waarom de omslag beperkt is tot de tekorten op de nettopremiën zonder inbegrip dus van de administratiekosten; de bedrijfsvereenigingen toch zullen steeds trachten aan te toonen, dat het tekort een gevolg is van een te dure administratie. De Minister antwoordt hierop, dat de Bank of een Raad van Arbeid op het bedrag dezer kosten invloed kan uitoefenen door de administratie zoo zuinig mogelijk te voeren en door zoo noodig gebruik te maken van de bevoegdheid omschreven in art. 171 van het Ontwerp. Dit artikel legt den bedrijfsvereenigingen de verplichting op de door het bestuur der Bank of van een Raad van Arbeid gewenschte medewerking te verleenen ten behoeve van de richtige vervulling hunner taak en omgekeerd, waaromtrent nadere regelen zullen gegeven worden bij algemeenen maatregel van bestuur. Deze zelfde bepaling komt in de L. en T. ongevallenwet 1922 voor, maar de desbetreffende algemeene maatregel van bestuur is er nog niet. Over de bedoelde medewerking is dus moeilijk iets te zeggen.

Uit het bovenstaande, hoe onduidelijk de materie ook is geregeld, springt naar voren dat onder de nieuwe wet het belang der bijzondere organen bij de gestie van de Bank nog veel grooter zal worden dan onder de bestaande. Thans gaat het slechts om een aandeel in de administratiekosten, dan is van gewicht de geheele premie- en beleggingspolitiek. Dan zal de interesse onmiddellijk worden gewekt door het finantieele belang dat men in de bedrijfsresultaten van de Bank heeft, welke resultaten — daarop kan men staat maken — allertreurigst zullen wezen. Zoodra een tekort aanwezig is — hoe spoedig dit zal worden ontdekt, hangt van de Koninklijke regelen af, die nog zullen worden gegeven —, zal al wat betalen moet losbarsten tegen de Bank en haar werkingswijze en tegelijk een krachtigen aandrang op den Minister uitoefenen de tarieven te verhoogen, hetgeen het dubbel effect zou sorteeren: vermindering van de bijdragen in het tekort der rijksorganen, levering van het bewijs, dat deze niet in de schaduw kunnen staan van de particuliere. In art. 147, het nieuw ingevoegde,

uitmakende de geheele §. „Van de aansprakelijkheid van de Bedrijfsvereenigingen voor tekorten van de Bank en de Raden van Arbeid", niet waard te vermelden aan het hoofd van het hoofdstuk, waarin het voorkomt, ligt het doodvonnis geteekend over het geheele systeem van het Ontwerp. Niet omdat het, hoewel van zeer delicaten inhoud, in een verloren half uurtje is opgesteld en daardoor niet bijster gelukkig is uitgevallen, maar omdat het illustreert de onmogelijkheid om naast en los van elkaar te laten werken overheids- en particuliere organen zonder hen met elkaar in finantieel verband te brengen, en doet men dit, dan is het leed, dat men daarmee sticht, niet te overzien. Van een naar elkaar toebrengen van overheid en gemeenschap is geen sprake.

Bij een verplicht verzekeringsstelsel is niet mogelijk — althans nog niet mogelijk gebleken — een regeling uit te denken, waarbij staatsorganen en particuliere organen als gelijke en gelijkwaardige grootheden zonder eenigen band naast elkaar staan. Altijd zal het staatsorgaan de verzamelplaats wezen van de niet in bedrijfsvereenigingen georganiseerde werkgevers en, daarmee gepaard gaande, van de slechte risico's. Laat ieder die meent, dat het wel doenlijk zal zijn de woorden van het Octobernummer 1924 van „De Risicobank", blz. 76, in zich griffen: „Voor bedrijfsvereenigingen met een verplicht lidmaatschap, voor monopoliseering der sociale verzekering, voelen wij niets, omdat daarbij aan de goede risico's (dat zijn die ondernemingen die het groote belang van ongevallenvoorkoming inzien en dienovereenkomstig handelen) de gelegenheid wordt ontnomen zich te onttrekken aan het gezelschap van slechte risico's, omdat de uit een oogpunt van ongevallengevaar slechte ondernemingen profiteeren van de goede en de goede het nadeel ondervinden van de slechte".[1]) Een vergelijkende studie van citaten uit „De Risicobank" brengt merkwaardige dingen aan het licht.[2]) Men legge eens de volgende woorden uit het Octobernummer 1917 blz. 74, hiernaast: „Wij voor ons hechten niet veel geloof aan het bestaan van een selectie, welke zich zou voordoen als uitstooting van minder gewenschte risico's door onderlinge resicodragende organisaties, maar wel erkennen wij een uitstooting van zoogenaamde goede risico's, die plaats heeft door de Rijksverzekeringsbank, indien hare tarieven onjuist blijken te zijn of indien er maatregelen genomen worden, die ten nadeele van de verzekerden kunnen strekken." Thans gelooft „De Risicobank" dus wel aan selectie van de zijde der bijzondere organen en aan de gelegen-

[1]) Men vergelijke hierbij hetgeen Dr. F. E. Posthuma in de „Ec. Stat. Berichten" van 4 Maart j.l. op blz. 189 heeft geschreven.

[2]) Ik ontleen volgende citaten aan K. Lindner: Een pleidooi voor het premiestelsel in „Sociale Voorzorg", Jrg. 1920, blz. 206 e.v.

heid zich te onttrekken aan het gezelschap van slechte risico's, ondanks de vrije toetreding volgens de wet. Wanneer men „De Risiobank" zou vragen of dit geen bezwaar zou opleveren voor de R. V. B., dan zou zij antwoorden: „Ondernemingen zijn voor de Rijksbank alleen dan een slecht risico, wanneer de ongevallenkosten, die zij veroorzaken te hoog zijn in vergelijking met de premiën, die voor die ondernemingen berekend werden. Waarom echter worden die premiën dan niet verhoogd?" (1918 blz. 80). Mijn wedervraag luidt: „Welk bezwaar is er tegen dat de bedrijfsvereeniging haar omslag berekent naar het gevarencijfer dat aan de ondernemingen individueel wordt toegekend, teneinde de slechte hooger te belasten dan de goede? Een dergelijke gedragslijn passen de omslagvereenigingen aangesloten bij de C. W. R. B. toch ook toe? Op die manier behoeven de goede risico's het gezelschap der slechte niet te mijden." Kort en goed ligt in het jongste bovenaangehaalde citaat duidelijk de erkenning te lezen: 1e. dat de verplichting in art. 18 van het Ontwerp neergelegd alle werkgevers, die wenschen toe te treden, tot het lidmaatschap toe te laten, door de bedrijfsvereenigingen, wier zetel zal zijn gevestigd op Singel 126-130 Amsterdam, in haar tegendeel zal worden verkeerd, en 2e. dat naar het oordeel van „De Risicobank" de slechte risico's naar de Rijksbank zullen worden gedreven met de gevolgen van dien. Ook al zag thans de Minister nog niet in, dat een artikel als 147 in het systeem van de wet moeilijk kan worden gemist, dan zou toch te eeniger tijd de wetgever den bedrijfsvereenigingen voorschrijven als prijs voor haar vrijheid in het tekort der rijksorganen bij te dragen. Het gebrek aan organisatie zal de staat zelf niet willen betalen en het oude spel begint opnieuw: verontwaardiging over de staatsvoogdij, betoon van machteloosheid, beleedigd rechtsgevoel, eisch van medezeggenschap, onuitputtelijke kritiek op de daden van het rijksorgaan, betuiging van afkeer tegen de ambtenarij, verfoeiing van het staatssocialisme, verheerlijking van het particulier initiatief en zichzelf en wat dies meer zij. Het eenige, wat men moest doen en nalaat te doen, is te erkennen dat het bereikte resultaat gevolg is van eigen schuld, omdat men het koste wat het wil, niets wil weten van „bedrijfsvereenigingen met een verplicht lidmaatschap", van „monopoliseering der sociale verzekering".

Boven zeide ik reeds, dat ik het eerste principieele betoog ter verdediging van het naast elkander stellen van publieke en private organen nog tegemoet zag.

In het praeadvies van Commissie XI uit den Hoogen Raad van Arbeid, gedateerd 9 Juni 1923, is iets dergelijks niet te vinden. Een groote meerderheid acht het onvermijdelijk de ziekte- en ongevallen-

verzekering door openbare, zoowel als door bijzondere organen te doen uitvoeren en wenschelijk beide soorten van organen zooveel mogelijk als gelijkberechtigd naast elkander te plaatsen (blz. 43). Ter motiveering van deze meening wordt een historische beschouwing gegeven, waarin wordt aangetoond dat men er altijd tegen is geweest om alleen aan de overheidsorganen de verzekering op te dragen. Bij de Ongevallenwet 1901 heeft men de risico-overdracht ingevoerd, bij de wet-Talma niet vastgehouden aan het oorspronkelijke plan van den Minister alleen aan de Raden van Arbeid de uitvoering op te dragen, bij de L. en T. ongevallenwet 1922 heeft men de beide soorten organen naast elkaar gesteld; „Zee-Risico" is geheel en al een bijzonder orgaan. Zakelijke gronden zijn in deze historische beschouwingen niet te vinden. De risico-overdracht bij de Ongevallenwet 1901 (1921) is een bron van strijd geweest en bevat een waarschuwing zich niet verder op die lijn te begeven. De bijzondere organen uit de Ziektewet-Talma krijgen in het stelsel van den Minister geen plaats. De L. en T. ongevallenwet bestaat te kort om daaruit conclusies te trekken en „Zee-Risico" is vrijwel een voorbeeld van monopolistische uitvoering eener ongevallenwet. De Hooge Raad in pleno sluit zich vrijwel bij het praeadvies van Commissie XI aan, maar motiveert zijn standpunt in het geheel niet.

Evenmin doet dit de Commisie, benoemd door het Hoofdbestuur van den Vrijzinnig-Democratischen Bond tot onderzoek van het Vraagstuk der Sociale verzekering in haar Rapport. In het hoofdstukje „De Organisatie" (blz. 17) spreekt zij als haar meening uit, dat de oplossing van het vraagstuk allereerst in de richting der bedrijfsvereeniging moet worden gezocht. Aan den anderen kant wil zij niet tot verzekering bij de bedrijfsvereenigingen dwingen en doorom iederen vorm van vrije samenwerking, mits niet het uitvloeisel van openlijk of bedekt winstbejag aanvaarden. Daarnaast wil zij een algemeene bedrijfsorganisatie scheppen, waarbij de risico's der afzonderlijke bedrijfsvereenigingen moeten worden herverzekerd. De niet-bedrijfsmatig georganiseerde ziekenkassen zullen eveneens in een centraal verband moeten worden vereenigd. „Voor hen", zoo heet het verder, „die noch in de bedrijfsvereeniging, noch in de niet-bedrijfsmatig georganiseerde instellingen zijn opgenomen, zal van overheidswege een landelijk orgaan zijn te scheppen."

Deze drie centrale organisaties vinden haar vereenigingspunt in een hoofdorgaan, dat als leider van de geheele uitvoering van de wetgeving op den volkswaarborg zal optreden. Dit orgaan zal moeten bestaan uit vertegenwoordigers van Regeering en de drie genoemde organisaties. Het zal de voorloopige en blijvende renten, de ouderdomsrenten daar-

onder begrepen, hebben vast te stellen, terwijl het onder oppertoezicht van de Kroon een verordenende bevoegdheid als bedoeld in art. 194 der Grondwet zal verkrijgen.

Dus slechts omdat een aantal werkgevers zich niet in een goede orde willen schikken, moet een overheidsorgan worden in stand gehouden. Dat deze quaestie niet in de vergaderingen van de Commissie uitvoerig zou zijn besproken, is uitgesloten nu het blijkt, dat één der ondertekenaars, Dr. J. van Hettinga Tromp, wat de organisatie betreft, de voorkeur geeft aan hetgeen in het Rapport van onze Commissie daaromtrent wordt voorgesteld. In den vorigen jaargang van „Sociale Voorzorg" geeft hij dienaangande beschouwingen, die stellig een plaats in het Rapport van den V. D. B. verdiend hadden, temeer omdat dan de opvattingen van de Commissie zeker nader zouden zijn uiteengezet. De schrijver acht een van overheidswege ingesteld landelijk orgaan voor de z.g. „ongeorganiseerden" noch noodig, noch wenschelijk. „Niet wenschelijk", schrijft de heer Tromp, „omdat de Overheid van dit, haar orgaan, niet anders dan verdriet zal hebben. Het zal de verzamelplaats worden van slechte risico's, daardoor duur en omslachtig werken, tot voortdurende wrijvingen leiden met het particuliere orgaan en door deze Overheidsbemoeiing de geheele Verzekering en de sociale wetgeving schaden . . . Niet noodig enz."

Precies mijn meening. Maar hoe het mogelijk is om als men zoo over de voorgestelde organisatie denkt, slechts te spreken van „een enkele bedenking . . . waarvan het niet noodig scheen daar ter plaatse melding te maken" is mij niet recht duidelijk.[3])

Van bevoegde zijde is mij medegedeeld, dat vele Vrijzinnig-Democraten een regeling met gecoördineerde particuliere en overheidsorganen als een overgangsregeling beschouwen. Ik veroorloof mij de veronderstelling, dat dit een illusie zal blijken. Men maakt den toestand zoo ingewikkeld door de toelating van allerlei nieuwe organen die niet zoo gemakkelijk hetzij opzij te zetten zijn als de ziekenkassen, hetzij om te zetten tot verplichte vereenigingen. Welk een tegenstand van de bedrijfsvereenigingen, althans van de daarin georganiseerde werkgevers, daartegen te wachten is kan slecht worden gegist. Van vrijwillige medewerking zal dan nog minder sprake zijn dan nu.

Overheid en gemeenschap worden slechts werkelijk tot elkaar gebracht, als de gemeenschap een deel van de overheidstaak op zich gaat nemen, als volksgroepen, die bij een bepaald belang betrokken zijn, voor de uitvoering van overheidsbemoeiingen en den uitbouw der

[3]) Dr. J. v. Hettinga Tromp, De sociale verzekering en de wetgeving. „Sociale Voorzorg" 1924, blz. 299 e.v.

desbetreffende regelingen zelf zorgdragen. Daarvoor is noodig dat de door de gemeenschap in het leven te roepen organen bekleed worden met overheidsmacht, opdat eenheid in de regelingen en de uitvoering blijve bewaard en opdat een normale groei van binnen worde gewaarborgd. De gemeenschap heeft te leeren, dat zij voor een gansch nieuwe taak staat, heeft zich in deze een stuk overheid te weten. De overheid moet niet aanvullend werken, waar het particulier initiatief te kort schiet, particulier initiatief en overheid moeten één geheel gaan vormen. Deze denkbeelden zijn niet nieuw. Zij zijn reeds veel ouder dan 1917, in welk jaar zonder hoofdelijke stemming door de overgroote meerderheid der vergadering van de Nederlandsche Juristenvereeniging de volgende vraagpunten bevestigend werden beantwoord:

1. „Is het gewenscht andere dan bij de Grondwet bekende publiekrechtelijke lichamen in te stellen met wetgevend en uitvoerend gezag omkleed?

2. Zoo ja, behooren dan onder meer zulke lichamen te worden ingesteld, ter vereffening van bepaalde tegengestelde belangen, zooals arbeidsraden?

3. Zoo ja, behooren dan die lichamen, voorzoover zij wetgevend gezag uitoefenen, in hoofdzaak te bestaan uit vertegenwoordigers dier belangen?"

Het vierde vraagpunt: „Verzet de Grondwet zich tegen het instellen van onder vraagpunt 1 bedoelde lichamen?" werd niet in stemming gebracht. Het is thans geen vraagpunt meer, nu sedert de wijziging van 1922 in art. 194 is bepaald: „De wet kan aan andere dan in de Grondwet genoemde lichamen verordenende bevoegdheid geven."

Welnu, op dit nieuwe in de Grondwet neergelegde, maar nog niet tot uitvoering gekomen beginsel berust het plan in het bovenbedoelde Rapport inzake de sociale verzekering van de Commissie benoemd door de besturen van N. V. V. en S. D. A. P. neergelegd. Het geeft alleen een plan ten aanzien van datgene, wat voor onmiddellijke invoering geschikt zou zijn. De ontwerpers houden vast aan de verzekeringsgedachte en aan de in onze wetgeving vastgelegde idee der fondsvorming voor de blijvende renten. Als grondslag van het gepropageerde stelsel der sociale verzekering wordt genomen een in elk opzicht zoo omvattend mogelijke verplichte ziekenzorgverzekering, welke behalve de gewone verstrekkingen, o.m. ook op zich zal hebben te nemen alle geneeskundige praestaties van de ongevallen- en van de invaliditeitsverzekering tegen volledige kostenvergoeding ten laste dezer beide verzekeringsvormen. De geldelijke uitkeeringen blijven onderscheiden naar gelang de oorzaak der behoefte is ziekte, ongeval, invaliditeit, ouderdom of overlijden van den verzekerde. De werkloosheids-

verzekering is in dit Rapport buiten beschouwing gebleven. Overeenkomstig het plan Posthuma—Kupers wordt de ziekengelduitkeering op 80 pCt. van het loon gesteld. Uit administratief oogpunt levert het voordeel de kortdurende uitkeeringen zonder uitzondering op denzelfden voet te behandelen. De schadeloosstelling van ongevallen zou op deze wijze in den regel taak van de ziekengeldverzekering worden over het volle tijdsverloop, waarover door dezen laatsten tak van verzekering uitkeering verschuldigd zou zijn. Een doelmatige medische verzorging, welke van den aanvang af vooral dient te worden ingesteld op het herstel van de geschiktheid tot arbeiden, is naar het oordeel der Commissie gewaarborgd doordat alle medische zorgen overgaan op de ziekenzorgverzekering. De ongevallenverzekering, waarbij bedrijfsziekten met bedrijfsongevallen worden gelijkgesteld, dekt de uitkeeringen, nadat de ziekengelduitkeeringen zijn afgeloopen. Bij volle invaliditeit zullen deze ook 80 pCt. van het loon moeten worden. Daarnaast krijgen wij het invaliditeits- en het ouderdomspensioen, waarbij rekening te houden valt met de komst van een staatspensioenregeling. Bij de invaliditeitsverzekering wil de Commissie geen rekening houden met een leeftijdsgrens, boven welke men geacht wordt invalide te zijn. Dit wordt speciaal voorgesteld om het meeste rendement te verkrijgen van de middelen, die bij invoering van een staatspensioen van ƒ 3.— per week, voor die verzekering nog zullen overblijven. Op denzelfden grond wordt de hoogte der uitkeering o.m. afhankelijk gesteld van den duur der verzekering. Tenslotte krijgen wij dan de verzekering der nagelaten betrekkingen. De kosten der ziekengeld-, ongevallen- en invaliditeitsverzekering en die der nagelaten betrekkingen komen ten laste van de werkgevers, de ziekenzorgverzekering — voorzoover niet vergoed door de risicodragers der ongevallenverzekering, der invaliditeitsverzekering en andere organen — van de verplicht en vrijwillig verzekerden, het staatspensioen van den staat.

In dit alles is behalve misschien wat de ziekenzorgverzekering betreft niet veel nieuws te vinden; belangrijker is wat over de organisatie wordt voorgesteld. Van harte onderschrijf ik de woorden der Commissie: „*Naar onze meening beslist over de toekomstige ontwikkeling van het instituut der sociale verzekering vóór alles de organisatie.*" Wie dit inzicht met zich draagt, zal ernstig overwegen welke organisatie de voorkeur verdient. De Commissie stelt naast elkaar een organisatie, waarbij de administratie geheel of ten deele zou zijn op te dragen aan staatsorganen; een regeling, waarbij zooveel mogelijk gebruik wordt gemaakt van autonome volgens het beginsel der pariteit bestuurde lichamen onder leiding van een ambtenaar van den staat als voorzitter

en tenslotte onbelemmerd en onbeperkt zelfbestuur der belanghebbende volksgroepen.

Als voornaamste bezwaar tegen den eersten vorm wordt begrijpelijkerwijs het gebrek aan soepelheid van ambtelijke uitvoering genoemd, waarbij nog speciaal wordt vermeld, dat de wetgever hier te lande niet gewoon is den door hem in het leven geroepen staatsorganen voldoende bewegingsvrijheid te geven. Al hun daden worden bij wet of bestuursmaatregel tot in de geringste details voorgeschreven en gewoonlijk zijn die voorschriften in talrijke gevallen onpractisch en in hooge mate omslachtig. Bovendien kan aan ambtelijke organen moeilijk worden overgelaten om de detailregelingen zelf naar de gebleken behoefte te ontwerpen. Verder moet gelegenheid bestaan om boven de minima-uitkeeringen uit te gaan en de bijdragetarieven gemakkelijk vast te stellen en te wijzigen. De verzekeringsorganen moeten dus verordenende bevoegdheid hebben. Door deze eischen te stellen is het zuiver ambtelijk bedrijf reeds uitgesloten.

De tweede vorm verdient geen aanbeveling, daar ook hij door het politieke departementshoofd nog te veel wordt beheerscht, zoodat de praktijk en het lot der sociale verzekering ook dan nog in laatste instantie zouden blijven bepaald door politieke momenten. Naar het inzien van de Commissie moet de sociale verzekering, zoodra ze eenmaal tot stand gekomen is geheel aan zichzelf worden overgelaten, zoodat dit instituut verder uitsluitend onder den invloed van eigen ontwikkelingstendenzen zich vervormt en vervolmaakt. Zoolang die ontwikkeling gesteld blijft onder den invloed van politieke controversen — zooveel leerde toch ongetwijfeld de ervaring der laatste twintig jaren — blijft een krachtige en evenwichtige groei onmogelijk.

De Commissie geeft tenslotte voor de organisatie een schema, dat in hoofdzaak hierop neerkomt: als risicodragers in de ziekte- en ongevallenverzekering zijn verplichte bedrijfsvereenigingen gedacht, waarvan de werkgevers verdeeld naar risicogroepen en hun arbeiders lid zijn en waarvan het bestuur bestaat uit een even aantal leden, voor de helft vertegenwoordigend de arbeiders-verzekerden, voor de helft de werkgevers. De taak dezer vereenigingen is, binnen het kader der wettelijke voorschriften te zorgen voor de verdeeling over de leden-werkgevers van de kosten der ziekengeld- en ongevallenverzekering. Voor de uitvoering der verzekeringen wordt het rijk in districten verdeeld, waarin twee locale organen, een ziekenfonds en een verzekeringskas worden gedacht. Lid van de kas zijn de binnen het district werkzame arbeiders en hun werkgevers. Van beide categorieën maakt een gelijk aantal deel uit van het bestuur. De verzekeringskas is het locaal administratief orgaan der verzekeringen voor geldelijke uitkeering

inclusief het staatspensioen. Haar taak wordt bij de ziekengeldverzekering (inclusief de tijdelijke uitkeering bij ongeval) afgebakend door de wet, het verzekeringsreglement en de besluiten der bedrijfsvereenigingen. Buitendien verleent zij haar medewerking aan de uitvoering der invaliditeitsverzekering, der weduwen- en weezenverzekering en der ongevallenrenteverzekering, maar zij gedraagt zich daarbij overeenkomstig de aanwijzingen van den Verzekeringsraad. Ook wordt haar opgedragen de heffing van de bijdragen der werkgevers. De kas is zelf geen risicodrager. De ziekenfondsen worden beheerd door een bestuur, waarin de werkgevers geen zitting hebben, bestaande voor $\frac{3}{4}$ uit verzekerden en $\frac{1}{4}$ uit artsen en apothekers. De ziekenfondsen zijn de kernen, waaruit zich op den duur een goed georganiseerde en volledige sociaal-medische dienst kan ontwikkelen.

Boven alles staat de Verzekeringsraad. Dit orgaan wordt belast met de uitvoering van de lijfrenteverzekeringen en is in zooverre risicodrager. De middelen hiertoe vindt het in de premiën der invaliditeits- en der weduwen- en weezenverzekering en in de koopsommen door de bedrijfsvereenigingen verschuldigd wegens te hunnen laste toegekende ongevallenrenten. Voorts is den Verzekeringsraad opgedragen het toezicht op de naleving van de wet, de goedkeuring der besluiten van de verzekeringsorganen en het beheer o.m. van het ongevallen- en het invaliditeitsfonds en het fonds waarin de middelen vloeien die over de ziekenfondsen worden verdeeld. In het bestuur is ook de Regeering vertegenwoordigd. De dagelijksche leiding berust bij een Directie.

Deze organisatie heeft veel aantrekkelijks. Wat mij persoonlijk daarin zoo aanlokt is, dat hier het denkbeeld van zelfbestuur volledig is uitgewerkt. Ik betreur het dat weinig of niets gezegd wordt over en tegen het denkbeeld van naast elkander stellen van overheids- en particuliere organen, zooals wij thans reeds kennen in de L. en T. ongevallenwet 1922, zooals van verschillende zijden gepropageerd wordt en zooals is ontwikkeld in het voor ons liggende Ontwerp; ik betreur om verschillende redenen, dat onze Partij op het standpunt is gaan staan, dat de kosten der ziekengelduitkeeringen uitsluitend ten laste der werkgevers moeten komen; ik ben persoonlijk een tegenstander van staatspensioen en verwacht, gelijk eigenlijk ook de Commissie, uitsluitend van een uitbouw der verzekering voor de arbeiders heil, maar ver boven dit alles gaat mijn erkentelijkheid uit, dat wij in dit Rapport een helder schema voor ons hebben liggen, dat uitgewerkt in een wet de sociale verzekering op een stevigen grond zou stellen en uit zou heffen boven den strijd van overheidsorganen en particuliere organen, die een voortdurende bedreiging tegen haar ontwikkeling vormt.

(Slot volgt.)

DE NIEUWE OOGST

DOOR

F. LASSCHE.

Hoezee, de nieuwe turf is klaar.
Nu komt er eerst een druk gevaar,
Nu glijden door de smalle vaart
De schepen, zeilende of door paard
Getrokken in een lichten draf,
Het jagersloon kan er nu af!

De schepen zijn vol ongeduld
Naar 't nieuwe dat hun ruimen vult.
De schipper is nu vroolijk man,
Daar zit een lekker duitje an —
En met dit winstje in 't verschiet
Vergeet hij 't veenvolk zeker niet!

Rondom is alles vlaggentooi,
De wereld lijkt wel eens zoo mooi.
De zonne geeft haar liefsten schijn
En schenkt ons lichten zomerwijn
En 't jonge volk drinkt blijde in
Met volle teugen 't nieuw gewin!

Hoezee, de nieuwe oogst is klaar.
Nu komt er in het veen gevaar,
Nu is het alles ongeduld
En elk is van een vreugd vervuld
En in den verren vlaggenstoei
Loopt 't jonge volk zich in den groei!

GELUIDEN

DOOR

DAVID DE JONG JR.

Een trom gromt in den schemer —
De neevlen aan 't geboomt'
Houden de vert' omdroomd —
Een trom gromt in den schemer.

Een stap galmt op de klinkers —
De twijgen rits'len vaag —
Er valt een blad omlaag —
Een stap galmt op de klinkers.

't Signaal fluit door den mist —
De kiezels krakklen even.
De rhododendrons beven. —
't Signaal fluit door den mist.

Een tram zingt uit den avond —
Een paard klotst op de steenen.
De regendroppels weenen. —
Een tram zingt uit den avond.

Er juicht een weeke stem
Ver in een binnenkamer —
Mijn hart slaat als een hamer —
Er juicht een weeke stem.

Zacht dreint een vroom klavier —
Wat glijdt het leven spoedig . . .
Wat lijkt de dag mismoedig . . .
Wat dreint dat vroom klavier.

NAAR AANLEIDING VAN SCHNITZLERS «EENZAME WEG»

DOOR

ALB. J. LUIKINGA.

Het tooneelspel „De eenzame weg" van Schnitzler dateert van 1903 en is dus twee en twintig jaren oud. Eduard Verkade heeft het in een vorig seizoen opgevoerd en het programma bij die gelegenheid voorzien van een kommentaar, waarin hij schrijft:

„Door den oorlog is veel in de wereld veranderd en de levensopvatting, in het algemeen gesproken, is aanmerkelijk gewijzigd. Zoo kan men in „De eenzame weg" op het oogenblik zien het leed en de eenzaamheid der menschen. Men kan het stuk beschouwen met evenveel ontroering als vroeger, maar toch objektiever, nu de eerste teekenen hier en daar zich voelbaar maken van een grooter erkenning van het gemis aan gemeenschapsgevoel."

Verkade — men bemerkt het — drukt zich over den tegenwoordigen tijd zeer voorzichtig uit. Hij schrijft niet, dat onze tijd meer gemeenschapsgevoel bezit, maar alleen, dat hij brengt een grootere erkenning van het gemis daaraan en van die erkenning maken zich nog maar hier en daar de éérste teekenen voelbaar.

Ik ben geneigd, den voorzichtigen Verkade gelijk te geven. Op het terrein van de sociale verschijnselen heerscht nog voor het overgroote deel niet de gemeenschaps- maar de individualistische gedachte. Het is ook laatstgenoemde gedachte, die den toon aangeeft in de tegenwoordige verhoudingen van geestelijken aard, waarin de menschen tot elkander staan. Men kan zeggen, dat nieuwe verhoudingen komende zijn. Zij zijn er nog niet.

Bij velen, die hun leven hebben gebouwd op de individualistische gedachte, bestaat een eigenaardig misverstand ten aanzien van de gemeenschapsgedachte. Zij meenen, dat de laatste het voorzien heeft op een vernietiging van de individualiteit, op een oplossing zonder meer van de persoonlijkheid in de kollektiviteit. Aan dat misverstand is misschien wel eens eenig voedsel gegeven door uitlatingen van socialistische auteurs, die over het individualisme schreven als over een ziekte, die uitgeroeid, als over een kwaad, dat uitgebrand moet worden. Aldus schrijvende, hadden zij het oog op de individualistische gedachte, zooals die zich in onze dagen demonstreert en die ervan uitgaat, dat alléén door háár verwezenlijking een vergrooting van het menschelijk geluk kan worden bereikt. De haat van genoemde auteurs

jegens déze individualistische gedachte is volkomen gerechtvaardigd. Het beginsel dier gedachte is verkeerd, daar uitsluitend háár verwezenlijking niet brengt de grootste mogelijkheid van ontplooiïng der individualiteit. Hoe kunnen in de tegenwoordige, op de individualistische gedachte gebaseerde maatschappij de bezitloozen, die het grootste deel van die maatschappij uitmaken, het brengen tot een ontplooiïng van hun persoonlijkheid? De harde, materiëele werkelijkheid is vijandig aan hun begeerte zich te verheffen en hun krachten te ontwikkelen. En niet heel gering is het aantal bezitloozen, die door deze begeerte nog niet zijn aangeraakt en wier horizon niet verder reikt dan tot de zeer enge perken, hun gesteld door de mogelijkheid, in hun stoffelijk levensonderhoud te voorzien. De individualistische gedachte, in haar schier ongebreidelde verwezenlijking met name op ekonomisch gebied, heeft véél op haar geweten.

Dit evenwel beteekent geenszins, dat de bestrijders van die gedachte niet de vrije ontplooiïng van de menschelijke persoonlijkheid zouden wenschen. Het tegendeel is het geval. Juist omdat die vrije ontplooiïng hun een noodzakelijkheid schijnt voor een vergrooting van het menschelijk geluk, zijn zij doordrongen van en strijden zij voor de gemeenschapsgedachte, welker verwezenlijking voor die ontplooiïng een waarborg is. Tot het misverstand ten aanzien van de gemeenschapsgedachte, waarvan ik hierboven gewag maakte, schijnt te zijn bijgedragen door socialistische auteurs, die, over het individualisme schrijvende gelijk zij schreven, misschien hun bedoeling niet duidelijk genoeg hebben doen uitkomen en hebben verzuimd, er den nadruk op te leggen, dat het hun juist om een ontwikkeling van de individualiteit te doen was.

Heeft de individualistische gedachte op ekonomisch terrein een schrijnend kontrast gebracht tusschen rijkdom van enkelen en ontbering van de groote massa, op geestelijk gebied heeft zij een voor het menschelijk geluk zeer nadeelige vereenzaming veroorzaakt. Deze vereenzaming is een bron van trots geworden voor een aantal kunstenaars, die op het maatschappelijk gebeuren plachten neer te zien vanuit den ivoren toren hunner superioriteit. Ik onthoud hun den eerbied niet, dien men aan het genie verschuldigd is. De werken, die zij hebben geschapen, kunnen a l l e n ontroeren, individualisten en socialisten. Ook laatstgenoemden zijn ontvankelijk voor de schoonheid, die een doordringen in eigen persoonlijkheid geven kan. En dat deze geniale, individualistische kunstenaars zijn nagevolgd door een schare min of meer — meer min dan meer — begaafde snobs, kan geen aanleiding zijn tot een geringschatting van de individualistische richting op zichzelve.

Maakte het individualisme deze kunstenaars sterk in hun isolement, anderzijds kan niet worden vergeten, dat de overgroote meerderheid der menschen hun niet gelijk is. „Het is niet goed, dat de mensch alleen zij." Dit woord geldt voor den gemiddelden mensch, voor de overgroote meerderheid der menschen. Voor wie daartoe behooren, is de door het individualisme veroorzaakte vereenzaming geworden een bron niet van trots, maar van kwelling.

Het is deze kwelling, die Schnitzlers „Eenzame weg" ons toont. Allen in dit stuk bewandelen een eenzamen weg. Verkade noemt hen de slachtoffers eener periode van een te individualistische levensbeschouwing.

Ten gerieve van de lezers, die met „De eenzame weg" nog niet bekend zijn, zet ik, de in het drama optredende personen beschrijvende, tevens den inhoud van het stuk systematisch uiteen.

Schnitzler stelt ons voor oogen de familie Wegrat.

Daar is professor Wegrat, die leeft voor zijn gezin, dat hij niet kent, en zijn werk, dat hem niet geheel voldoet. Hij is direkteur van de akademie voor beeldende kunsten en zelf kunstenaar, het laatste echter meer door volharding en vlijt dan door scheppingsdrang en gaven. Zijn vrouw heet Gabriele. Hun huwelijk is, wat men „een goed huwelijk" noemt, maar het is op een leugen gebouwd. Gabriele heeft een zoon, Felix, van wien niet prof. Wegrat de vader is, terwijl deze meent, dat zijn wettige zoon ook zijn werkelijke is. Gabriele, die, om haar schuld te boeten, haar leven verder geheel aan haar gezin heeft gewijd, sterft en neemt de leugen mede in het graf.

Vader van Felix is prof. Wegrat's vriend, de schilder Julian Fichtner. Deze heeft een korten, hevigen hartstocht voor Gabriele gevoeld, toen zij Wegrat's bruid was. Julian en Gabriele hadden afgesproken, samen te vluchten. In den nacht voor den morgen, waarop hun heimelijk vertrek zou plaats vinden, vluchtte Julian alleen, bevreesd, zijn vrijheid te verliezen en niet langer in volle ongebondenheid te kunnen voortgaan.

Gabriele verzweeg haar geheim en trouwde met Wegrat. Na hun huwelijk werd het kind geboren, waarvan Julian de vader is. Deze laat zijn leven in velerlei emoties vervluchtigen en verliest zich daardoor min of meer als kunstenaar. Hij verkwist zijn gaven. Zonnig en onbezonnen van aard, zonder te denken aan de konsekwenties van zijn daden, leeft hij volgens zijn impulsies. Ouder geworden, begrijpt hij niet, waarom hij vereenzaamt. Hij heeft echter nagelaten, duurzame banden aan te knoopen. Een verlangen naar zijn jeugd en vroegere scheppingskracht komt bij Julian boven. Daarmede in verband gevoelt hij een genegenheid groeien voor zijn natuurlijken zoon Felix. In de

hoop, dat deze bij hem wil blijven en zoo zijn eenzaamheid zal opheffen, vertelt hij Felix diens afstamming — prachtig heeft Schnitzler dit tafereel geteekend, waarbij die afstamming niet met zooveel woorden wordt medegedeeld —. Julian's hoop evenwel blijkt ijdel. Felix wil zijn niet bij Julian, die zich voordien nooit aan hem gelegen heeft laten liggen, maar bij prof. Wegrat, die zijn geheele leven voor hem heeft gezorgd. Julian blijft eenzaam.

Eenzaam ook is Friedrich von Sala, door Verkade in diens programma-inleiding beschreven als een dichter, „die het leven, naar het gemoed gesproken, egoïstisch-bewust leeft, zonder deemoedig geloof en hoop, maar met als algeheele levensvoldoening: bevrediging van het oogenblik. Hij is los van sentimenten als aanhankelijkheid voor of afhankelijkheid van anderen. Het zich-bewust-uitleven is zijn grootste bezit."

Voor Von Sala vat liefde op Wegrat's dochter Johanna, een sensitieve natuur, het ouderlijk huis gevoelende als een gevangenis, met een vaag verlangen naar onbereikbare verten. Zij verpleegt haar moeder en bekent haar broer Felix, dat zij haar niet meer zoo kan liefhebben, sedert de moeder ziek is. „Steeds verder gaat zij van ons weg. Het is, alsof elken dag nieuwe sluiers over haar vallen." Na Gabriele's dood klampt Johanna zich met teederheid aan den held harer jeugd, Von Sala, vast. Deze vraagt haar, zijn vrouw te worden, niet wetende, dat een ongeneeslijke ziekte hem spoedig zal doen sterven. Johanna weet dat wel en kan met die wetenschap niet voortleven. Zij verdrinkt zich in den vijver voor Von Sala's huis.

Als Johanna's broeder, Felix, de reden van den zelfdood zijner zuster begrijpt, deelt hij deze koelbloedig mede aan Von Sala, hem daarmede tevens te kennen gevende, wat Von Sala zelf nog niet wist, dat deze door den geneesheer is opgegeven. Von Sala gaat dan heen om zichzelven ook het leven te benemen. Verkade merkt in zijn programma-inleiding op, dat Von Sala, die tegenover den dood vijandig stond, zich doodt „uit hoogmoed, met de erkenning, dat ook hij met leege handen staat" en dat Von Sala daarmede „zijn levenstheorieën teniet doet, als aanbevelenswaardig voorbeeld, hoe sterk ook door hemzelf doorgevoerd". Deze door Verkade geformuleerde zin schijnt mij allesbehalve duidelijk. Ik vraag mij af, of Von Sala's dood misschien min of meer als een zoenoffer moet worden opgevat voor Johanna's dood, waarvan Von Sala de oorzaak was, zij het onbewust en zonder dat hij het wilde.

Nog een eenzame leert Schnitzler ons kennen, Julian Fichtner's vroegere vriendin Irene Herms, eertijds een beroemd tooneelspeelster maar die het theater heeft vaarwel gezegd en op het platteland is

gaan leven. Zij, de vrouw van even veertig, heeft veel liefgehad, maar is verlaten geworden. Haar opgewektheid en spontaneïteit heeft zij niet verloren, maar haar drukt de onbevredigdheid van haar verlangen naar een kind, dat haar niet geschonken is geworden. Zij is één van de vele vrouwen, die zich eenzaam gevoelen, doordat zij de bestemming, welke de natuur haar wees, niet hebben kunnen volgen.

Als in bijna alle stukken van Schnitzler is in „De eenzame weg" een opmerkelijke doktersfiguur. Dr. Reumann is de trooster, die, met zijn onbeantwoorde liefde voor Johanna, zelf eenzaam leeft en anderen steunt. Johanna verzet zich tegen zijn liefde, alsof hij haar vijand ware. Voor haar zieke moeder is hij de biechtvader, voor haar broer de vriend en voor het geheele gezin Wegrat de helper, op wien men zich te allen tijde verlaten kan. Zoo zijn er velen, die van hem vragen, terwijl hij zelden of nooit mag ontvangen. Hij is sterk en berust. Men vraagt zich af, of zijn beroep, dat van den genezer, wellicht een symbolische beteekenis heeft.

De jonge Felix schijnt eenigermate de belofte van een nieuw geslacht te moeten voorstellen, dat Von Sala, met een zonderlinge woordenkeuze, beschrijft als bezittende „minder geest en meer levenshouding". Hij verkiest den vader, die hem heeft verzorgd en opgevoed, boven den natuurlijken vader, die hem alleen het leven gaf. Dat schijnt mij niet buitengewoon merkwaardig. Men zou wenschen, dat Felix, een nieuw geslacht vertegenwoordigende, tegenover de eenzaamheid der ouderen zich drager van de gemeenschapsgedachte zou toonen. Dit nu is niet het geval, al wordt Felix anderzijds ook volstrekt niet voorgesteld als egoïstisch individualist. Waarschijnlijk is Schnitzler zelf van den groei der gemeenschapsgedachte geenszins overtuigd en bepaalt hij er zich toe, menschelijke verhoudingen te schilderen zonder middelen aan te geven, waardoor zij beter worden en de menschen gelukkiger maken kunnen.

Verkade noemt opmerkelijk, hoe door scherpe observatie Schnitzler de figuren tot levende menschen heeft gemaakt, allen verschillend en alleenstaand, „terwijl hun levens toch in die mate met elkander verstrengeld zijn en samengegroeid, dat zij als een gemeenschap aandoen." Ten aanzien van dit laatste zou ik eenig voorbehoud willen maken. Een verzameling eenzame menschen schijnt mij toe, geen gemeenschap te vormen, al zijn zij verbonden door een familieband of al leven zij tot op zekere hoogte als vrienden. Zij verbergen elkander hun gewaarwordingen; zij verzwijgen elkander, wat het belangrijkste in hun leven is geweest en wat daarop een beslissenden invloed heeft geoefend. Zij begrijpen elkanders eenzaamheid en somtijds spreken zij er met elkander over, maar dan is er geen opheffing, doch een

versterking van hun eenzaamheden. Een gemeenschap stelt men zich ietwat anders voor.

Schnitzler heeft, schrijft Verkade, de personen voor ons ontleed in hun diepste wezen, met de koelheid en zekerheid van een chirurg, maar ondanks alle objektiviteit, waarmede hij dit deed, hebben deze geesteskinderen van hem allen een gevoeligheid en een warmte mede gekregen, die ons nader tot de menschheid brengen, omdat deze eenzame figuren allen zoozeer de genegenheid, de warmte en de liefde behoeven, waarmede zij als onverstandige kinderen spelen of waarmede door anderen gespeeld wordt. Ik zou daaraan toe willen voegen, dat, wanneer men zich niet slechts interesseert voor een zuivere beschouwing van het tegenwoordige gebrek aan geluk onder de menschen maar wanneer men ook den drang gevoelt, althans te trachten, een grootere geluksmogelijkheid voor hen te scheppen, men „De eenzame weg" in zekeren zin zal zien als een afschrikwekkend voorbeeld van den bestaanden toestand.

Dit drama van Schnitzler immers is een somber en troosteloos stuk, kenschetsende de somberheid en troosteloosheid van onzen eenzijdig-individualistischen tijd. Een andere tijd zal komen, waarin de gemeenschapsgedachte meer het leven der menschen zal beïnvloeden en hen nader zal brengen tot elkander. Toch moeten wij ons ook daarvan niet de illusie maken van een duizendjarig rijk. Ook in dien nieuwen, beteren tijd zal onvermijdelijk een zeker eenzaamheidsgevoel den menschen bijblijven. Von Sala, de individualist, spreekt woorden, die tot op zekere hoogte ook waar blijven voor het komende geslacht en voor alle komende geslachten. Als Julian Fichtner zich tegenover hem beklaagt, dat zijn natuurlijke zoon Felix niet bij hem wil zijn, antwoordt Von Sala:

„En wat zou het je helpen, wanneer hij bleef? Wat zou het je zelfs helpen, wanneer hij iets als een kinderlijke teederheid voor je gevoelde? . . . Wat zou hij of iemand anders dan hij je helpen? . . . Gruw jij voor de eenzaamheid? . . . En als je een vrouw aan je zijde hadt, zou je dan nu niet alleen zijn? . . . En als je leefde met kinderen en kleinkinderen, zou je het dan niet zijn? . . . En als je je rijkdom, je roem, je genie hadt bewaard — zou je het dan niet zijn? . . . En al begeleidt ons een stoet van bacchanten — den weg bergafwaarts gaan wij allen alleen . . . wij, die zelven aan niemand hebben toebehoord. Het ouder worden is nu eenmaal een eenzame bezigheid voor ieder van ons, en een gek is hij, die het er niet tijdig op toelegt, op geen mensch aangewezen te zijn."

Zoo spreekt de opperste individualist, Von Sala.

En hij zegt daarmede veel, dat een algemeen-menschelijke beteekenis

heeft. Zeker, er zijn goede huwelijken, van menschen, die, zooals men dat noemt, in elkander opgaan en wier zielen als samengesmolten blijven, ook met het klimmen der jaren. Maar al leven de menschen onder de gunstigste, onderlinge verhoudingen, is ten slotte niet om ieder hunner een zekere eenzaamheid, al ware het alleen, omdat hij het vooruitzicht heeft, het laatste gedeelte van „den weg bergafwaarts" zéker alleen te moeten afleggen, al ware het slechts, omdat hij weet, eens te zullen staan, alléén, tegenover het geweldige raadsel van den dood? Wanneer hij de verheven oplossing van dat raadsel genaderd is, kunnen zijn lieven hem niet volgen en hun rest slechts, afscheid van hem te nemen, met een kus en een traan. Ik ben geneigd, aan te nemen, dat het gevoel, alleen te staan tegenover de eeuwigheid, bij allen een zeker eenzaamheidsgevoel veroorzaakt, al is hun onderlinge liefde nog zoo groot. Misschien staat daarmede ook in verband het somber-schijnende woord van een modern schrijver, volgens wien de liefde is de versterking van twee eenzaamheden. Misschien ook stond met dat gevoel in verband, wat een beroemd, buitenlandsch auteur mij te kennen gaf, toen hij — die den indruk maakte van een liefhebbend echtgenoot en een voorbeeldig vader te zijn — mij eens zeide, dat het hem meermalen gebeurde, dat hij op verre, eenzame wandelingen in de natuur zijn vrouw en kinderen . . . vergat, dat hij een zekere verwondering gevoelde, wanneer hij op een gegeven oogenblik weder aan hen dacht. En dit geldt voor menschen, levende onder gunstige verhoudingen. Hoeveel sterker moet dan het eenzaamheidsgevoel zijn dergenen, wien het niet gelukt, het leven te leven — in de werkelijke beteekenis van het woord — met een ander mensch! Ik denk aan de vele gevallen van menschen, gehuwd, die bij elkander blijven uit sleur of uit konventie, van vrouwen, die geen echtgenoote en moeder worden, en aan andere, soortgelijke gevallen. Ook dezulken kunnen zich nuttig maken voor de menschheid en somtijds doen zij dat ook, door een sublimeering te vinden voor hun drang, zich te geven. Maar velen gelukt die sublimeering niet en ook ten aanzien van hen, wien zij wel gelukt, is het de vraag, of zij op den duur in staat is, een voldoende levensbevrediging te verschaffen. Vandaar het woord „neurose" . . .

Deze dingen in het licht stellende, wil ik slechts opmerken, dat het onvermijdelijke eenzaamheidsgevoel, dat in alle levens ook onder de gunstigste, maatschappelijke omstandigheden blijven zal, reeds zoo groot is, dat de menschen wijs doen, daarnaast geen onnoodige eenzaamheid te scheppen.

Bij het aangeven van wegen om de menschen dichter bij elkander te brengen, houde men echter rekening met de realiteit.

Ik herinner mij, dat ik in mijn jonge jaren herhaaldelijk onder het gehoor was van een modernen dominee, die rooskleurige schilderingen placht te geven van het gezinsleven als bron van liefde en zegen voor de menschen, en dat ik dan, de levens van de gezinnen rondom mij kennende, mij verwonderde over het kontrast tusschen die schilderingen en den toestand zoo ver als ik dien kende. Nadat ik had opgehouden, mij onder het gehoor van dezen charmant-optimistischen preekheer te bevinden, is die verwondering geweken, daar ik toen begreep, dat het den man er slechts om te doen was, een uurtje vol te praten, en hij er rekening mede hield, dat de gezeten burgerij, die waarschijnlijk het grootste en zeker het invloedrijkste deel van zijn gehoor uitmaakte, het meeste van een suikerzoeten kost gediend zou zijn.

Zeer zeker kan het gezin als instituut bevorderlijk wezen voor een zieleverwantschap tusschen de gezinsleden en dus voor een opheffing van hun eenzaamheid. Maar is dat niet betrekkelijk zelden het geval? Is Wegrat's gezin uit „De eenzame weg" niet een type, dat geldt voor een zeer, zeer groot aantal gezinnen? Men bedenke, dat een gezin, alleen omdat het een gezin is, nog geen geestelijke eenheid vormt. Bloedverwantschap vooronderstelt geenszins geestverwantschap. In vele gevallen bestaat een gezin, dat men een gelukkig gezin pleegt te noemen, uit ouders en kinderen, die innerlijk volmaakt vreemd tegenover elkander staan, en niet zoo zeldzaam ook zijn de gevallen, dat een echtpaar, levende in harmonie, toch onbekend is met hoogst belangrijke dingen, die in elkanders leven hebben plaats gevonden. Van het gezin, dat Schnitzler ons schildert, gaan de leden ieder voor zich een eenzamen weg. De vrouw bewaart het geheim, dat van haar zoon niet de echtgenoot de vader is. De dochter gebruikt met haar vader den maaltijd en gaat heen en verdrinkt zich in den vijver voor het huis van den geliefde. En de vader, die nog niet weet, wat zij heeft gedaan, klaagt:

„Men ziet zoo een schepseltje opgroeien, van een kind een meisje worden, een jonge dame, — en men spreekt honderdduizend woorden tegen haar . . . En op een dag staat zij van tafel op, neemt hoed en mantel en gaat . . . gaat zonder afscheid te nemen, en men heeft geen vermoeden, waarheen zij verdwenen is, òf in het niet, òf in een nieuw leven."

Wanneer vader en zoon door het leed tot elkander worden gebracht en de zoon spreekt van: „w ij , v a d e r!", zegt deze: „wat heb ik voor vreeselijks moeten doormaken, voordat het mij was, alsof ik dit woord vandaag voor het eerst hoor!"

Professor Wegrat is de slechtste vader nog niet, al is de eenzaamheidstragiek in zijn gezin heviger dan in de meeste andere. Maar in

het algemeen, hoe slecht kennen ouders hun kinderen! Meestal is den ouders volmaakt onbekend, wat in de kinderen omgaat in de jaren van hun opgang, wanneer hun liefdegevoelens gaan ontwaken. Hoe dikwijls gebeurt het niet, dat men, nadat een jongeling of een jong meisje openhartig en vertrouwelijk met u heeft gesproken, reden heeft, versteld te staan, wanneer men hem of haar waarneemt in hun gezin, waar zij een masker dragen en stelselmatig verzwijgen datgene, wat hun gemoed het heftigst beweegt! En dat is waarlijk niet alleen zoo in gevallen van weinig ontwikkelde ouders en meer ontwikkelde kinderen. Gebeurt het niet herhaaldelijk, dat ontwikkelde ouders, verontrust over verschijnselen bij hun kind, zich wenden tot een zenuwarts en dat het deze in het eerste onderhoud, dat hij met den patiënt heeft, gelukt, de oorzaak van het lijden te leeren kennen, een oorzaak, die het kind er nooit aan zou denken, aan zijn ouders te vertellen, doordat dezen hebben nagelaten, de daarvoor noodzakelijke, vertrouwelijke sfeer te scheppen? Wanneer men dezen ouders zou zeggen, dat zij hun plicht tegenover hun kind hebben verzaakt, zouden zij zeer verontwaardigd worden en u tegemoet voeren, dat zij groote bedragen aan zijn opleiding hebben ten koste gelegd en al hun best hebben gedaan, het te maken tot een fatsoenlijk mensch en een braaf burger en een sieraad der maatschappij. Wat die ouders zeggen, moge waar zijn, zij hebben een kleinigheid vergeten: de ziel van het kind. Van de tien geboden is er één gericht tot de kinderen, die hun vader en hun moeder moeten eeren, maar het is jammer, dat er niet een elfde aan is toegevoegd geworden, gericht tot de ouders, wien hetzelfde gebod zou moeten worden gegeven ten opzichte van hun kinderen. Men kan moeilijk zeggen, dat ouders hun kinderen eeren, wanneer zij datgene, wat de kern van hun wezen raakt, negeeren, en deze negatie is des te bedenkelijker, daar zij voor het bestaan van die kinderen verantwoordelijk zijn.

Overigens, ook wanneer een meer innige verhouding bestaat tusschen ouders en hun kind, komt een oogenblik, waarop het kind zijn eigen leven aanvangt. En als de ouders hun kind waarlijk liefhebben, trachten zij niet, het bij zich te houden. De jonge Felix kan als officier worden toegevoegd aan een wetenschappelijke expeditie naar verre landen en heeft groot verlangen, daaraan zijn jeugdkracht te geven, maar zegt tot dr. Reumann:

„En toch . . . De gedachte dat men menschen achterlaat en hen misschien niet weerziet, — en in geen geval zoo weerziet als men hen heeft verlaten, en dat men hun misschien een leed meer veroorzaakt, doordat men gaat . . ."

Maar dan antwoordt dr. Reumann:

„Als niets anders je aarzelen doet, dan is het jammer van elk uur, dat je nog geen besluit genomen hebt. Niets verwijdert je met meer zekerheid van menschen, die je dierbaar waren, dan het besef, dat je door een plicht in hun nabijheid moet blijven. Grijp slechts deze eenige gelegenheid aan en reis naar Genua, Klein-Azië, Tibet, Bactrië . . ."

En prof. Wegrat, Felix' wettige vader, denkt evenals dr. Reumann. Wanneer Johanna vermist wordt en Felix het plan oppert, bij den verlaten, ouden man te blijven, zegt deze:

„Ik sta het niet toe; ik neem geen offer aan. Ik zou het aannemen, wanneer ik er eenig bijzonder voordeel voor mij in zag. Maar ik zou jou dan immers niet méér hebben dan wanneer je weg was . . . minder . . . in het geheel niet. Het noodlot, dat boven ons losbreekt, moet niet bij al zijn aangeboren macht nog deze vreeselijker macht hebben, dat het ons in onze verbijstering dingen laat doen, die tegen ons wezen ingaan. Eenmaal komen wij toch over het ongeluk heen, al was het het verschrikkelijkste. Maar wat wij tegen ons diepste innerlijk hebben misdreven, d a t is niet meer goed te maken."

De gedachte, die uit het bovenstaande spreekt, vinden wij terug in verschillende van Schnitzlers werken en ten aanzien van verschillende menschelijke verhoudingen. Zij berust op de algemeene grondgedachte, dat de menschen den moed moeten bezitten, het leven te leven, ieder op zijn wijze, en dat zij in staat moeten worden gesteld, aldus te leven. Van die gedachte is in Schnitzlers „Liebelei" ook de oude Weiring doordrongen, die zijn — sedert overleden — zuster haar gansche leven „beschermd" en „verzorgd" heeft. Als een oude buurvrouw hem als haar meening zegt, dat het een soort van troost moet zijn, wanneer men weet, dat men altijd de weldoener en beschermer van zoo een arm schepsel is geweest, antwoordt de oude man:

„Ja, dat heb ik mij vroeger ook verbeeld, — toen zij nog een mooi, jong meisje was, — en ik kwam mijzelf God weet hoe verstandig en edel voor. Maar daarna, toen langzamerhand de grijze haren kwamen en de rimpels, en de eene dag na den anderen verstreek — en haar geheele jeugd verdween — en het jonge meisje geleidelijk — men bemerkt immers zooiets nauwelijks — de oude jongejuffrouw was geworden, — toen ben ik eerst begonnen, te begrijpen, wat ik eigenlijk had gedaan! . . . Ik zie haar nog voor mij, zooals zij dikwijls 's avonds tegenover mij zat, bij de lamp, in de kamer, en mij aankeek met haar stillen glimlach, met die zekere onderdanigheid als aan God, — als wilde zij mij nog voor iets danken, — en ik — ik zou mij het liefste voor haar op de knieën geworpen en haar om vergiffenis gebeden hebben, omdat ik haar zoo goed beschermd had voor alle gevaren — en voor alle geluk!"

Het is alles de uiting van deze gedachte, dat men „de roepstem van het leven" — ook in Schnitzlers stuk van dien naam komt zij uit — voor alles heeft te volgen en dat het beter is, later mooie herinneringen te hebben . . . en verdriet dan zich niets te herinneren te hebben en het geheele leven slechts te hebben laten voorbijgaan, den eenen dag gelijk aan den anderen, zonder geluk en zonder liefde, in eenzaamheid.

Voordat het eenzaamheidsgevoel, dat de menschen thans onnoodig kwelt, zal zijn weggenomen, zullen nog heel wat oude vormen en gedachten moeten sterven.

Ik bedoel die vormen en gedachten, welke in verband staan met b o v e n menschelijke eischen, den menschen door het Christendom gesteld. Zij kunnen aan die eischen n a t u u r l i j k niet beantwoorden. Dit kan leiden tot een negatie van de waarde van aardsche dingen, die het menschelijk geluk onnoemelijk veel schade kan berokkenen. Het kan ook leiden tot een bij voorbaat tot vruchteloosheid gedoemde poging om ethisch te leven boven zijn stand. Bij die poging tracht men, zijn natuur het zwijgen op te leggen, strevende naar een hoogen graad van een papzakkerige fatsoendelijkheid, en men is er trotsch op, wanneer men daartoe geraakt, terwijl men zich veeleer zou moeten schamen voor zijn gebrek aan levensdurf. Hierin ligt een element van humor, maar ook een element van tragiek. Freud, in een opstel, „De sexueele beschavingsmoraal als oorzaak der moderne zenuwzwakte", merkt op, dat de ervaring leert, dat voor de meeste menschen een grens bestaat, waarboven hun konstitutie den eisch der beschaving niet kan volgen. „Allen, die edeler willen zijn dan hun konstitutie het hun veroorlooft, vervallen tot neurose; zij zouden er zich beter bij bevonden hebben, als het hun mogelijk was gebleven, slechter te zijn." Zij, die hechten aan de oude vormen en predikende zijn de oude gedachten, zullen allicht geneigd wezen, aan dat eenigszins paradoxale woord een anti-sociale beteekenis toe te kennen. Zij zullen waarschijnlijk niet tot de overtuiging kunnen worden gebracht, dat de geldende moraal bij den mensch een nutteloozen en dikwijls vruchteloozen tweestrijd veroorzaakt, het angstvallig verbergen waarvan een vereenzaming tot gevolg heeft, die voor het menschelijk geluk zeer weinig bevorderlijk is. Toch zal die overtuiging zich baan moeten breken, zullen de menschen zich in een nieuwe, waarachtige, meer geluksmogelijkheden bevattende verhouding tegenover elkander gaan bevinden. Opdat dit laatste het geval kan worden, is noodig, dat de menschen zichzelven waarachtiger leeren zien, dat zij ophouden, zich te schamen voor eigenschappen en gewaarwordingen, die niet meer maar vooral ook niet minder dan natuurlijk zijn. De menschen zullen zich dan elkander kunnen toonen, gelijk zij wezenlijk zijn, en de energie,

die zij nu verspillen aan het verbergen van hun innerlijk, zullen zij dan kunnen aanwenden voor elkanders welzijn, daarmede werkende tevens aan hun eigen geluk.

Men heeft, dunkt mij, reden, zich af te vragen, of de vereenzaming, waartoe de menschen zijn vervallen, niet deels haar grond vindt in de schaamte, die velen bezielt, doordat zij niet kunnen beantwoorden aan wat de tegenwoordige moraal van hen eischt. Een nieuwe moraal zal geen valsche schaamte mogen veroorzaken en zal de menschen in staat moeten stellen, zich uit te leven en zich uit te spreken jegens elkander zoodanig, dat daardoor hun persoonlijk geluk zoowel als het geluk der gemeenschap worden vergroot. De nieuwe, moreele opvattingen zullen het eenzaamheidsgevoel der menschen, voor zoover het niet, uit het leven zelf voortvloeiende, onvermijdelijk is, kunnen wegnemen en de menschen kunnen maken tot waarachtige leden van een gemeenschap, die dan eerst haar naam inderdaad zal verdienen.

De menschen zullen het leven moeten leven, niet hun aanleg verbergende en knottende, maar dien stellende in elkanders dienst. Zij zullen zich dan niet laten weerhouden door zoogenaamde plichten, verwerpelijk wegens hun tegennatuurlijkheid. Zij zullen hun eenzaamheid niet verbergen onder een mom van een aanhankelijkheid, die hun eigenlijke wezen niet raakt. Zij zullen zelven nieuwe, vrije wegen kiezen. Op die wegen zullen zij anderen ontmoeten, die zij als verwant zullen herkennen en met wie wezenlijke gemeenschappen te stichten een daad zal zijn, waardoor een grooter saâmhoorigheidsgevoel en een grooter menschelijk geluk zullen worden verkregen dan tot nu toe geschapen zijn kunnen worden.

En van wie tot zoo een nieuwe gemeenschap behooren, zal de eigen persoonlijkheid opbloeien en zich ontplooien, grooter en schooner dan onder een verwezenlijking uitsluitend van de heerschende, individualistische gedachte mogelijk zal zijn.

LITTERAIR OVERZICHT

DOOR

MARIE C. VAN ZEGGELEN.

Droomkoninkje door Herman Heyermans. Met illustraties van George van Raemdonck. — 2e druk. Van Holkema en Warendorf.

Is het nog noodig dit boek te bespreken? Kent ieder het niet? Ligt het niet bij duizenden als een schat bewaard in hun hart? Als dagbladfeuilleton drong het reeds door naar de binnenkamer van het lezende Holland. Toen reeds werd Heijerman's geesteskind, het kreupele ventje op het kleine bovenhuis, door iedereen geliefd; nu onze groote schrijver is heengegaan, stijgt dit laatste werk als een reine vlam boven Heijerman's geheele oeuvre uit. Wij lezen „Droomkoninkje" voor met dien eerbied en liefde, die wij eigenlijk aan alle waarachtig kunstwerk moesten geven, omdat wij daarin de ziel ontmoeten van den mensch, de onzichtbare schakel met het oneindige. Wanneer die schakel is losgemaakt van het aardsche, herkennen wij de nagelaten geestelijke goederen als onwaardeerbare schatten en zoo ligt daar „Droomkoninkje" voor mij, een dik boek, een boek dat ik, laat ik het bekennen, bij Heijerman's leven, wellicht iets te gerekt zou gevonden hebben, maar waarvan ik nu ieder woord, iedere bladzijde geniet. Hoe groot en goed was hij en welk een kind, welk een koninkje dat droomde in zijn stille hoekje! Het lijkt er wel op alsof deze ernstige man door het leven gebeukt en menigmaal in zijn grootste illusies bedrogen, ons als laatste aandenken geeft zijn naïef kinderlijk hart, zijn zachte blijmoedigheid en vertrouwelijkheid.

Kinderen zijn ook de vader en moeder van Droomkoninkje. Zij zijn twee figuren die men nooit vergeet en als zij beiden na het gevecht met het leven zijn heengegaan van Droomkoninkje en zijn zusje, als oom Ko met de kale bol, Droomkoninkje naar vader's graf draagt en de bloemetjes die er kwijnen aan het kind geeft, dan voelen we het als iets weldadigs aan dat deze twee arme kindmenschen uitgestreden hebben. Het verschrikkelijke van dien afgeloopen strijd dringt niet tot het kind door. Het vraagt „Waarom?" als oom zegt dat hij de bloemen mee mag nemen. „Zoo maar", zei Ko, „dan drogen we ze, as we in 't nieuwe huis zijn in 'n boek, en dan vertel ik je later, as je 'n groote kerel geworden ben, waarom we hier zijn geweest . . ." en het is, of, wat Koertje het Droomkoninkje wegschuift met zijn kleine

hand, ook wij weg moeten schuiven. Niet van deze wereld is het — maar van genen! dit heeft Heijermans ons in dit laatste innige werk gezegd met zijn kinderlijke groote ziel.

Vier Jaargetijden door Carry van Bruggen. Uitg. E. M. Querido, Amsterdam.

Ze, het kleine Joodsche meisje in de vier jaargetijden, ze, wier naam we niet hooren, denkt in dit boek. Ze denkt, merkt op, maakt gevolgtrekkingen, filosofeert met echte Oostersche gevatheid en de radheid, eigen aan het Joodsche volk. Wij zitten vol verwachting met het meisje aan tafel en zien naar den vreemdeling die met vader meekwam, den man wiens oogen de verschrikkelijkste dingen hebben gezien, die vervolgd is door de wouden en moerassen van zijn land, als een wild dier voortgejaagd naar hier, waar hij de gast is op Sabbathavond.

„Gast is een feestelijk woord . . . maar dit is niet feestelijk, omdat de gast een ongelukkige is, een geplaagde, beroofde, verstootene. En achter hem ligt de lange donkere weg, de vele wegen, de waaiers en netten, die hij nu eindelijk is ten einde geloopen . . . en van al die wegen is iets aan hem, iets om hem heen, en van de wouden en moerassen en van de verlaten meren."

En een ontzaglijk verhaal dat broertje haar fluisterend doet, houdt haar den ganschen avond bezig. Er is nog een andere man in het stadje gekomen, bij een buurman ondergebracht. Dien man hebben de vervolgers op een vreeselijke wijze gestraft voor zijn tegenstand, zijn overmoed, die hem vloeken deed roepen van het dak waarop hij geklommen was om zijn haat uit te schreeuwen. Zij hebben hem naar beneden gesleurd en . . . de tong uitgerukt. Nu zij het eenmaal weet, kàn ze aan niets anders denken, door den gast heen, blijft ze dit vreeselijke tooneel zien, en zelfs haar boek dat ze in het „stille zoete uur" van den Vrijdagavond onder de lamp opslaat, kan het kind niet geheel van de verschrikkelijke beelden bevrijden, die de gast heeft mee gebracht. Het geluk van den Sabbathavond is „verduisterd".

Te denken „dat dit niet zou hoeven, dit doen de menschen, in hun wreedheid, in hun onrechtvaardigheid. Te denken dat van dit leed de wereld vrij kon zijn!" Het is een verademing als ze Zondags met al de kinderen van de „kille" langs de huizen mag gaan om een collecte te houden voor de ongelukkige vervolgde joden.

„Dan is het ook niet langer slecht en zelfzuchtig om gelukkig te zijn, dan wordt het ook weer mogelijk om gelukkig te zijn!"

„Hatelijke woorden" is de titel van het tweede hoofdstuk. Nu is het lente. Er zal een groot feest zijn, omdat de nieuwe burgemeester in

het stadje ingehaald moet worden. De kinderen zullen ook hun aandeel hebben. Op de school leeren ze het welkomstlied:

„De Burgemeester komt
Voor wien de vlaggen prijken
Wees welkom in deez' stond
Wij willen u den eerwijn reiken
Leef blij, leef blij in onze maatschappij
Leef lang, leef lang, dat is onze wensch en zang!"

En als de groote dag daar is, zullen de kinderen van de hoogste klassen der lagere scholen op het bordes van het Raadhuis worden „opgesteld" — zoo staat het in de stadskrant.

„Opgesteld!" alsof het poppen zijn, willooze schepsels! Daar bedankt ze voor. „Ze zocht met broertje in de krant naar meer uitdrukkingen die naar deze gelijken en er springen er verscheidene als duiveltjes uit een doosje te voorschijn! „De massa wordt op een eerbiedigen afstand gehouden." „De kinderen worden onthaald." — terwijl grooten menschen ververschingen worden aangeboden! En buiten de krant om, springen de duiveltjes te voorschijn van alle kanten — de woorden „In verhoor nemen", „kastijden", „tuchtigen", zelfs „Onder handen nemen", „toedienen" . . . het houdt niet op! Zij filosofeeren over het gevolg van een koning of koningin. „Zou jij bijvoorbeeld, „het gevolg" willen wezen? Neen hoor!"

Het gevolg van deze gepeinzen en gesprekken is, dat „ze" op den grooten dag het sluisje overstapt, de wei met molens, den glinsterenden stroom, de luwe lente tegemoet gaat en het stadje in feestdos ver achter zich laat. Dit hoofdstuk is prachtig. Carry van Bruggen's talent heeft zich in deze „buiten"-bladzijden op zijn best aan ons geopenbaard. Het tweeledige van den kinderlijken gedachtengang, dat, wat er in het stadje gebeurt en de heerlijke frischheid van buiten, de blijdschap alleen en vrij te zijn en de stille teleurstelling dat het tóch anders is dan ze gedacht heeft, is met een fijne en gevoelige pen weergegeven. De wensch dat er toch iets bijzonders zal gebeuren op dezen bijzonderen dag, wordt vervuld in de gedaante van een boer in zijn Zondagsche kleeren op zijn fraai karretje met donkeren kap. Hij vraagt haar: „Zin om mee te rijden?" Hij wijst naar de richting van de stad — en zij? Nu, of ze wil! Ze zit gauw naast hem, het gladde leuntje warmt haar rug. „Zij kijkt hoe de boer zijn teugels samenvat in de eene, zijn zweep neemt in de andere hand. Hij zegt nog niets, hij lacht alleen . . . en ze wacht op het eerste geluid . . . op den eersten knars, den eersten hoefklop in het stof. Daar is de knars, en daar is de klop, en daar rijdt ze heen . . ."

„Grootvader en zijn schoolkameraad", het bruine Najaar en „De Margarinejongen", de witte winter, beide zeer suggestief, zeer innig vertolkend het intieme leven daar in den Joodschen hoek van het stadje, hebben mij ondanks hun schoonheid niet zoo dankbaar gestemd als „Hatelijke Woorden" — maar daar is dan ook het volle voorjaar in, als een gouden belofte!

Op den rand, door Anna van Gogh-Kaulbach. Uitgegeven door J. M. Meulenhoff. Amsterdam 1924.

Dit is geen roman van de gewone soort. De inhoud is van een ander gehalte dan de meeste romans (ik meen hier niet de middelmatige romannetjes, doch de fijne, arstistieke) gewoonlijk hebben. Er speelt zich hier een groot levensprobleem af in de stille, bescheiden omgeving van drie menschen; menschen, die zich door niets bijzonders onderscheiden, maar die door de schrijfster zoo fijn en diep beschreven zijn, dat wij hun strijd meeleven tot de laatste bladzijde toe. Het boek is in hooge mate boeiend en toch is het gebeuren er in van zoo'n geleidelijke ontplooiing, van zoo'n eenvoudige ontrafeling, dat wij het, ware de liefde van twee jonge menschen er niet in verweven, nauwelijks een roman zouden kunnen noemen.

Een zeer jong meisje is na een consult van twee doktoren voor ongeneeslijk verklaard. De moeder, wier eenige schat zij is, overwint haar eigen leed in die mate, dat zij den laatsten tijd van haar kind tot een groot geluk wil maken. Zoo bereidt zij het bezoek voor van een jongen man, voor wien haar dochter vermoedelijk een stille liefde had. Hij komt, en als hij het verpletterende nieuws verneemt, rijst er een groot medelij in zijn hart. Hij was een vriend van dat jonge, levenslustige kind, dat met hem roeide en fietste. Toch heeft hij haar nooit over liefde gesproken, want niet zeker van zijn eigen gevoelens, was hij voorzichtig. Maar nu opent zich zijn hart geheel en hij gaat tot haar. En haar vreugde over zijn komst is zoo groot, dat er plotseling, na de eerste begroeting, een twijfel in hem gaat rijzen, of dit blijde kinderlijke gezichtje het gelaat van een ten doode opgeschrevene kan zijn? Door dien kwellenden twijfel vervolgd, informeert hij, thuis zijnde, telefonisch bij de verpleegster of de toestand werkelijk hopeloos is en hij scheldt zich zelf een „beroerling" als hij nu hoort hoe ongemotiveerd die twijfel was. Nu volgt er een tijd van groote toewijding jegens de zieke. Hij poogt de herinnering aan zijn koelte, die zij natuurlijk bij dit eerste bezoek heeft gevoeld, uit te wisschen door een warm medegevoel en allengs begint er tusschen hem en haar een zoo groote vertrouwelijkheid, een waarheid te ontstaan, waarvoor hij

zeker teruggedeinsd zou zijn in het volle leven. Maar de dood, de eeuwigheid, het groote ongekende en toch allen sterfelijken wezens zoo nabije uur, heft de gedachtenwereld der twee jonge menschen boven alle aardsche dingen uit. Zij staan beiden hoe jong ze ook zijn voor de eeuwigheid en in verband met dit groote onbekende, doorleeft hun liefde haar hoogste extase.

En plotseling valt in deze wonderbaren, buiten het leven staanden tijd een straal van hoop op beterschap. Wanneer de huisdokter er aan begint te twijfelen dat de patiënte waarlijk verloren zou zijn, houdt hij weder een consult met zijn collega en nu verandert de twijfel in zekerheid: Het gevaar is geweken.

De drie menschen, de zieke zelf en de twee die haar zoo liefhebben zijn verbijsterd. Zij kunnen hun gevoelens niet ontleden, er is blijdschap en dankbaarheid, maar er is ook de zekerheid bij alle drie dat er iets moois voorbij is, dat moeilijk meer in het gewone leven terug te roepen is. Bij ieder van hen werkt dit proces zich anders uit. Bij de patiënte zelf, hoewel zij onbewust er van, terug is gekeerd door de liefde, is de herinnering aan wat voorbij is zoo heilig dat zij voorstelt Otto niet weer te zien als zij tot herstel naar het Sanatorium gaat, vóór zij hem roept — en hij die nu wel overtuigd is van zijn liefde voor haar, berust er in. Zij zien elkaar niet voor zij hem schrijft: „Kom".

Het is geen kleinigheid in zulk een sfeer menschen voor ons te doen leven, hen te doen spreken zonder die sfeer te storen, in één woord dit alles mogelijk te maken. De schrijfster is hierin volkomen geslaagd. Vooral de moederfiguur, in haar stille toewijding, haar strijd, haar offervaardigheid om zich zelf weg te cijferen als het om het geluk van haar kind gaat, is prachtig in dit boek geteekend.

Ja, waarlijk, dit mooie werk verdient een eereplaats in onze boekenkast van moderne lectuur en zeker ook in ons hart.

Sprokkelingen in Nederland. Met tekst van Mr. A. Loosjes. Met 822 afbeeldingen. Amsterdam, Scheltema en Holkema's boekhandel. K. Groesbeek en Paul Nijhoff.

De bespreking van een prachtwerk als dit in een litterair overzicht behoort tot de uitzonderingen, is er om zoo te zeggen niet geheel thuis. Toch kan het zijn nut hebben de aandacht te vestigen op deze buitengewoon fraaie en harmonieuse verzameling van Nederlandsch Monumentenschoon, begeleid met een tekst van een ijverig naspeurder als Mr. Loosjes is. Eenvoudig, zonder geleerd vertoon, zonder te veel in te grijpen en uit te pluizen, licht de schrijver de prachtige foto's

toe. Hij doet ons zien hoe nauw de geschiedenis van het land samenhangt met het uiterlijk der steden, hoe de stadspoorten en muurtorens allengs, voor zoover ze behouden bleven, veranderden in betrekking tot de oorlogswapenen, want de verdedigingswerken moesten gelijken tred houden met de aanvalsmiddelen. Na den tijd van pijl en boog kwam die van vuurwapen en donderbus en tegelijk met deze verrees de „voorpoort". Verbeterd gebruik van geschut noopte de stad weder de poortdoorgangen zoo te maken, dat de artillerie de straat daar achter moeilijk kon bestrijken. Zoo ontstonden de doorgangen in gebogen vorm.

Dan, als eenmaal de toestand zoo is dat verdedigingswerken overbodig worden, blijven poorten en wallen nog behouden voor de stedelijke accijnsen, totdat ten slotte deze (in 1860) opgeheven worden en het sloopingsgevaar onze oude monumenten bedreigt!

De enkele die dezen storm en de vernielende 19de eeuw overleefden, behooren thans tot de merkwaardigste monumenten van onze geschiedenis en bouwkunst, waarvan de afbeeldingen ons in dit prachtwerk getoond worden. In een serie van acht afbeeldingen vinden wij hier.

Stadspoorten en muurtorens	in	Noord- en Zuid-Holland (met uitzondering van Dordrecht).
„ „ „	„	het overige gedeelte van ons land.
Wereldlijke openbare gebouwen	in	Noord-Holland (met uitzondering van Amsterdam).
„ „ „	te	Amsterdam.
„ „ „	in	Zuid-Holland (met uitzondering van 's Gravenhage).
„ „ „	te	's Gravenhage.
„ „ „	in	Zeeland, Noord-Brabant en Limburg.
„ „ „	in	het overige gedeelte van ons land.

Aan die prachtige foto's, naar poorten en gebouwen en details van gevels, zijn ook zeer artistieke reproducties toegevoegd van oude prenten die dezelfde monumenten in vroeger tijd afbeelden of reeds geheel verdwenen belangrijke bouwwerken weergeven. Die oude tijd met zijn romantische plekken, als bijv. dat hoekje in Alkmaar waar vóór den aanleg van het N.-H. kanaal, het Waterpoortje, het Zakkendragershuis, de herberg „De hof van Holland" een complex vormden om een schilder niet vandaan te krijgen, die oude tijd met zijn uitspanningen, grandioze hekken, karakteristieke bruggen en bruggetjes,

geeft zooiets vertrouwelijks aan dit anders zoo voorname rijke werk. Al wandelende door de stadhuizen, musea, bibliotheken, slaan wij onder onze bewondering voor het schoone, den tekst van Mr. Loosjes even op en zijn aanwijzingen doen ons zelf weder op zoek gaan, vragen stellen en gevolgtrekkingen maken die ons op het terrein der geschiedenis van het Nederlandsche Volk brengen. Een schoon, uiterst goed verzorgd en nuttig prachtwerk, waarvoor samensteller en uitgever alle eer toekomt.

De dienende Maagd. Verzen van Margot Vos. E. M. Querido, Amsterdam. 1924.

Stil dien ik den donkeren koningszoon
Die mij in zijn grenzen gevangen houdt;
Mijn leed is zijn lied en mijn kruis zijn kroon
Mijn wedde van wee is zijn meer van goud.

Aldus het begin van Werving, het eerste gedeelte van Margot Vos' nieuwen verzenbundel. In die donkere tonen ligt de klank reeds van de volgende gedichten, die een stijging ondergaan, langzaam, langzaam naar „Worsteling" en weder breed en vol uitvloeien naar „Overgave".

Hoort ge mijn stem niet sidd'rend slaan?
Ik klaag de uitbundige aarde aan
Grensloos van zilv'ren zomer . . .

zingt de dichteres en verder in „Worsteling":

Gij die mijn rust en mijn onrust zijt
Dien ik angstig zoek, dien ik angstig mijd —
Zeg wat uw heimlijke luister is
Dof als een zilveren duisternis —

en later:

Kon ik de verten maar smeeken
Met mijn kleine vermoeide handen
En de zware donkere randen
Uit den droevigen hemel breken!

Maar dan komt de Overgave met het heerlijke schoone gedicht:

Ik heb het duist're duin verwonnen
In wilde struiken een pad gemaaid
De dorens hebben mijn bloed gedronken
Mijn zware haren zijn losgewaaid.
Zegen mij, zegen mij, zee van begeerten
Die voor mijn voeten ligt uitgelaaid.

En dan zachter:

. . . . Ik ben bereid
Te dragen het deel dat ge op mij laadt . . .

Als duister en eenzaamheid haar niet meer deren, als het nieuw beleven haar doortrilt, heft ze haar oogen naar den waaienden banner, den banner in de stoere vuisten, den banner die over de woeste zee waait, in grauwe nachtspelonken, die de felle strijders duizelingwekkend ver opzwaait, vuurt, dan plotseling:

Uw banner viel . . .
Een pols was doorgesneden
Een zware val doordreunde d'aardelaag.
Ik dacht: mijn hart vloot leeg, de bloedstroom stokte;
Gij storttet zelf in bliksemlicht omlaag.

Uw banner viel . . .
Een floers beschoot den hemel
In 't hart van alle wezens schokte dood . . .
Toen zag ik stijgen, stijgen uit de scheuren
Der duisternis Uzelf, onmeet'lijk groot.

Aan C. S. Adama van Scheltema is deze bundel opgedragen, aan den dichter koningszoon, die deze eenzame bloem op de verre heide ontdekte, Margot Vos, onze nieuwe, jonge zangeres van schoonen klank en diepe mystiek, zij die de aarde tot ons brengt als een geur en de lichten van den hemel als een zegening, die bidden kan als een smeekelinge, maar het gebaar heeft eener vorstin.

AANTEEKENINGEN OVER TOONEEL

DOOR

CORNELIS VETH.

Naar aanleiding van het vertrek naar België van een onzer knapste acteurs, Jules Verstraete, is de vraag opgeworpen, of in de combinatie Rotterdamsche ,,Hofstad-Tooneel", onder Cor van der Lugt Melsert's directeurschap, het Rotterdamsche gedeelte niet wat bij het andere wordt achtergesteld. Om de ontstemming, die zooiets zou wekken, te begrijpen, moet men denken aan de traditie, nog altijd levend, van het Rotterdamsche gezelschap, een traditie, der met kunst niet overdadig begiftigde stad terecht dierbaar. Van der Lugt zou de eerste tooneelbestuurder niet zijn, wien verweten wordt dat hij zijn bijwagen met moedwil op een dood spoor leidt. Maar hoewel hier lasterlijk geroddel of roddelig gelaster in het spel kan zijn, en wij niet moeten vergeten, dat de directeuren van dit zeer samengestelde gezelschap rekening hebben te houden met het prestige en de bijzondere hoedanigheden van de eerste tragedienne Alida Tartaud—Klein en haar man, wier spelers-aard de stukken aanwijst, veeleer dan dat de stukken hun spel bepalen — het is moeilijk te ontkennen, dat met de ,,Kiesvereeniging van Stellendijk" en ,,Vorstenschool" geen groote triomfen te behalen zijn. Het opmerkelijke spel, door de beide zoo begaafde actrices Jo Felten—Steenbergen en Lily Bouwmeester in het eerste, en door eerstgenoemde in het laatste stuk geboden, heeft uit den aard der zaak niet de kans gegeven waarop zij recht hebben, om haar naam door een belangrijke creatie te vestigen. Toegegeven dat Annie van Ees haar zeer bijzondere gaven en verdiensten heeft, en dat het bovendien uit zakenoogpunt goed gezien is de wat dweepachtige voorkeur voor deze actrice bij het publiek waar te nemen, dan blijft nog het feit bestaan, dat voor de beide anderen in het gevolg der rijpe Alida de ruimte voor ontplooiing harer gaven schraal is toegemeten.[1])

Het repertoire van het Rotterdamsche Tooneel is wederom met een stuk vermeerderd, dat weinig kans heeft op groot succes. Wij ontmoeten tegenwoordig op het tooneel voornaam gezelschap; men ziet er niet tegen op, God te laten verschijnen in oud of nieuw mysteriespel, of althans zijn stem te doen hooren, de Duivel is zoo langzamerhand op onze planken kind-aan-huis, en nu, in ,,Moederlegende", komt

[1]) In een blijspelletje van Vachell: „De Korte Broek", kon men deze beide actrices in dankbaarder rollen bewonderen.

niemand minder dan de Dood in eigen persoon. Inderdaad, wij doen het nu niet minder.

En dit stuk, van Helmuth Unger, door Henri Dekking vertaald, is nu al het derde bij Van der Lugt, waarin wij aanhoudend op doodsgedachten worden onthaald. Ik heb hiertegen, afgezien van het sombere in dit onderwerp, het bezwaar, dat voor ons Westerlingen althans, de gedachte aan den dood het leven niet beheerschen mag, en evenmin het leven op het tooneel. De handeling wordt er door met lamheid geslagen. De beide andere schrijvers, Pirandello en Sutton Vane wisten dan nog te boeien door hun persoonlijke beschouwing: de een wil ons doen zien dat de dood overwonnen kan worden door de gedachte, de ander dat men na den dood het leven weer opneemt waar men het moest laten liggen. In Pirandello's ,,Het leven dat ik u gaf" zegt de moeder net zoo lang tot zichzelf en anderen van haar gestorven zoon: ,,Hij leeft", dat zij het werkelijk gaat gelooven (dit is eigenlijk Coué) en in,, ,,Uitvaart" van Sutton Vane krijgt elke doode aan een tusschenstation tusschen het afgesloten en het volgend bestaan een taak (dit is theosofie).

In ,,Moederlegende" echter is geen enkele oorspronkelijke of troostrijke beschouwing over den dood zelf, doch wordt de door de werkelijkheid elk oogenblik gelogenstrafte bewering verkondigd, dat men den dood kan tegenhouden, niet door geneesmiddelen of een operatie, doch door opofferende liefde. De moeder in deze moederlegende bewerkt dit wonder, door den Dood met trotseering van alle gevaren in zijn onherbergzaam oord op te zoeken . . . Men ziet den Dood zelf, een gestalte in een zwarten mantel, te midden van ,,schaduwen" gehuld in grauwe pijen, menschen van elken leeftijd, die al niet meer leven, doch ook niet volkomen dood zijn, vóór zij uit een beker hebben gedronken en, in letterlijken zin, voor onze oogen het hoekje omgaan.

Ik ben van meening, dat een schrijver, die een groote gedachte wil uitspreken op het tooneel, het zich eigenlijk door dien allegorischen of legendarischen vorm, uit de Middeleeuwen overgenomen, wel gemakkelijk maakt. Wij zijn daaroverheen en moeten er niet toe terug, de allegorie is naar de revue afgezakt, en moet daar blijven. Wij kunnen zoo mystiek zijn als wij willen, doch wij moeten daarvoor nieuwe vormen kiezen, niet de oude nog eens afgieten. En zie nu waartoe in de praktijk dit allegorische gedoe leidt: in het heele stuk is één rol, die van de vrouw, werkelijk speelbaar, Alida Klein vervulde ze op haar bekende wijze. Die van den Dood, door Jules Verstraete voorbeeldig vertolkt, is enkel declamatie. En voor de rest zijn alle dingen, in dat half donker der in een plompe uniform-pij gestoken wezens gedaan en gesproken, even ondankbaar. Men herkent nauwelijks de stemmen, het is een

grauwe processie, waaruit zich nu en dan een gedaante losmaakt om, in het halfdonker nog altijd, eenige woorden te zeggen en dan weer voort te schrijden. Ik onthield bijna niets van dit stuk; wat mij nog het best heugt is de kreet van die andere moeder, wier kind sterft (Kitty Klüppel, ook in dit gezelschap verstopt, legde er diepe smart in). Gij zoekt den Dood? Hij is hier!" Inderdaad critiek op de gedachte in dit stuk, want de Dood is alom tegenwoordig, en het beeld van de verre reis om hem te ontmoeten, wil er niet in.

Ik heb de décors van Van der Kooy, hoe goed in hun soort, niet kunnen bewonderen, het blijven schilderijtjes, maar het doet mij ditmaal bijna genoegen, dat ze geen groote aantrekkingskracht bezaten: zulke experimenten mogen liever mislukken, om plaats te maken voor werkelijk drama. Nog zulk een knekelhuisfantasie zou wel eens tot een begrafenis van het Rotterdamsche tooneel kunnen worden.

***

De wederopvoering van „Uitkomst" is een groot succes. Wij behoeven ons niet te verdiepen in de omstandigheden die daartoe op het oogenblik bijdragen. Het staat voor mij wel vast, dat het stuk, gaf niet de dood van zijn schrijver er wijding aan, ook nu de vereischte belangstelling niet zou vinden. Het publiek is er in de laatste jaren zeker niet geduldiger op geworden, noch meer bereid om het tragische te verwerken. De langdurige eerste afdeeling, met haar reeks misères en haar door het ongeluk en de armoede verbitterde menschen zou zeker de aandacht van het tegenwoordige publiek in gewone omstandigheden niet hebben geboeid. Het edeler element, dat van het zieke jongetje, vol vitaliteit nog, en opgewonden in zijn koortstoestand, nu en dan verontrust door het wreede ruzieën om hem heen, behoedt het voor vlakke naargeestigheid, maar juist dit element mocht niet zoo sterk zijn, omdat het voelbaar moet zijn uit welk een realiteit het kind in den droom vlucht. Ik ben trots alles bang, dat ook de tweede afdeeling, die van den droom, door Royaards in tafreelen verdeeld, op een succès d'estime blijft aangewezen. Het is prachtig: nooit heeft Heijermans zich vollediger in den gedachtengang van een ander wezen ingedacht, nooit zich zuiverder gehouden aan de belangstellingen, de beelden, de verbeeldingen van het kind. Dit droomspel onderscheidt zich van Strindberg's droomspelen (die ons tot het aanschouwen van den droom op het tooneel hebben opgevoed) door deze groote deugd, dat wij dadelijk weten en voelen wie er droomt, en in welke verhouding de droom tot het leven staat. Het kind droomt zijn wenschen uit, de glorie van wat zou kunnen zijn, het betaalt de schuldeischers, helpt zijn moeder, lost het verpande gereedschap in, beschenkt ieder met gullen kinderzin in

zijn extase. Dan zakt zijn koortsige overmoed, de vijandige machten dringen aan, angstgevoelens die zijn sterke levenskracht onderdrukten, komen boven, het grootsche en liefelijke droombeeld van zijn sprookjesverbeelding, de zwaan zelf, bezwijkt. Het is, op enkele afdolingen naar symboliek na, volmaakt.

Laat ons zien, wat de nieuwe vertooning (een vroegere heb ik niet gezien) hiervan tot uiting bracht. Het uitbeelden van den zwaan schijnt vroeger veel hoofdbrekens te hebben gekost, dit is bijna niet meer te beseffen, als men de eenvoudige oplossing van het probleem hier heeft genoten. De groote zwaan die door het venster komt kijken, en den kop daar somtijds doorheen deed hangen, speelde mee, bleef een hoofdpersoon, was geen oogenblik belachelijk, soms zelfs, als hij contact scheen te krijgen met het jongetje, ontroerend! Mevrouw Royaards wist in de stem iets hartelijk-bemoedigends en toch gemeenzaams te leggen, dat het wonderwel deed; geen geringe praestatie! Het groote gevaar dat de stem van den zwaan in het later rumoer wel verloren gaat, (omdat haar oorsprong niet zichtbaar is) wist zij niet geheel te vermijden. Tot het verwekken der illusie van het stijgen naar den hemel droegen de expressionistische huizen, décors van Saalborn veel bij; ik acht ze een zeer goede vondst. Bij het verdeelen van de droomafdeeling in tafreelen was een bezwaar: telkens als het doek weer openging moest men zich even thuis vinden in den droom; voor zoover ik zien kon, was alleen de aanwezigheid van den zwaan daarbij behulpzaam, er had meer mogen zijn (de belichting misschien?). Wel was de opstelling van die steeds groeiende groepen iets van een droom, tot het nachtmerrieachtige toe. Het is goed gezien van de regie, dat een droom niet noodzakelijk vaag behoeft te zijn, maar juist zich zeer reëel, zelfs óver-concreet kan voordoen. Zoo was in de vertooning zeer veel bereikt. Wij, in Den Haag, moesten Anna Sablairolles in de moederrol ontberen, hoewel Marie Meunier—Nagtegaal ze waarlijk gevoelig speelde, kon zij dat gemis niet geheel vergoeden. Kreeft moet nog genoemd, die natuurlijk van de zware rol van den waschbaas iets maakte, en Gobau en Parser als de broer en de vader. Magda Janssens bleef te Vlaamsch en werd in het geheel te kleurig.

En Tilly Lus. Haar werd aan het slot een ovatie gebracht, zooals we er in lang geen gehoord hebben, en waarlijk, we hebben in lang niet zulk spel gezien. Of, het is nauwelijks spel te noemen. Dit tengere wezen, met het bleeke overspannen gezicht, de koortsige felle blik van de oogen, schiep meer dan iets of iemand anders de illusie. Die stem, met de fijne overgangen van het overmoedige, geestig-ondeugende, naar het klagende, naar het kribberig-onwillige, naar de geestdrift, naar de blijde geestdrift, tot de wanhoop, hield aldoor geboeid, in spanning.

Zij heeft geen enkelen truc, geen enkelen galm, niets tooneelmatigs. Zij is zuiver en nog eens zuiver, als alleen de intuïtie zijn kan. Hoe juist-raak, hoe beeldend waren, op het oogenblik, het riskante oogenblik, dat hij den zwaan zal bestijgen, hij die met den rug er naar toe zit, die gebaren van het jongetje! Wij zagen dat hij niet op den zwaan klom, maar wij zagen, dat hij het in zijn droom werkelijk deed. Wij zagen, dat hij niets uit zijn zak haalde, wij zagen dat hij zich verbeeldde ze van allerlei te ledigen. Dit is spelen, dit kan men niet leeren, niet bedenken, dit is doen, dit is de daad, de scheppende daad.

Ik lees in een boek van John Oliver Hobbes van een actrice: „De beleefde wereld deed haar best haar te doen gelooven, dat haar spel het resultaat was van moeizaam denken, dat zij uren besteedde om te studeeren op het schoone oplichten van een ooglid of de juiste beklemtoning van een lettergreep . . ." Wij willen niet beleefd zijn, maar bewonderen, dit verrukkelijke natuurtalent bewonderen, bij wie ieder geluid een cri du coeur, een kreet des harten is; wij willen ons verheugen dat alle intellectualisme en alle valsche vergoding ons nog een kunst hebben gelaten die zuiver is, omdat zij niet anders kan dan zuiver zijn.

***

Onder hen, die zoeken naar den nieuwen vorm voor het tooneel, is ook Herman Teirlinck, die nu in drie stukken reeds van de gebruikelijke is afgeweken. Hij zelf erkende, in een van zijn pittige lezingen, dat ze niet uit inspiratie, niet uit aandrang des harten zijn ontstaan, maar uit een behoefte van den geest om te tasten in welke richting het tooneel zich ontwikkelen moet. Hij noemt ze destructief, vernietigend, omdat ze doen zien, waarom het tegenwoordige tooneel niet deugt. En één van de groote fouten van het tooneel van thans is, volgens dezen literator, de literatuur.

Tegenover die literatuur stelt Teirlinck in „de Man zonder lijf" . . . wat? De handeling? De handeling is er schraal. Eerder, alweer: allegorie, verzinnebeelding van allerlei gedachten. In het stuk treden op twee broers, dubbelgangers, Dwaze Jacob en Wijze Jacob. Ze wonen met een nichtje in een bareel huisje (baanwachtershuisje). De een is vol vage onrust om de wereld in te gaan, een ideaal na te streven, de ander vergenoegt zich met het bestaan dat hij heeft. Beiden zijn verliefd op het nichtje, de een (de dwaze) half onbewust, de ander zeer positief. Het meisje prefereert den dwazen Jacob. Na door de visioenen die een „schaduwleurder" (een zwervend marskramer die in schimmen doet) oproept, te zijn verlokt, springt Dwaze Jacob op een voorbijvliegenden trein. Hij wordt gekwetst, en in de stad in een ziekenhuis verpleegd. Maar hij blijkt volkomen ongevoelig: hij heeft

geen „lijf", geen lijf dat hij voelt. De doctoren koopen hem dit merkwaardige lijf af. Hij gaat nu een ongelukkige gevangen prinses redden, met de hulp van eenige illusies of idealen: Moed, enz., gestalten die er al dadelijk voor onze oogen afschuwelijk en belachelijk uitzien, doch wier leelijkheid hij zelf eerst later ziet, als hij in de prinses gedesillusioneerd is. Dan wil hij zijn lijf terug koopen: hij kan lijden, het is hem nu alles waard. En de doktoren verkoopen het hem weer, want het heeft voor hen geen waarde meer. Met zijn knecht, Lekmenlip, een soort Sancho Panza of Lamme Goedzak, genieter van het materieele, gaat hij terug. Het nichtje blijkt met den anderen Jacob getrouwd en heeft kinderen. Maar als de Wijze Jacob hem hoort verhalen, krijgt deze het op eens te pakken, wordt op zijn beurt de Dwaze Jacob, en springt op den trein.

Er zijn twee mooie denkbeelden in dit stuk: Dwaze Jacob neemt van zijn doode illusie (de prinses) een parelsnoer weg. Waarom vraagt de schrijver, willen we altijd van onze doode illusies iets meenemen, winst hebben? In deze gedachte is stof voor een tooneelstuk; ook in die andere, van het lichaam dat ons eerst iets waard wordt, als wij lijden.

Maar het komt me voor, dat de vorm van dit werk te troebel is, te veelslachtig. Om te beginnen: die dwaze en die wijze Jacob zijn eigenlijk één, maar heel de realiteit van het stuk houdt ons vast aan de gedachte dat zij twéé zijn. Bij den schoorsteen zitten, als karyatiden, of zuilen in menschengedaante, de gestorven ouders, een beeld ontleend aan Iersche folklore. Deze ouders zeggen mooie dingen, maar ze hebben met de handeling niets te maken. Zij zijn als het koor bij de Grieken — maar dan niet een koor dat reageert op de handeling. De groteske poppen, de illusies van Dwazen Jacob, zijn dan weer als de zinnen of zinnepoppen der Middeleeuwsche spelen. Er is dus van alles in dezen door Teirlinck gekozen vorm, ook literatuur, ... en die literatuur, die spreekt uit den mond van Lekmenlip, den komischen knecht, is lang niet het zwakste gedeelte.

De opvoering door de Vlamingen was zwak, erg luidruchtig en rederijkerachtig; alleen de nicht (Resi Verschueren) was voor haar taak alleszins berekend. Een betere „Lekmenlip" had veel kunnen redden, dit was een rol voor Musch of Roemer, een gulle, sappige rol. Maar de groote fout van het stuk is, dat de symboliek, bijvoorbeeld van die twee broers die eigenlijk één zijn, voortdurend verklaring eischt, en dan nog niet kan worden geaccepteerd. Waarom, vooral, gaat, als ze één zijn, die Wijze Jacob ten slotte ook weer dwaas worden? Heeft hij den gevaarlijken leeftijd bereikt?

Neen, het werk is niet eenvoudig, en juist de eenvoud is immers alleen in staat, het tooneel van de literatuur los te maken.

BESCHOUWINGEN OVER DE WAARDELEER

DOOR

S. DE WOLFF.

II.

HET ECONOMISCH PRINCIPE.

In het eerste hoofdstuk werd het begrip theorie aldus gedefinieerd: „Eene theorie is een systeem van mathematische leerstellingen, die uit een klein aantal principes worden afgeleid en die tot doel hebben een groep van bij elkaar behoorende empirisch gevonden wetten zoo eenvoudig, volledig en nauwkeurig mogelijk te beschrijven."

Men moet dus ook in de theoretische economie beginnen met het opstellen van enkele principes en wel in een zoo klein mogelijk aantal. Tegenstrijdig in zich zelven mogen die principes natuurlijk niet zijn en evenmin onderling tegenstrijdig. Maar overigens — de lezer herinnere zich het hierover vroeger uiteengezette — is men bij het opstellen van theorieën volkomen vrij in de keuze zijner principes.

Wat is nu het eerste principe voor de economische wetenschap? Dat er zulk een eenvoudig principe aan de geheele theoretische economie ten grondslag moet worden gelegd, daarover zijn allen het eens. Aan de geheele staathuishoudkundige wetenschap — dit is een „communis opinio" — ligt het *„economisch principe"* ten grondslag.

Maar zoo men vraagt een juiste formuleering van dit *economisch principe* te geven, dan verdwijnt onmiddellijk deze eenstemmigheid. En als men verder de gegeven definities wat nauwkeuriger bekijkt, blijkt bovendien, dat verschillende economen er slechts een vage voorstelling van hebben, van wat zij met dat „economisch principe" bedoelen, zoodat men op de eene plaats hunner geschriften een geheel andersoortige formuleering krijgt dan op een volgende bladzijde.

In zijn „Grondslagen der Volkshuishouding" (blz. 20/21) definieerde Prof. Dr. C. A. Verrijn Stuart — in overeenstemming met de meeste schrijvers — het economisch principe aldus: „het streven naar de verkrijging van een maximum resultaat met gegeven middelen, of van een gegeven resultaat ten koste van een minimum offer".

Ligt deze „norm" — aldus noemt Verrijn Stuart het economisch principe — echter alleen aan het economisch handelen ten grondslag, tracht de mensch niet bijna op elk gebied volgens dit principe te handelen?

Dr. N. J. van Suchtelen gaf in zijn boek „De Waarde als Psychisch Verschijnsel" dezelfde definitie van het economisch principe, maar voegde er volkomen terecht de volgende opmerking aan toe:

„Zoodat economisch handelen niet alleen in een maatschappelijk verschijnsel als de handel te pas komt, maar evenzeer b.v. bij het intra-psychische waardeeren en „gebruiken" van talenten, hartstochten, etc. die men beseft niet onbeperkt te kunnen botvieren. Zelfs in de ethika geldt het economisch beginsel."

Hiermede is echter tevens ook reeds toegegeven, dat zulk een *algemeen* geldend principe niet het *economisch* principe zijn kan.

Schijnbaar beperkter en dus schijnbaar juister definieeren zij het economisch principe, die het, als R. Kuyper, („Soc. Gids" I, blz. 541) aldus formuleeren:

„Om bevrediging van zijn behoeften te verkrijgen moet de mensch zich inspannen, om de voorwaarden ervan, de middelen er toe tot stand te brengen. Hij doet dit, vermoedelijk in tegenstelling met de overeenkomstige werkzaamheden van de dieren, met voorbedachten rade, doelbewust, planmatig en beleidvol, met inachtneming van het *economisch principe*, zich economisch (wirtschaftlich) gedragend, d. w. z.: op zoodanige wijze, dat een algeheele behoeftenbevrediging zooveel mogelijk wordt nabijgekomen en *dus met relatief zoo weinig mogelijk offers* (die *kosten* genoemd worden), *een zoo gunstig mogelijk resultaat wordt bereikt*."

Heinrich von Dietzel had reeds in zijn „Theoretische Sozial-Oekonomik", verschenen in het jaar 1895, het economisch principe „het spaarprincipe" genoemd en het aldus gedefinieerd, analoog aan Kuyper's formuleering: „Een maximum van nut bij een minimum aan kosten".

Wat bedoelt men daar echter mee? Wat beteekenen die woorden toch: „Een maximum van nut bij een minimum aan kosten?"

Men trachte zich dit zelf eens duidelijk te maken aan de hand van een eenvoudig voorbeeld.[10])

Iemand bezit een bron van natuurlijk mineraalwater.

Als hij dagelijks 100 flesschen bronwater verkoopen wil, kan hij die plaatsen tegen hoogstens 26 ct. per stuk. Wil hij 200 plaatsen, dan moet hij den prijs op hoogstens 25 ct. per stuk brengen, wil hij 300 verkoopen, dan moet hij den prijs verlagen tot hoogstens 24 ct.

[10]) Het volgende voorbeeld gaat van de veronderstelling uit, dat hier voortdurend bij verhoogde productiviteit de onkosten per eenheid stijgen. Deze veronderstelling was niet noodig, doch maakt het voorbeeld sprekender.

enz., met telkens één cent prijsvermindering per flesch als er 100 flesschen bronwater meer geproduceerd worden.

Daarentegen kosten 100 flesschen bronwater hem minstens een halve cent per stuk aan onkosten (arbeidsloon, transportkosten enz.), 200 flesschen minstens 1 cent per stuk, 300 flesschen minstens $1^1/_2$ cent per stuk enz., zoodat iedere vergrooting der productie met 100 flesschen hem den productie-prijs met $^1/_2$ cent per flesch doet stijgen.

Hoe groot is nu de productie van dezen bronbezitter, als hij economisch handelt?

Stellen wij daarvoor het volgende schema op (wiskundig zou de oplossing zeer eenvoudig zijn):

	Flesschen 100	Flesschen 200	Flesschen 300	Flesschen 400	Flesschen 500	Flesschen 600	Flesschen 700	Flesschen 800	Flesschen 900	Flesschen 1000
Maximum opbrengst	f 26.—	f 50.—	f 72.—	f 92.—	f 110.—	f 126.—	f 140.—	f 152.—	f 162.—	f 170.—
Minimum onkosten	« 0.50	« 2.—	« 4.50	« 8.—	« 12.50	« 18.—	« 24.50	« 32.—	« 40.50	« 50.—
Winst	« 25.50	« 48.—	« 67.50	« 84.—	« 97.50	« 108.—	« 115.50	« 120.—	« 121.50	« 120.—

Iedereen zal onmiddellijk zeggen, dat hier dan alleen economisch gehandeld wordt, als de bronbezitter dagelijks 900 flesschen bronwater laat produceeren. Immers dan is de *winst* of *opbrengst min kosten* het grootst (bij 1000 flesschen begint die winst weer te dalen).

Wat beteekent echter hier „een maximum van nut (of resultaat) bij een minimum aan kosten?"

Voor 200 flesschen b.v. is het „minimum aan kosten" f 2.—, en voor dat minimum aan kosten kan hij geen grooter resultaat krijgen, dan de maximum-opbrengst van die 200 flesschen, dat is f 50.—. Hij heeft dus hier, zooals trouwens ook bij 100 en 300 flesschen enz. „een maximum van resultaat bij een minimum aan onkosten". Volgens de definitie van von Dietzel, Kuyper enz. handelt onze bronbezitter *altijd* economisch.

Past men de definitie van Verrijn Stuart toe, dan blijft eveneens het vreemde verschijnsel bestaan, dat de man altijd economisch handelt. Hij moet „een maximum resultaat bereiken met gegeven middelen". Als de bronbezitter dus b.v. met f 4.50 onkosten per dag maar 300 flesschen bronwater laat produceeren en deze verkoopt tegen 24 cent per stuk, dan handelt hij *economisch*, want hij heeft *„met gegeven middelen een maximum van resultaat"* bereikt. Maar dit geldt ook wederom als hij b.v. f 18.— kosten per dag wil maken en daarvoor 600 flesschen laat produceeren, die hij voor 21 ct. per stuk verkoopt enz. enz.

De vraag: „Wanneer iemand economisch handelt", blijkt dus op vele wijzen beantwoord te kunnen worden! En toch weet ieder, dat er hier op deze vraag maar één antwoord bestaan kan, n.l. bij eene productie van 900 flesschen.

Dietzel schijnt gevoeld te hebben, dat zijne definitie onjuist was, in ieder geval onvolledig, want op blz. 176 van zijn bovengenoemd werk schrijft hij, na ééne bladzijde vroeger de zoo even geciteerde formule te hebben gegeven:

„Het spaarprincipe luidt *niet:* Geef zoo weinig uit als mogelijk! Maar: Geef zoo veel, doch ook niet meer uit, dat de verhouding tusschen kosten en nut zich zoo stelt, dat de kosteneenheid het maximum van nuteenheden afwerpt".

Als deze laatste definitie juist ware, zou onze bronbezitter alleen economisch handelen, als hij *zoo min mogelijk* produceerde. Of men hier onder „nutseenheden" de opbrengst, dan wel de winst verstaan wil, steeds wordt hier de verhouding tusschen „kosten" en „nut" kleiner naarmate de productie stijgt. En wel degelijk is de consequentie van Dietzel: „verbeterde" of „verruimde" definitie voor dit geval: Produceer zoo weinig mogelijk. De kosteneenheid werpt hier het maximum van nutseenheden af bij de *kleinstmogelijke productie,* terwijl toch ieder onmiddellijk ziet, dat de productie van 900 flesschen de „economische" productie is.

Dietzel — en dit is naar ik vermeen, het meest verdienstelijke in zijne vage uiteenzettingen over dit onderwerp — verwierp echter reeds zijn economisch principe als *economisch* principe.

Op blz. 177 schrijft hij: „Het spaarprincipe doordringt als constant element, als *natuurlijke categorie* (cursiveering van Dietzel) elk redelijk handelen — het is het algemeene „rationaliteitsprincipe" („Vernunftprincip").

„*Elk rationeel handelen* heeft volgens dat principe plaats" (blz. 187).

En wel het sterkst op blz. 183, waar hij volkomen terecht het volgende van zijn „spaarprincipe" opmerkt: „Men kan onder economie die wetenschap verstaan, die het streven der menschen behandelen wil, dat volgens het spaarprincipe plaats heeft. Maar die economie is dan niet meer eene zelfstandige deel-wetenschap, maar omvat nagenoeg de geheele sociale wetenschap. Slechts zulke verschijnselen, die door menschen bewerkt worden, die het „spaarprincipe" niet volgen — omdat zij dwazen zijn, of onder den druk van dwaasheid, dwang enz. handelen — zouden buiten het raam van deze economie vallen. Maar *alle* (cursiveering van Dietzel) andere verschijnselen om het even of zij hun wortel vinden in de behoefte

aan rijkdom of aan gezondheid, aan ontwikkeling of aan roem, zouden, daar de handelende personen het spaarprincipe volgen, dan als *„economisch"* moeten worden beschouwd."

Het tot dusver als „economisch principe" geformuleerde principe is dus niet het *economisch*, maar het *rationaliteits*-principe. Wel vooronderstelt elk economisch handelen rationeel handelen, en is er dus geen economisch handelen zonder rationeel handelen mogelijk, maar wel degelijk een rationeel handelen, dat niet economisch is.

In het boven gegeven voorbeeld handelt de bronbezitter „rationeel" als hij b.v. 500 flesschen laat produceeren met *f* 12.50 onkosten en voor elke flesch bronwater 22 cent als prijs maakt. Had hij op die 500 flesch *f* 13.— onkosten, of maakte hij dan slechts 21 cent als prijs, dan handelde hij irrationeel. *Economisch handelt hij dan alleen, als het saldo van opbrengst en kosten zoo groot mogelijk, een „maximum" is.* In alle andere gevallen handelt hij wellicht rationeel, maar niet economisch.

„Een gegeven resultaat met de kleinste middelen te bereiken" of „met gegeven middelen een zoo groot mogelijk resultaat te bereiken", kan niet het grondprincipe der economische wetenschap zijn, omdat zoowel „resultaat" als „middelen" bij het economisch handelen niet als bekend, maar als te berekenen moeten worden beschouwd.

In de *techniek* daarentegen luidt het probleem „een gegeven resultaat met de kleinste middelen te bereiken" of omgekeerd „met gegeven middelen het grootste resultaat te verkrijgen". En hier blijkt het groote verschil in probleemstelling in de technologie en in de economie.

Reeds Marx wees hierop in zijne „Einleitung zu einer Kritik der politischen Oekonomie", die door hem in 1857 opgesteld werd, toen hij schreef: *„De politieke economie is geen technologie.* De verhouding der algemeene bepalingen der productie op een gegeven maatschappelijke ontwikkelingstrap tot de bijzondere vormen der productie moet ergens anders wordt uiteengezet (later)". (Zur Kritik der politischen Oekonomie, 5e druk, blz. XVI.)

De „Grenznützler" verwarren echter wel economie en technologie in hunne definitie van het „economisch principe". Het economisch principe is voor hen in laatste instantie steeds — hoe zij het overigens ook trachten te definieeren — „met gegeven middelen een zoo groot mogelijk resultaat te bereiken,", waarom zij dan ook in hunne waardebeschouwingen uitgaan van een *gegeven* hoeveelheid goederen.

Böhm Bawerk's voorbeeld van den kolonist met de vijf zakken koren is bekend genoeg. En R. Kuyper's vijf personen, die in economisch verband tot elkaar komen te staan, (Marxistische Beschouwingen I, blz. 159) zijn allen in het bezit van gegeven hoeveelheden van diverse goederen.

Schumpeter spreekt ook in dit opzicht wederom ,,klipp und klar" de tekortkomingen van de theorie der Grenznützler uit, ook de zijne, als hij schrijft: ,,*Wat de afzonderlijke elementen van ons systeem zijn, en waarom zij juist zoo en niet anders zijn, waarom een individu juist deze en geen andere hoeveelheid brood bezit, dat kunnen wij niet ,,tot op den laatsten grond" nagaan. Wij nemen deze dingen als gegeven aan.*" (Das Wesen und Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie, blz. 47.)

Hier wordt dus onomwonden toegegeven door den meest wetenschappelijke der Grenznützler, dat hun systeem van *gegeven* hoeveelheden *moet* uitgaan, waarom zij dan ook niet met het economisch, maar slechts met het rationaliteits-principe kunnen werken.

Het principe, dat in het economisch handelen van den bronbezitter kon worden geconstateerd: zooveel te produceeren, dat opbrengst min kosten een maximum wordt, bevat impliciet eene meer eenvoudige formuleering.

Indien immers opbrengst min kosten steeds een maximum aan saldo opleveren moet, dan is de eerste vereischte, dat opbrengst en kosten een saldo *kunnen* opleveren of anders gezegd, dat opbrengst en kosten zich in dezelfde eenheid laten uitdrukken.

Hoe men zich ook het economisch gebeuren voorstelt, hetzij onder de eenvoudigste, hetzij onder de meest gecompliceerde verhoudingen, steeds moeten ,,opbrengst" en ,,kosten" *theoretisch* in dezelfde eenheidsmaat kunnen worden uitgedrukt.

Liefmann, die in zijne ,,Grundsätze der Volkswirtschaftslehre" voortdurend het economisch principe als principe van het maximum-saldo (,,Ertragsmaximum") definieert, begaat een groote theoretische inconsequentie, door op blz. 428 van zijn eerste deel ,,jede Möglichkeit zahlenmässiger Feststellung", ,,iedere mogelijkheid van het in getallen vaststellen" van dat saldo — niet als geldsaldo maar als psychisch saldo — eens voor al te ontkennen.

Hij wil lustgevoelens als het diepste wezen van de ,,opbrengst" beschouwd zien, onlustgevoelens als het diepste wezen van de ,,kosten", lustgevoelens als negatieve onlustgevoelens opvatten of onlustgevoelens als negatieve lustgevoelens, en het verschil van lust en onlust als ,,Ertrag". En toch, ook *theoretisch*, ,,ohne jede Möglichkeit zahlenmässiger Feststellung".

Waarom deze inconsequentie? Omdat — hierbij komt hij zijn criticus Ammon tegemoet — die psychische gevoelens *intensiteit* bezitten en intensiteitsgraden nooit zóó in getallen zijn uit te drukken, dat daarmede te werken valt.

Letterlijk schrijft hij: ,,Als men zegt, deze kleur is veel lichter dan die, een derde slechts iets lichter, een vierde wat donkerder en men aldus kleuren volgens een nauwkeurige schaal rangschikt, dan wordt men verhoudingen gewaar. Evenzoo in duizend andere gevallen, b.v. de sterkte van electrischen stroom, van druk, van helderheid van het licht enz., welke alle in hunne verschillende intensiteiten uiterst nauwkeurig worden waargenomen en geclassificeerd, *zonder eenige mogelijkheid om die intensiteit in getallen uit te drukken.*" En hetzelfde geldt nu ook voor lust- en onlustgevoelens.

Als sommige economen zich op het gebied der natuurwetenschappen wagen, weet men gewoonlijk niet, of men zich het meest over hunne brutaliteit of over hunne onwetenheid verbazen moet.

,,Jede Möglichkeit zahlenmässiger Feststellung" der intensiteiten zou ontbreken, terwijl de natuurkunde ons juist omgekeerd geleerd heeft, om hier wederom Prof. Duhem te citeeren, (,,Doel en structuur der natuurkundige theorieën"): ,,dat de taal der algebra het ons even-goed mogelijk maakt de verschillende intensiteiten van eene ,,qualiteit" als de verschillende grootten eener ,,quantiteit" te behandelen".

Echter ,,warum in der Weite schweifen? Ach das Gute liegt so nah!" Hebben de heeren ,,subjectivisten", die redeneeren als Ammon en Liefmann nog nooit een thermometer of barometer gezien? Zijn zij zoo ,,subjectivistisch" dat dergelijke ,,objectieve" instrumenten infra dignitatem, beneden hunne waardigheid zijn?

Dat men tot nu toe nog geen maat voor lust en onlust-meting heeft gevonden, bewijst niet, dat zij *theoretisch* niet meetbaar zouden zijn. De beroemde wis- en natuurkundige Henri Poincaré schreef eens den econoom Walras naar aanleiding van deze kwestie: ,,De *temperatuur was* bij voorbeeld *ook eens eene niet meetbare grootheid.* Het is willekeurig dat men haar bepaalde en mat door de uitzetting van het kwik. Men had haar evengoed kunnen bepalen door de uitzetting van ieder ander lichaam en haar kunnen meten door een willekeurige ,,functie" van die uitzetting . . ."

Door die meetbaarheid der lust- en onlustgevoelens *theoretisch* te ontkennen, versperde Liefmann zichzelf wederom den weg naar ,,objectieve" wetenschap, naar wetenschap die iets meer is dan tautologieën, welken weg hij zichzelf eerst met veel moeite door zijn juist geformuleerd ,,economisch principe" gebaand had.

Het economisch principe had hij zeer juist geformuleerd: als het streven, om op een bepaald gebied zijn handelingen steeds zoo in te richten, dat het *saldo* van lust- en onlustgevoelens een maximum wordt.

Door echter de meetbaarheid dezer lust- en onlustgevoelens zelfs theoretisch te ontkennen, maakte hij het zichzelf verder onmogelijk,

om uit een klein aantal principes tot een systeem van ,,mathematische leerstellingen'' te geraken, die de empirische wetten, die in het economisch leven heerschen, zoo eenvoudig, volledig en nauwkeurig mogelijk beschrijven.

En toch is dit zoo betrekkelijk gemakkelijk, mits men het economisch principe consequent als ,,maximum-saldo''-principe blijft toepassen en de meetbaarheid der lust- en onlustgevoelens *theoretisch* aanvaardt en daarmee *durft* werken.

Prof. Mannoury schrijft in zijn boek ,,Methodologisches und Philosophisches zur Elementar-Mathematik'', als hij het ontstaan der niet-Euclidische meetkunde in het begin der vorige eeuw behandelt: ,,De voorarbeid was ten einde gebracht; het ging er niet meer om, een mathematische ontdekking te doen; de gedachte zelve was gerijpt, *het ging er nu slechts om het te wagen haar te denken.*''

Op het gebied der economische wetenschap is het op het oogenblik niet anders gesteld!

DE VERDERE SUBJECTIVISTISCHE VERONDERSTELLINGEN.

Het ,,economisch principe'' was de eerste veronderstelling.

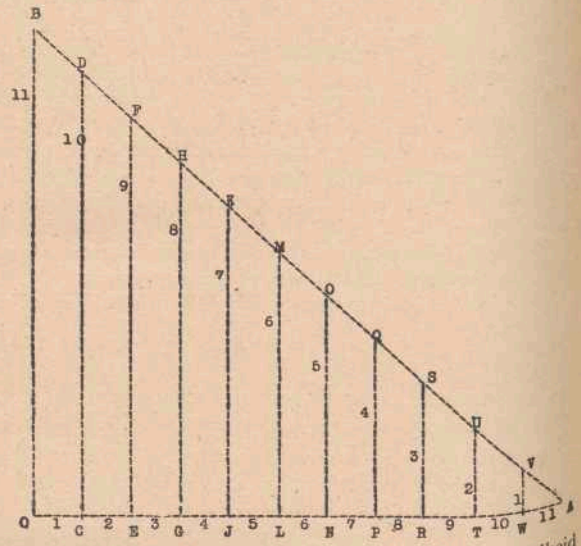
De tweede *veronderstelling* is de bekende ,,Wet van Gossen'', die luidt: Tusschen de goederen en het genot, (lust, nut, behoefte-bevrediging, of hoe men dit ook noemen wil) dat deze ons verschaffen, bestaat dit verband, dat bij toename der goederen het genot daarvan relatief minder sterk toeneemt, dan de goederen zijn toegenomen.

Voor de economische wetenschap is deze ,,wet'' geen wet maar een veronderstelling. Het bewijs a priori, dat dit een ,,wet'' is, behoort niet in de economie, maar in de psychologie thuis. Dikwijls is een ,,wet'' der eene wetenschap, een aanname voor de andere. Het eenige bewijs dat de economie voor de juistheid dezer ,,wet'' geven kan, is een bewijs a posteriori, dat het haar namelijk gelukt is uit deze aanname en die van het economisch principe, langs logischen weg, — en de mathematische weg is de logica met den sneltrein — leerstellingen af te leiden, die een groep van bij elkaar behoorende, empirisch gevonden wetten zoo eenvoudig, volledig en nauwkeurig mogelijk beschrijven.

Wat volgt nu onmiddellijk uit de aanname van de ,,wet van Gossen''?

Stellen wij de lust, die een hoeveelheid van een zeker ,,goed'' — zeggen wij b.v. een hoeveelheid suiker — ons verschaft, voor door een oppervlak, waarbij de hoeveelhed van het goed telkens de basis van dit oppervlak vormt, dan is (zie figuur) het oppervlak A O B de voor-

stelling van de lust-hoeveelheid, die b.v. 11 H.G. suiker een bepaald individu verschaft.[11])

Het rechthoekig trapezium V W O B stelt dan de lusthoeveelheid voor dit individu door 10 ons verschaft, het rechthoekig trapezium U T O B stelt de lusthoeveelheid bij 9 ons suiker voor, enz. enz., zoodat dus eindelijk D C O B de lusthoeveelheid voorstelt, dit individu door één ons suiker verschaft.

Zooals men ziet wordt in deze figuur rekening gehouden met de „wet van Gossen". Het oppervlak F E C D is kleiner dan D C O B. De hoeveelheid „goed" groeit telkens met de eenheid, maar de daarbij behoorende lusttoename wordt telkens kleiner.

Waar de zijde O B en O A elk 11 groot genomen zijn, is de totale lusthoeveelheid door deze 11 H.G. suiker een bepaald individu verschaft, — het oppervlak van een driehoek is het halve product van basis en hoogte — 60.5 lusteenheden. Door 10 H.G. suiker worden hem 60 lusteenheden verschaft, immers het oppervlak van het trapezium V W O B is dat van den driehoek A O B, verminderd met het

[11]) Opzettelijk hebben wij de lust-formule zoo eenvoudig genomen, dat B A een rechte lijn wordt. Minder eenvoudige formules hadden B A een kromme lijn doen worden, maar aan het volgende betoog principieel niets veranderd.

oppervlak van het kleine driehoekje A W V, waarvan elke rechthoekzijde de eenheid groot is, enz. enz.

Algebraïsch kan men hier de lusthoeveelheden door een formule voorstellen — schrik niet, o lezer, meer algebraïsche kennis dan een leerling der H. B. S. of Gymnasium in de eerste maand opdoet, wordt niet van U vereischt — die, als x telkens de goederenhoeveelheid representeert, er aldus uitziet: $11x - \frac{1}{2}x^2$.

Stelt men nu met behulp van deze formule een schema op van de lusthoeveelheid, die een hoeveelheid suiker en die telkens elke nieuwe gelijke aangroeiing van die hoeveelheid suiker hem verschaft, dan zien wij, (wij hadden dit ook uit de figuur kunnen berekenen) dat hem geeft:

Totale hoeveelheid suiker in H.G. (X)	Lusthoeveelheid bij een totaalhoeveelheid van X	Aangroeiing der lusthoeveelheid door de Xe suikereenheid
1	10.5	10.5
2	20	9.5
3	28.5	8.5
4	36	7.5
5	42.5	6.5
6	48	5.5
7	52.5	4.5
8	56	3.5
9	58.5	2.5
10	60	1.5
11	60.5	0.5

De wegwijze lezer knikt goedkeurend en verwacht dat er nu volgen zal, dat voor die telkens verminderde aangroeiing der lust(of nuts)-hoeveelheid het begrip ,,grensnut'' of ,,subjectieve waarde'' zal worden ingevoerd.

Aan woorden hecht schrijver dezes niet en het is niet uit lust tot woordenstrijd, dat hij daaraan niet voldoen kan. Want waarom niet?

Wat heeft men er aan, als men b.v. de lust(of nuts)-vermeerdering die het eerste H.G. suiker geeft, het ,,grensnut'' van dat eerste ons suiker noemt en de lustvergrooting van $9^1/_2$ door het tweede ons suiker gebracht, het ,,grensnut'' bij 2 H.G. suiker?

Als men nu eens uit de formule $11x - \frac{1}{2}x^2$ ging berekenen, hoe groot de lustvermeerdering is, die het tweede half-ons suiker geeft, dan zou men vinden, daar het geheele eerste ons een lust van $10^1/_2$ verschaft en het eerste halve ons een totaal lust van $5^3/_8$ verschaft, dat het tweede half-ons een ,,grensnut'' van $5^1/_8$ brengt.

Verder zou men op dezelfde wijze uit de formule het ,,grensnut'' van $^1/_4$ ons suiker kunnen berekenen, als het individu reeds $^3/_4$ ons suiker had, en zou dan vinden, dat dat ,,grensnut'' $2^{17}/_{32}$ was.

En als dit individu nu b.v. reeds 99 gram suiker bezat, dan zou men vinden, dat het ,,grensnut'' van het honderdste gram suiker voor hem nauwelijks iets meer dan $^1/_{10}$ zou bedragen, en wel precies berekend: $\frac{10.005}{100}$

Nam men nu de suiker-aangroeiing telkens nog iets kleiner, dan zou dat ,,grensnut'' zoowel bij een bezit van 1 ons, als bij 2 ons, 3 ons enz. hoe langer hoe meer overal tot nul naderen. En wat heeft men dan nog aan dat ,,grensnut''-begrip?

Men kan echter hier een nieuw begrip invoeren, waaraan men in tegenstelling met het ,,grensnut''-begrip wel iets heeft.

Men berekene daartoe telkens de *verhouding* tusschen de lusttoename en de suikertoename.

De lusttoename bij toename der suikerhoeveelheid met 1 ons, als ons individu te voren niets bezat, was $10^1/_2$ lusteenheden. Derhalve is hier de verhouding tusschen lusttoename en suikertoename $10^1/_2 : 1$, gelijk aan $10^1/_2$.

Bezat dit individu nu reeds een $^1/_2$ ons suiker en was de suikertoename nu ook een $^1/_2$ ons, dan was de lusttoename door dat tweede halve ons $5\ ^1/_8$ lusteenheden. Thans is de verhouding tusschen de lusttoename en de suikertoename $5^1/_8 : {}^1/_2 = 10^1/_4$.

De lusttoename bij een bezit van $^3/_4$ ons door een suikertoename van $^1/_4$ ons was $2^{17}/_{32}$ lusteenheden. De verhouding van lusttoename tot suikertoename wordt voor dit geval:

$$2\ \tfrac{17}{32} : \tfrac{1}{4} = 10\ \tfrac{1}{8}$$

En als het individu reeds 99 gram suiker bezat, en de suikertoename was 1 gram of $^1/_{100}$ ons, dan was de lusttoename, zooals boven berekend werd, $\frac{10.005}{100.000}$ De verhouding wordt nu

$$\frac{10.005}{100.000} : \frac{1}{100} = 10.005$$

Zoo doorgaande, zou men vinden, dat de verhouding tusschen lusttoename en suikertoename, als het individu reeds $99^9/_{10}$ gram suiker bezat en de suikertoename 1 d.G. bedroeg, 10.0005 was.

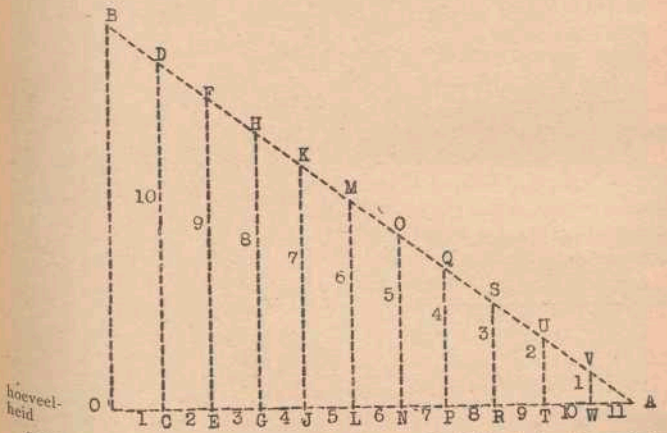
En zoo zouden wij vinden, dat voor het individu bij een bezit van een hoeveelheid suiker, die zeer, zeer weinig van 1 ons zou verschillen, bij zeer, zeer kleine toename van die suikerhoeveelheid de verhouding tusschen de lustaangroeiing en de suikeraangroeiing nagenoeg niets meer van 10 verschillen zou.

Deze verhouding heeft nu wel eene beteekenis en daarmee is wel te

werken; daarom voeren wij voor deze verhouding wel een nieuwen naam in.

Het „What is in a name?" wat voor „grensnut" gold, omdat met dit begrip niets nieuws, niets anders dan een hoeveelheid „lust" of „nut" bedoeld werd, geldt voor deze verhouding niet, omdat het geen „lust" of „nut" meer is, maar iets anders.

Deze verhouding nu noemen wij de *„lustintensiteit"*. Zij is bij het bezit van elke hoeveelheid suiker voor ons individu onmiddellijk te bepalen, *terwijl het „grensnut" onbepaald is*, immers daarvan afhangt of men de gegeven hoeveelheid met 1 ons, $^1/_2$ ons, $^1/_4$ ons, $^1/_{10}$ ons, 1 gram, of wat dan ook laat toenemen.

Zij komt ook telkens voor in de figuur. C D is de lustintensiteit bij het bezit van reeds 1 H.G. suiker, welke intensiteit, zooals hierboven berekend werd, de waarde 10 tot „limiet" had.

Bij een bezit van 2 H.G. wordt voor ons individu de lustintensiteit 9, gelijk aan de lijn E F.

Bij een bezit van 3 H.G. suiker wordt de lustintensiteit gelijk aan de lijn G H = 8 en zoo stelt elke loodlijn die uit een punt der lijn B A op de lijn O A wordt neergelaten telkens de lustintensiteit voor bij een suikerhoeveelheid, die gemeten wordt door den afstand op O A tusschen het punt O en het voetpunt der loodlijn.

Nu leert de hoogere algebra ons een meer gemakkelijke methode om die lustintensiteit te berekenen, als de lust-formule bekend is, dan de omslachtige berekeningswijze, waarvan wij ons tot nu toe hebben bediend.

Was de lustformule in ons voorbeeld $11x - \frac{1}{2}x^2$, of algemeener b.v. $ax - bx^2$, dan is de lustintensiteits-formule (in de terminologie der hoogere wiskunde zegt men, dat de lustintensiteits-formule de afgeleide is van de lust-formule) $a - 2b\,x$ of in ons voorbeeld $11 - 2 \times {}^1/_2\, x = 11 - x$.

Hoe men nu ook de lustintensiteit berekent — hetzij op de omslachtige wijze, hetzij volgens de methode der hoogere wiskunde — beide methoden geven dezelfde uitkomst — steeds zal men vinden, dat die lustintensiteit bij elke hoeveelheid volkomen bepaald is.

En die „lustintensiteit" is nu ook te berekenen, als ons individu nog geen suiker bezit. Dan beteekent die lustintensiteit de verhouding tusschen de eerste oneindig kleine lusthoeveelheid, die de eerste oneindig kleine suikerhoeveelheid hem geeft en die oneindig kleine hoeveelheid suiker.

Daar in ons voorbeeld de formule voor de lustintensiteit $11 - x$ is, is voor $x = 0$, de lustintensiteit $11 - 0 = 11$ en bij de suikerhoeveelheid van 11 H.G. de lustintensiteit $11 - 11 = 0$, zooals ook trouwens onmiddellijk uit de figuur in het punt A blijkt.

Stelt men nu nogmaals het schema op voor een bepaald individu: het schema der totale lusteenheden, der lustaangroeiing door aangroeiing der suikerhoeveelheid telkens met een nieuwe eenheid en voegen wij daar aan toe de lijst der lustintensiteiten, dan wordt dit schema in ons eenvoudig voorbeeld, waarvoor de lustfunctie $11x - {}^1/_2 x^2$ was en de formule der lustintensiteit dus $11 - x$:

Totale hoeveelheid X in H.G.	Lusthoeveelheid bij een totale hoeveelheid X	Grootte der lustaangroeiing door de X^e hoeveelheid	Lustintensiteit bij de hoeveelheid X
0	0	0	11
1	10½	10½	10
2	20	9½	9
3	28½	8½	8
4	36	7½	7
5	42½	6½	6
6	48	5½	5
7	52½	4½	4
8	56	3½	3
9	58½	2½	2
10	60	1½	1
11	60½	½	0

Schrijver dezes meent niet met het hierboven uiteengezette veel nieuws te hebben gegeven. Bij de economen der mathematische school was dit volledig bekend. Voor de mathematische school valt „Grenznutzen" volkomen met „intensiteit" samen en is „*Grenznutzen*" dan ook geen „Nutzen" meer, maar eene verhouding.

Bij de „litteraire" Grenznützler heerscht echter op dit punt de grootste verwarring, is het „grensnut" nu eens een nutshoeveelheid en dan weer een intensiteit. Ja, men gaat zelfs zoo ver, dat men die „intensiteiten", getallen, die bij hen het ééne oogenblik niets anders dan rangnummers zijn, het volgende oogenblik, mir nichts dir nichts, bij elkaar optelt, alsof het gewone nutshoeveelheden waren!! [12])

Meent nu niet, dat daarmee het summum van knoeierij zou zijn bereikt. Men denke aan de „schitterende" stelling dat n.l. de „totale subjectieve waarde" — een ander woord bij de Grenznützler voor de totale nutshoeveelheid — gelijk is aan *het product van hoeveelheid en grensnut!*

Neemt b.v. in ons voorbeeld eens die 11 H.G. suiker. Die zouden dan een „totaal waarde" hebben, als wij met de Grenznützler, het grensnut hier op een $^1/_2$ zetten, $11 \times {}^1/_2 = 5^1/_2$, terwijl 10 hoeveelheden dan reeds de totaal waarde $10 \times 1^1/_2 = 15$ zouden bezitten. En zoo zou de totaalwaarde voortdurend stijgen bij voortdurende daling der hoeveelheid tot bij 6 H.G. suiker, waar zij 33 zou bedragen!

R. Kuyper meent in een noot op blz. 157 (Marxistische Beschouwingen I) in zijn waardestudie, dat zoo iets alleen „door een geestigen maar onwetenden grappenmaker in de „Neue Zeit" kan zijn gezegd. Welnu, tot het geslacht der wellicht niet geestige maar dan toch wel „onwetende grappenmakers" behoort dan de Coryphée der Grenznützler: Von Wieser, die in § 99 van zijn „Natürliche Werth" neerschreef: „Ein Vorrat überhaupt hat einen Werth, der gleichkommt dem Produkte der Stückanzahl mit dem jeweiligen Grenznutzen." [13])

Tot dergelijke dwaasheden komen zelfs mannen van groot talent als Von Wieser, als zij werken moeten met begrippen, vaag en onduidelijk als het grensnut.

Schumpeter, die, zooals in bijna elk opzicht, ook hier de zwakte zijner economische school door en door kent, schreef hierover (blz. 107 „Das Wesen" etc.):

„. . . Ook deze uitdrukking „Grenznutzen" kan tweeërlei beteekenen. Ten eerste de *Waarde-intensiteit* en ten tweede de „*waarde van het laatste deeltje.*" In het eerste geval wordt zij voorgesteld door een rechte lijn, in het tweede geval door een zeer smal oppervlak. De gewone definitie van „Grenznutzen" als waarde van het laatste deeltje is dus niet heel duidelijk en niet „eindeutig" . . . Voor de met

[12]) Men zie b.v. R. Kuyper's Waardestudie, waar op bl. 156 de „subjectieve waarde als „intensiteit" gedefiniëerd wordt en waar op bl. 157 deze „intensiteiten" netjes worden opgeteld.

[13]) „Een voorraad in haar geheel heeft eene waarde, die gelijk is aan het product van het aantal stuks en het daarbij behoorende grensnut."

de geschriften der „mathematische economen" ook slechts vluchtig vertrouwde lezers is dat alles oude kost. Maar het schijnt mij niet overbodig in wijderen kring nogmaals daarop te wijzen."

Zooals door mij in mijne beschouwingen telkens gebruik zal worden gemaakt van formules en oppervlakken, die lust- (of nuts-) hoeveelheden voorstellen, zoo zal ik tevens telkens gebruik maken van formules en oppervlakken, die de hoeveelheid onlust (of leed of inspanning) aangeven, welke de arbeid, om een bepaalde hoeveelheid van een of ander artikel te produceeren, met zich meebrengt.

Zeg ik b.v. dat het produceeren van suiker voor een bepaald individu met de onlust beantwoordend aan de formule $x + {}^1/_2 x^2$ gepaard gaat, dan wil dat zeggen, dat de productie der eerste éénheid $1{}^1/_2$ onlust-eenheden met zich brengt, de eerste twee éénheden 4 onlust-éénheden, de eerste drie 7,5 onlustéénheden, de eerste 4 éénheden 12 onlust-éénheden enz. enz.

Men ziet, dat (dit is de nieuwe aanname) de toename van de onlust telkens grooter wordt en met den duur van den arbeid telkens sterker stijgt.

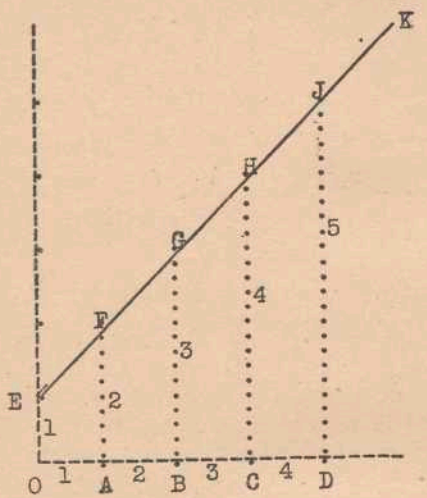
Nu zou men wederom, zooals de Grenznützler bij de lust-curve doen, ook hier de toename van de arbeids-onlust, door de laatste éénheid veroorzaakt, de *grens-onlust* of het *grens-leed* kunnen noemen, wat de economen der Amerikaansche school dan ook trouwens doen.

Maar al het tegen het grensnut gezegde, geldt ook voor het grens-leed. Ook daarmee valt niet te werken; wel wederom met de onlust-intensiteit, die *de verhouding is tusschen de oneindig kleine toename van de arbeids-onlust,* door een oneindig kleine aangroeiing van den arbeid veroorzaakt, *en die oneindig kleine toename van den arbeid zelf.*

Men kan ook wederom de arbeids-onlust en de onlust-intensiteit grafisch voorstellen. (Zie volgende bldz.)

Het oppervlak van het rechthoekig trapezium O A F E stelt hier de onlust-hoeveelheid voor, opgewekt voor een bepaald individu door de productie van een éénheid van een gegeven artikel. Het oppervlak O B G E stelt de onlust-hoeveelheid voor, door de productie van twee éénheden veroorzaakt. Het oppervlak O C H E is de onlust-hoeveelheid door de productie van drie éénheden teweeggebracht. De grootte van het oppervlak O D J E is de onlust-hoeveelheid bij de productie van vier éénheden.

Nu kan men ook hier weer uit de figuur of direct uit de formule $x + {}^1/_2 x^2$ die onlust-hoeveelheden bepalen en tevens — zooals reeds bij de lust-curve uiteengezet is — òf op omslachtige òf op directe wijze bij iedere productie-hoeveelheid de onlust-intensiteit berekenen.

Voor de directe berekening dezer onlust-intensiteiten wijs ik er op, dat de „afgeleide" van $x + {}^1/_2 x^2$ door $1 + x$ wordt voorgesteld. $1 + x$ is dus de lijn der onlust-intensiteiten of in de figuur: de lijn E K.

Men kan nu ook, zooals ik deed voor de lust-hoeveelheid $11 - {}^1/_2 x^2$, voor de onlust-hoeveelheid $x + {}^1/_2 x^2$ een tabel opstellen. Deze tabel wordt dan aldus (uitgerekend voor $x = 0$, $x = 1$, $x = 2$, $x = 3$ en $x = 4$):

Totaal geproduceerde hoeveelheid X	Onlusthoeveelheid bij een totaal productie van X	Grootte der onlust aangroeiing door de productie der X e hoeveelheid	Onlustintensiteit bij de productie van een hoeveelheid X
0	0	0	1
1	1½	1½	2
2	4	2½	3
3	7½	3½	4
4	12	4½	5

De berekening der onlust-intensiteit is hier zeer eenvoudig, omdat ik hier zoo'n eenvoudige formule als voorbeeld gekozen heb. Maar al is bij een meer gecompliceerde formule voor de onlust-hoeveelheid de berekening der onlust-intensiteit iets moeilijker, die berekening is altijd uit te voeren. De methoden der hoogere wiskunde maken dit tot een betrekkelijk eenvoudig vraagstuk.

Al hebben de mathematici onder de ,,Grenznützler'' zich niet aan de ontoelaatbare dooreenwerping van nutshoeveelheid en intensiteit schuldig gemaakt, iets anders is hun wel te verwijten, en wel dit, dat zij theoretisch met de lustfuncties en haar ,,afgeleiden'' niets wisten aan te vangen. Uit de ,,Wet van Gossen'' leidden zij mathematisch de juiste formule af, maar doordat zij een onvruchtbaar ,,economisch principe'' hadden aanvaard en dus met geen onlust-formules werkten, bleven al hunne mathematische afleidingen ,,Spielereien'', konden zij van uit hunne principes nooit tot de verklaring der objectieve wetten geraken.

Zooals de richting-Liefmann de mathematische hanteering der lust- en onlustfuncties verwierp en daardoor zich tot onvruchtbaarheid op theoretisch gebied doemde, zoo hebben de mathematische Grenznützler tot niets kunnen komen door hun slecht gekozene andere veronderstelling: de ongelukkige formuleering van hun eerste principe.

Dat de diverse ,,litteraire Grenznützler'' en Grensleed-economen, die van geen van beide richtingen de deugden hebben, maar van alle beide de gebreken, daar zij in hun grond-principes slechts ,,défauts sans qualités'', ,,gebreken zonder deugden'', bezitten: èn een onvruchtbaar economisch principe èn een Grenznützen-principe, waarmee niet te werken valt — dat deze ,,Grenznützler'' en ,,final disutility''-mannen in plaats van een fier zich verheffend ,,Lehrgebäude'' te kunnen doen verrijzen, slechts elk voor zich een klein verschansinkje wisten op te richten, waaruit zij elkaar op het vinnigst bestookten, — wien kan dit nog verbazen?

Enkel door een vruchtbaar economisch principe als grondslag te nemen en dat te zamen met mathematisch hanteerbare lust- en onlustfuncties consequent te durven toepassen, kan de theoretische economie tot een werkelijke wetenschap worden.

Zooals ik in de volgende hoofdstukken hoop aan te toonen, kunnen slechts door deze synthese subjectieve beschouwingen beteekenis krijgen en met de objectieve beschouwingen in de economie tot hoogere éénheid worden vereenigd.

(*Wordt vervolgd.*)

BOEKBESPREKING

De wijsbegeerte een rem voor de wetenschap door C. van Dyck, Med. et Phil. Doctor. Levensvragen, XI, 10. — Baarn, Hollandia-Drukkerij. 1924, — 36 blz.

De titel, dien de schrijver dezer brochure zichzelf op den omslag geeft, „Med. et Phil. Doctor" is meer indrukwekkend dan duidelijk. Vooreerst blijkt er niet uit of „Phil. Doctor" beteekent Dr. in de natuurwetenschap of in de wijsbegeerte. Verder blijkt er niet uit of deze titels verkregen zijn aan eene Nederlandsche universiteit. Het komt schrijver dezes echter onwaarschijnlijk voor, dat iemand, die aan eene Nederlandsche universiteit den graad van doctor in de wijsbegeerte verwierf, een boekje zou schrijven dat zooveel . . . laat ons maar zeggen, zooveel zonderlingheden bevat.

Al die zonderlingheden hier op te sommen zou de bespreking even lang maken als het boekje zelf. Wij zullen dus met eene kleine bloemlezing moeten volstaan.

De titel der brochure geeft reeds aan dat de schrijver eene tegenstelling maakt tusschen wijsbegeerte en wetenschap. Blijkbaar kent hij geene wijsbegeerte, die op de resultaten der wetenschap voortbouwt, laat staan eene wijsbegeerte, die zelve wetenschap mag genoemd worden. Maar bij het lezen vraagt men zich af welke wijsbegeerte den schrijver dan wel voor oogen staat. Volgens hem stelt de wijsbegeerte kinderlijke vragen (13), onzinnig gestelde vragen (31), zij heeft een star dogma, waardoor zij aansprakelijk wordt gesteld voor het lijden van millioenen (31), zij heeft zelfs te vuur en te zwaard andersdenkenden onderdrukt (9). Dit lezende vraagt men zich af: waar heeft de schrijver het eigenlijk over? Misschien wordt de zaak iets duidelijker, doordat de schrijver op bl. 9 achter het woord „philosophie" tusschen haakjes zet: „i.e. theologie". Philosophie en theologie schijnen dus bij hem hetzelfde te zijn.

Dit is al vreemd, maar het wordt nog vreemder. Laten wij er maar niet over vallen, dat volgens bl. 32 Heraclitus 2½ eeuw geleden leefde; laat ons aannemen dat dit een drukfout is voor: 24 eeuwen geleden. Geen drukfout kan het echter zijn wanneer op bl. 8 wordt gezegd dat „alle handboeken der wijsbegeerte" als bewijs tegen het materialisme aanhalen het feit . . . dat De La Mettrie gestorven is na het gulzig eten eener pastei! Ondergeteekende heeft niet, gelijk de schrijver der brochure, alle handboeken der wijsbegeerte gelezen, maar in degenen, die hij wel gelezen heeft, heeft hij een dergelijke dwaasheid nooit aangetroffen.

Men wrijft zich echter eerst recht de oogen uit, wanneer men op bl. 10 leest, dat Hegel de tegenstellingen . . . zoo sterk op den voorgrond schoof of wanneer men op bl. 17 leest, dat als degenen, die pogingen hebben gedaan om de leer van Berkeley te doen opleven ook Fechner, Lange en Heymans worden genoemd.

Dit is zoo geheel in strijd met de opvatting van hen, die tot nu toe meenden eenige kennis van wijsbegeerte te hebben, dat men wel moet aannemen dat met den schrijver dezer brochure een nieuw tijdperk in de geschiedenis der wijsbegeerte begint. Hiermede is dan ook in overeenstemming de hoogte, van waaruit de schrijver spot over wijsgeeren, die vóór het verschijnen van de brochure van Dr. van Dyck nog eenige reputatie hadden. Wat Kant schreef, heeft „onwaardige onzin" (bl. 17), en Hegel leverde „delireerende dialectiek" (bl. 18).

Van een schrijver, die zich op zulk een hoog standpunt stelt, verwacht men dat hij zelf met een nieuwe leer zal komen, die beter is dan de onzin zijner voorgangers. De leer, die Dr. van Dyck ons in zijne brochure voorzet, is weliswaar niet

nieuw, maar dan toch „uit den doode herrezen". Het is n.l. het zuiverste materialisme, de leer, dat bewustzijn niets anders is dan beweging — eene leer, waarvan „de handboeken der wijsbegeerte" plegen te zeggen, dat daarmede nu toch wel geen verstandig mensch meer zal aankomen.

Maar Dr. van Dyck staat voor niets. Volgens hem is „de gedachte letterlijk . . . een aaneenschakeling van bewegingen der spraakorganen, van mimiek, van gestes, van bewegingen van ons geheele lichaam." (25). En op bl. 33 herhaalt hij het nog eens nadrukkelijk: „gedachte *is* beweging van anatomische deelen van ons lichaam".

Waren de gedachten van den schrijver bij het schrijven van deze brochure ook „letterlijk" niets anders dan bewegingen? Dan is het eigenlijk niet te verwonderen dat er zulke rare dingen in staan.

Te verwonderen blijft dan alleen, dat de Hollandia-Drukkerij een dergelijk boekje heeft willen uitgeven, blijkbaar zonder deskundig advies te hebben gevraagd.

C. H. K.

TIJDSCHRIFTEN-OVERZICHT

In **Die Gesellschaft** van April herdenkt Hermann Müller den gestorven rijkspresident Ebert. Hij schetst diens buitengewoon groote verdiensten in den tijd van November 1918 tot 11 Februari 1919, ook wel eens de Duitsche Kerenskyperiode genoemd. Dat de democratie het won van het Bolsjewisme, dat er een nationale vergadering is gekomen, dankt de wereld grootendeels aan Ebert. Spartakus wilde de Duitsche democratie in den kiem smoren. Ebert stond op het standpunt dat een regeering zonder macht den naam van regeering niet verdient. Veel van wat men onder Noske's bewind gaarne anders had gezien was toen een gebiedende eisch om den algemeenen chaos en een ramp voor millioenen te vermijden. Wie zijn zaak op geweld baseert provoceert geweld van anderen. Bernstein heeft eens van Liebknecht gezegd: „hij brengt ons de kontra-revolutie". Schrijver toont met een citaat aan hoe Ebert er steeds op uit is geweest bloedvergieten te voorkomen.

Dr. Karl Renner behandelt *„Lassalle's historische positie"*. Lassalle, aldus schrijver, was politiek de overgang van de burgerlijke naar de proletarische democratie, in het bizonder de overgang van den monarchistischen naar den republikeinschen staatsvorm, — was ekonomisch de overgang van den liberalen naar den socialen staat, een overgang die nog steeds niet voltooid is. Hoe zeer heeft de geschiedenis den politikus Lassalle gelijk gegeven. De monarchische handhaving van Oostenrijk (1866), en de oorlog tegen Frankrijk (1870) hebben het Duitsche volk ten verderve gevoerd. Welk een ramp ondergaat de Duitsche arbeidersklasse thans, omdat zij te weinig aandacht heeft gewijd aan het statenstelsel van Europa. Welk een onheil heeft de formule aangericht volgens welke de staat niets anders zou zijn dan „een uitvoerend komitee van de bezittende klasse". Plechtig heeft de arbeidersklasse op het Amsterdamsche socialistenkongres van 1910 geweigerd vertrouwensmannen tenminste als voorposten naar dit „uitvoerend komitee" te zenden. Hoe geheel anders had de wereldloop kunnen zijn als op dat kongres besloten was tenminste één vertrouwensman van het proletariaat de buitenlandsche politiek te laten kontroleeren en elke, ook een burgerlijke koalitie, te steunen ter vermijding van oorlogsgevaar. Lassalle ziet het doel van den staat in de opvoeding

en de ontwikkeling van het menschelijk geslacht tot vrijheid. De bourgeoisie doet zulks tegen wil en dank, het proletariaat, echter, eenmaal meester van den staat, zal dit doen bewust en met blijmoedige konsekwentie. Daarom thans reeds medewerking aan het staatsbestuur opdat wij krijgen een duidelijke, praktisch te gebruiken theorie over den staat als overgangsverschijnsel naar het wereldsocialisme. Lassalle heeft met den staat als socialen vorm voor de toekomst gerekend, dien het gold te veroveren, te ontwikkelen, niet op te geven; het socialisme moet verwezenlijkt worden door den staat (wet en bestuur). Het beginsel van deze staatshulp toepassen, — ziedaar de sociale inhoud van de heele wetgeving van 1870 tot 1914. Voor het socialisme als wereldbeweging zijn natie en staat overgangsverschijnselen, voor ons socialisten, die met de bestaande verhoudingen rekening moeten houden, zijn zij realiteiten.

Prof. Gustav Mayer schrijft over: *Opmerkingen over Marx en Lassalle.* Hij publiceert hierin reeds enkele bladzijden uit het zesde en laatste deel van de werken over Lassalle's nalatenschap, dat ter gelegenheid van Lassalle's 100ste geboortedag zou verschijnen.

Dr. Ernst Hamburger schrijft over *Partij-beweging en maatschappelijke omgroepeering in Duitschland.* Schr. gaat na welke de oorzaken zijn voor den achteruitgang in stemmenaantal van de sociaaldemokraten van 1920 tot 1924 en waarom een groot deel van het kiezerskorps der middenpartijen zich van deze heeft afgewend, speciaal van de Duitsche Volkspartij.

Dr. Karl Kautsky Jr. bespreekt het vraagstuk: *onderbreking van de zwangerschap.* Dat dit vraagstuk in Duitschland zulk een groote politieke beteekenis heeft gekregen komt op rekening van de klasse-justitie: de armen worden onbarmhartig gestraft, de doktoren van het rijke burgerdom verdienen ongestraft hun hoog loon. Het wettelijk verbod van afdrijving sluit den vrouwen den weg tot deskundige behandeling. De gevolgen hiervan zijn verschrikkelijk. Bumm schat het aantal afdrijvingen in Duitschland op 300.000 per jaar met als gevolg 75.000 zieken en 7500 dooden. De vruchtafdrijving als maatschappelijk verschijnsel is de meest krasse uitdrukking van dat grooter sociaal verschijnsel dat geboorteachteruitgang wordt genoemd. Deze geboorteachteruitgang is een kind van den individualistischen-natuurwetenschappelijken tijd. De massawil die tot geboortebeperking leidt is niets anders dan de sociaal-psychologische reflex van de ekonomische ontwikkelingsverhoudingen, die de groote meerderheid van het volk geen bestaanszekerheid geven doch wel haar bewust doen worden van haar verantwoordelijkheid t. o. v. haar nakomelingschap. De heerschende klasse, onmachtig hiervoor een oplossing te vinden mobiliseert politie en justitie inplaats van voorzorg. Hoe staan de socialisten tegenover dit vraagstuk? Staat voor ons de vraag zoo: handhaving of volkomen opheffing van het verbod van vruchtafdrijving? De kwestie kan niet afgedaan worden in dogmatischen vorm met absolute principes. Schr. bestrijdt uit praktische ervaring de opvatting dat ook deskundig behandelde afdrijving niet gevaarlijk is. Zaakkundige voorlichting, raad en bijstand kunnen de in de eerste maanden van zwangerschap door allerlei oorzaken vaak wanhopige zwangere vrouw van afdrijving terughouden. Er zijn echter gevallen — ziekte van ouders of van een van beiden, groote ekonomische of psychologische nooden — die afdrijving noodzakelijk maken. In zulke gevallen is afdrijving met alle gevaar het kleinste kwaad, formeel zelfs plicht van de maatschappij. De Weensche vereeniging van sociaaldemokratische doktoren heeft zich op een in Mei 1924 te Weenen gehouden kongres tegen volkomen verbijgeving van vruchtafdrijving uitgesproken. Nadruk is gelegd op het beginsel dat de zwangerschapsonderbreking geen partikuliere aangelegenheid is van de moeder, doch de

maatschappij ten nauwste raakt. Eerst als alle in de tegenwoordige maatschappij ter beschikking staande middelen tevergeefs aangewend zijn, eerst dan zal tot afdrijving mogen worden overgegaan.

Prof. dr. Anna Siemsen schrijft over: *Iets uit de geschiedenis van opvoeding*, terwijl Karl Kautsky besluit met een kritische beschouwing over: *de les van het Oktober-experiment*. L. J. K.

In de **„Sozialistische Monatshefte"** van 2 Maart schrijft Max Schippel een artikel over de *„Nieuwe debatten inzake protectie in Engeland"*. Langzaam, betoogt hij, schrijdt het protectionisme voort, al geschiedt dit ook op een wijze, welke den indruk wekt alsof alles bij het oude blijft en de te treffen maatregelen slechts van tijdelijken aard zijn. Toch zal de toestand thans zoo worden, dat productietakken, die in een min of meer noodlijdende positie verkeeren, zich tot het Ministerie van Handel kunnen wenden met verzoek om vaststelling van protectionistische maatregelen. Alleen de levensmiddelen- en drankindustrie zullen hiervan uitgesloten zijn. Bij de debatten in het Lagerhuis over deze aangelegenheid heeft MacDonald met nadruk gewezen op den ommekeer in de fiscale en economische politiek van zijn land en op het gevaar dat andere landen het voorbeeld van Engeland zullen gaan volgen. Voorts wees hij er op, dat internationale maatregelen op het gebied van de sociaal-politiek het best in staat zijn om oneerlijke mededinging op de wereldmarkt te voorkomen. Een desbetreffende resolntie van MacDonald werd met 146 tegen 335 stemmen verworpen.

Nadat Schippel nog gewezen heeft op de tegenstrijdige opvattingen welke er ten aanzien van dit vraagstuk onder de Engelsche arbeidersleiders zelven bestaan, concludeert hij dat op dit oogenblik in Engeland nog alles onzeker is en een algemeene lijn niet valt waar te nemen.

In dit nummer schrijft Gertrud Schloss over *„Pacifistische en socialistische politiek"* en Max Cohen over *„Duitsche en Pruisische regeeringsproblemen"*.

Het nummer van 14 April 1925 bevat een bijdrage van Paul Kampfmeyer over *„De ondergang der Duitsche Kommunistische Partij"*. Den groei van het kommunisme in de eerste jaren na den oorlog schrijft hij geheel en al op rekening van de katastrophale inzinking van Duitschland. Evenals de monarchisten, schreeuwden de kommunisten om machinegeweren en ander wapentuig om in Duitschland de diktatuur te kunnen uitroepen en het is symptomatisch dat beide richtingen, hoewel in beginsel sterk tegenover elkaar staande, elkaar in open brieven vaak wederkeerig steunden.

Voor de kommunistische partij, aldus de schrijver, is elk compromis met andere partijen gesloten slechts een verraad aan de zaak der arbeidersklasse en kan de dictatuur slechts het alleen zaligmakende doel zijn voor een klasse die weet wat ze wil. De verkiezing voor een rijkspresident op 29 Maart l.l. maakte het mogelijk na te gaan hoe sterk de kommunistische partij in Duitschland is en in hoeverre ze in staat zal zijn haar program uit te voeren. Het blijkt dan dat het stemmencijfer der kommunisten sinds de Rijksdagverkiezingen van December 1924 van 2.7 millioen tot 1.8 millioen is teruggegaan. Het eigenaardige doet zich voor, dat de kommunisten, die, toen het hun goed ging, het op hunne candidaten vereenigde stemmencijfer als een maatstaf hunner macht beschouwden, thans de verkiezing als een onbeduidende formaliteit zien.

Uit de stemmenverhouding trekt Kampfmeyer de conclusie, dat bij de presidentsverkiezing een groot aantal kommunisten socialistisch heeft gestemd. Hij toont dit aan met voorbeelden uit Hamburg, Berlijn, Midden- en West-Duitschland.

De voornaamste oorzaak van dezen teruggang ziet schrijver in het feit dat de Duitsche kommunisten Rusland jarenlang tot voorbeeld hebben willen stellen aan de overige wereld en het geloof wilden doen postvatten, alsof Rusland in staat zou zijn, de arbeidersklasse van het juk van het kapitalisme te bevrijden. Tot Mei 1924 geloofden groote groepen arbeiders in het Rijnland en Westphalen aan hun bevrijding door hulp van Rusland; in Maart 1925 bleek de ontnuchtering maar al te sterk. Dit kwam vooral tot uiting in de stemmencijfers in deze districten; bedroeg dit in Mei 1924 765.492, zoo daalde dit op 29 Maart 1925 tot 377.171 stemmen. Schr. besluit met de woorden: „De Duitsche arbeiders krijgen het gezonde verstand weer terug en het bolsjewistische, in waarheid kontra-revolutionaire bedwelmende gif, verliest zijn kracht. Dit is de beteekenis van de nederlaag van 29 Maart 1925."

Dit nummer bevat, behalve de gewone rubrieken, nog een uitvoerig artikel van Edmund Fischer over *„Sociale ondernemingen in Saksen"*.

ANDR. S.

Het April-Mei-nummer van de **Rote Revue,** het maandschrift der Zwitsersche sociaal-demokratische partij is geheel gewijd aan het initiatief-voorstel-Rothenberger en het daarmede samenhangende vraagstuk der sociale verzekering in Zwitserland.

Ernst Nobs levert in een eerste artikel *dokumenten naar aanleiding van het initiatief-voorstel-Rothenberger.* In de revolutiedagen van 1918 stelde het z.g. Oltener Komitee van Aktie als punt 7 van zijn program den eisch van ouderdomsverzekering en invaliditeitsrente. Vrijzinnig-demokratische instemming met dezen eisch werd belichaamd in een amendement-Rothenberger in den Nationalen Raad, om van de opbrengst der oorlogswinstbelasting een bedrag van 200 millioen franken te storten in een fonds voor sociale verzekering. In den Nationalen Raad was voor het amendement geen meerderheid te vinden en de Stenden-raad verklaarde zich zelfs eenstemmig tegen een minder ver strekkend voorstel-Walther-Rothenberg, om de oorlogswinstbelasting, voor zoover deze meer dan 300 millioen franken zou opbrengen, te storten in een dergelijk fonds. Uit dezen gang van zaken kwam in 1920 het initiatief-voorstel Rothenberger te voorschijn, dat bestemd was om aan een *referendum* onderworpen te worden en waarin wederom de gedachte van een fonds voor de sociale verzekering, te vormen uit dit keer 250 millioen franken uit de opbrengst der oorlogswinstbelasting, op den voorgrond gesteld werd. Vijf en een half jaar wachtten de wetgevende organen, eer zij over het voorstel een referendum uitschreven: een treurig bewijs van de weinige oprechtheid der burgerlijke beloften, in 1918 gedaan. Den 24sten Mei a.s. zal nu eindelijk het Zwitsersche volk over het voorstel te beslissen hebben.

Robert Grimm behandelt *de komedie van den 1en April.* Bedoeld is het besluit van den Nationalen Raad om de ouderdomsverzekering en het weduwen- en weezenpensioen — de invaliditeitsrente komt op het *tweede* plan! — te financieren uit belastingen op de tabak en den alkohol. Tegenover dit besluit heeft het voorstel-Rothenberger oneindig meer voordeelen: het omvat *alle* takken der sociale verzekering in organisch verband; het financiert deze verzekering doeltreffender en . . . het beteekent een direkte belasting van het bezit, terwijl de Nationale Raad de kosten der sociale verzekering wil afwentelen op de schouders juist van hen, die de verzekering van noode hebben en die door de voorgestelde indirekte belastingen ter dekking ervan, het meest getroffen zullen worden.

Dr. Emil Klöti bespreekt *de financiering der invaliditeitsrente, der ouderdomsverzekering en van het weduwen- en weezenpensioen.* Uit de geschiedenis van

het besluit-van-1-April blijkt, dat de bezittende klasse zich hoe langer hoe meer aan het meedragen van de lasten der sociale verzekering wil onttrekken. Van het plan van 1919, om die verzekering ten deele te financieren uit de opbrengst eener successiebelasting is niets gekomen, noch overgebleven!

Dr. Hans Bernet bekijkt den politieken kant van de zaak in een artikel over *de veranderde houding* (der burgerlijke partijen sinds 1918) *ten aanzien der sociale verzekering*. Een interessante beschouwing, waarvan de lektuur herhaaldelijk tot vergelijken noopt met de vrijwel paralel loopende „ontwikkeling" der burgerlijke politiek na 1918 in ons eigen land.

Dezelfde schrijver geeft tenslotte een inlichtend hoofdstuk over *den stand der sociale verzekering in het buitenland*, terwijl 13 bladzijden literatuur-overzicht door Sigfrid Block met vlijt verzameld, de aflevering besluiten. J. W.

Die Arbeit, 2e Jaarg., Afl. 3, Maart 1925. Deze aflevering begint met een artikel *Leider en Opvoeder*, een gevoelvol en waardeerend woord ter herinnering aan Friedrich Ebert.

Lothar Erdmann schrijft een uitvoerig artikel over *Vakorganisaties, Arbeidsgemeenschappen en industrieele demokratie*. De inflatie-periode najaar 1923 had niet alleen de finantieele kracht der vakorganisaties gebroken, maar hen ook de mogelijkheid ontnomen, voor de bescherming der arbeidersklasse op te komen. Door ledenverlies, werkloosheid en het drijven der kommunisten werd de positie nog ongunstiger. De werkgevers maakten van deze gelegenheid gebruik de kollektieve kontrakten op te zeggen, en droomden opnieuw van hun alleenheerschappij. De werkgevers zouden weer evenals vroeger werktijd en arbeidsvoorwaarden zelf regelen, vrijheid in het ekonomische leven was hun leuze. In de bedrijfsraden zouden niet langer de vertrouwensmannen der vakbeweging de vertegenwoordigers der arbeiders zijn, in plaats der kontrakten tusschen de organisaties van arbeiders en werkgevers, moest de bedrijfs- of arbeidsgemeenschap komen, waarin de werkgever met zijn eigen arbeiders de noodige regelingen zou treffen. Het zou gaan tusschen vakbeweging en arbeidsgemeenschap, en tusschen deze en de ekonomische demokratie. De werkgemeenschap is gegrond op den onwaren grondslag dat er eenheid van belangen bestaat tusschen kapitaal en arbeid. Het vraagstuk der bedrijfs-demokratie is voor de vakvereenigings-politiek van de grootste beteekenis. Uitvoerig wordt dan geciteerd wat de bekende Amerikaansche liberale handelsman Edw. A. Filene in zijn boek „Een uitweg uit den chaos" ten gunste der ekonomische demokratie heeft geschreven, en met een beroep op dezen schrijver wordt de eisch der vakbeweging tegen de alleenheerschappij der werkgevers verdedigd.

Franz Spliedt schrijft over *De sociale belasting der Duitsche produktie*, en behandelt hierin de vraag of de kosten, die de sociale maatregelen op de ondernemers leggen, het onmogelijk maken met het buitenland te konkurreeren, anders dan ten koste der arbeidsvoorwaarden. Aan de hand van uitgebreid cijfermateriaal wordt deze vraag ontkennend beantwoord. Geen afbraak, maar verdere uitbouw der sociale politiek is noodig, omdat daardoor het kostbaarste goed der natie, de menschelijke arbeidskracht beschermd wordt.

Het organisatie-vraagstuk door Fritz Tarnow, behandelt het voor de Duitsche vakbeweging aktueele vraagstuk van beroeps- of bedrijfsorganisatie, mede naar aanleiding der op het laatste vakkongres aangenomen resolutie, waarbij het bestuur werd opgedragen dit vraagstuk in studie te nemen, en eventueele voorstellen aan de betrokken organisaties te doen. Bij nadere bestudeering van dit

vraagstuk blijken bij het vormen van bedrijfsorganisaties allerlei moeilijkheden te overwinnen, waarmede zelfs de principieele voorstanders geen rekening hadden gehouden. Om deze nieuwe organisatie-vormen te bevorderen en voor te bereiden, zou begonnen kunnen worden met meerdere centralisatie binnen het Duitsche Vakverbond, door meer eensgezind optreden der vakbonden, en door meer uniformiteit, in de eerste plaats in het fondsenstelstel, te brengen. Bij verdere koncentratie der vakbeweging in deze richting, zullen in de toekomst andere organisatie-vormen, minder bezwaren dan thans met zich brengen.

Van de verdere artikelen noemen we *De Rijksknapschaftswet-Afbraak der Sociale Verzekering* door Alfr. Janscheck, een zeer belangrijk artikel van G. Wolff over *Werkplaats- en fabrieks-hygiëne, Arbeidsuniversiteiten of ekonomische scholen* door H. Seelbach. In de rubriek Overzicht van den Arbeid, vinden we waardevolle gegevens over de koncentratie in de kali-industrie en een overzicht der werkloozen-verzekering in Polen. G. F. L.

Die Internationale Gewerkschaftsbewegung. 5e jaargang, No. 1. Jan.—Maart 1925. Deze afl. begint met een artikel van J. Oudegeest over de eventueele stichting eener kontinentale staaltrust. Dit artikel was bestemd als leiddraad voor de over dit onderwerp te houden besprekingen op de 8 Februari gehouden konferentie van het I.V.V., waar de bezwaren voor de arbeidersklasse bij het tot stand komen eener Europeesche staaltrust onder de oogen zijn gezien. Het artikel geeft cijfers over produktie, in- en uitvoer, en over internationale samenwerking der betrokken ondernemingen. Onder de Officieele Mededeelingen vinden we onder meer de briefwisseling tusschen Amsterdam en Moskou, over de aansluiting der Roode Vakinternationale bij het I.V.V.

Wilh. Eggert, sekretaris van het Duitsche Vakverbond, schrijft over *De Handelspolitiek en de Vakorganisaties in Duitschland.* Het vraagstuk der handelspolitiek is op heden voor Duitschland van de grootste beteekenis, omdat de bij het verdrag van Versailles vastgestelde 5 jaren, waarin aan Duitschland een bepaalde handelspolitiek was voorgeschreven, zijn verstreken. Het artikel toont met allerlei cijfers en gegevens aan dat beschermende rechten tot gevolg hebben, dat niet alleen de van elders ingevoerde produkten, maar ook die van het eigen land, in prijs stijgen. Dan wordt uiteengezet dat de door de vakbeweging voorgestane vrijhandels-politiek niets gemeen heeft met die der nationalistische Duitsche ekonomen. Volgens de vakbeweging moet de handelspolitiek aan de volgende voorwaarden voldoen: De goederen der wereld-produktie moeten door het wegnemen van beschermende bepalingen, den verbruikers in alle landen, onbelast ten goede komen; gestreefd moet worden naar de grootst mogelijke produktie op den grondslag van den wettelijken 8-urendag, en de 48-urige werkweek; bevordering en ontwikkeling van doelmatige internationale arbeidsdeeling.

Dr. Tokyiro Kaji uit Tokio geeft in *Japan na de aardbeving* interessante mededeelingen over den ekonomischen toestand en dien der arbeidersklasse en haar beginnende organisatie.

Internationale bescherming der arbeiders in de Chemische industrie, door Gust. Haupt, wijst op de gevaren die gezondheid en leven van de arbeiders in deze industrie bedreigen, en hoe onder de groeiende macht der arbeidersorganisaties de bescherming hiertegen is tot stand gekomen.

I. Ben-Zewie, sekretaris van het Vakverbond in Palestina, schrijft naar aanleiding van een aan Egypte gebracht bezoek over *De Arbeidersbeweging in Egypte.*

De toestand der arbeiders in Estland door M. Martna, behandelt den toestand van land en volk, nadat het vrij kwam van de eeuwenlange Russische overheerscheing. De in den klassenstrijd ongeschoolde arbeiders, die bovendien geen organisatie hebben, worden een gewillige prooi voor de kommunistische propaganda.

Naar aanleiding van een ingekomen rapport worden verschillende mededeelingen gedaan over *De Sociale verhoudingen in Brazilië*. Van de bevolking bestaat 85 pCt. uit analfabeten, terwijl van de 30 millioen inwoners slechts ruim 1 millioen, pl.m. 4 pCt., kiezer zijn. De toestand der arbeiders, als landverhuizers van alle deelen der wereld hierheen gekomen, is ontzettend. Sociale wetgeving is zoo goed als onbekend, vrijheid van vereenigen en drukpers bestaat slechts in naam, de arbeiders betalen de helft van hun inkomen voor ellendige krotwoningen, de loonen zijn schandelijk laag, vrouwen en kinderen werken nog 10 tot 16 uren per dag. De zwakke vakorganisaties, veelal slechts plaatselijke vereenigingen, zijn overwegend anarchistisch-syndikalistisch.

Verder bevat deze aflevering de gewone rubrieken als: Verslag Internationaal Arbeidsbureau, verslagen Beroepssekretariaten; boekbespreking enz. G. F. L.

BIBLIOGRAFIE

S. d'Avenel. Histoire économique de la propriété, des salaires, des denrées et des prix en général depuis l'an 1200 jusqu'en l'an 1800. E. Leroux. Frs. 26.

Boukharine. A. B. C. du communisme. Librairie de l'Humanité. Frs. 4.

W. H. Emmett. The Marxian economic handbook and glossary. Geo Allen & Unwin, Ltd. 12/6 net.

Guglielmo Ferrero. Demokratie oder Terror. Die Diktatur in Italien. Deutsch von N. Knoblich. Julius Hoffmann. Stuttgart 1924. M. 4.50.

Robert Jones. Everyone's Economics. Sidgwick & Jackson, Ltd. 5/- net.

The Labour Year Book. Labour Party Publications Department. 3/6 net.

Manfred Langhans. Vom Absolutismus zum Rätefreistaat. Die wichtigsten Züge des russischen Staatsrechts im Verlauf seiner Entwicklung. C. L. Hirschfeld. Leipzig M. 6.—.

Ferdinand Lassalle. Die Schriften des Nachlasses und der Briefwechsel mit Karl Rodbertus. Herausgegeben von Gustav Mayer. Deutsche Verlags-Anstalt. Stuttgart—Berlin. M. 12.

Robert Michels. Sozialismus und Fascismus in Italien. Meyer & Jessen. München. M. 4.

Overzicht van den omvang en den voornaamsten inhoud der collectieve arbeidsovereenkomsten op 1 Juni 1924. Uitgegeven door het Centraal Bureau voor de Statistiek. 's-Gravenhage 1925.

Russia: The Official report of the British Trades Union Delegation. Trades Union Congres. 5/—.

Josiah Stamp. Studies in current problems in finance and government and „The wealth and income of the chief powers." P. S. King. London. 10/6.

V. F. Totomianz. Geschichte der Nationalockonomie und des Sozialismus im Zusammenhang mit der Wirtschaftsgeschichte. Thüringer Verlagsanstalt. M. 4.

A. Trombert et P. Delombre. La participation aux bénéfices. Librairie Chaix. Frs. 25.